

ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗΝ

Τὸ πρῶτον στάσιμον ἐν Ἀντιγόῃ τοῦ Σοφοκλέους «πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἀνθρώπον δεινότερον πέλει...», τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ μεταξὺ ἄλλων ἰδιαίτερον ὕμνον τοῦ δαιμονίου καὶ τῆς «δεινότητος» τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει προκαλέσει οὐκ ὀλίγας δυσχερείας εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν, ἀφορώσας κυρίως εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου αὐτοῦ. Παρὰ δὲ τὴν πληθὺν τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων περὶ αὐτὸ ἐρευνῶν δὲν εὔρεν εἰσέτι τοῦτο καθόλου τὴν τελικὴν αὐτοῦ μορφήν, ὥς προκύπτει σαφῶς ἐκ τῆς εἰς πλεῖστα σημεῖα ἀσυμφωνίας τοῦ κειμένου αὐτοῦ εἰς τὰς κριτικὰς ἐκδόσεις τοῦ Pearson (Oxford)¹ καὶ τοῦ Dain (Coll. Budé)². Διὰ τοῦτο θεωροῦμεν σκόπιμον, ὅπως ἐξετάσωμεν κατωτέρω τὸ ἐν λόγῳ χορικόν, ἰδίᾳ εἰς ἃ σημεῖα ἢ παράδοσις αὐτοῦ ἡμφεσβητήθη ἢ παρεποιήθη ἢ ἄλλως δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὀρθῶς ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸ ἀσχοληθέντων, τοῦθ' ὅπερ ὠδήγησε μοιραίως οὐ μόνον εἰς ἀντιθέτους ἀλλήλαις ἀπόψεις καὶ παρατηρήσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἔτι καὶ νῦν ἐπικρατοῦσαν ἀβεβαιότητα περὶ τὴν ὀρθὴν καὶ δὴ καὶ γνησίαν αὐτοῦ μορφήν. Ἐπιτραπήτω ἐνταῦθα ἡ παράθεσις τοῦ χορικοῦ ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Pearson :

Σοφοκλ. Ἀντιγ. 332 κέξ.

«πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἀν-	στρ.
θρώπου δεινότερον πέλει	333
τοῦτο καὶ πολιοῦ πέραν	
πόντου χειμερίῳ νότῳ	335

1. A. C. Pearson, *Sophoclis Fabulae*, Oxonii 1928² (ἀνατύπ. 1961).

2. A. Dain, *Sophocle* (Coll. Budé), tome I, *Les Trachiniennes — Antigone*, Paris 1955 (ἀνατύπ. 1967).

χωρεῖ, περιβρυχίοισιν
περῶν ὑπ' οἷδμασιν, θεῶν
τε τὰν ὑπερτάταν, Γᾶν
ἄφθιτον, ἀκαμάταν ἀποτρέψεται,
ἰλλομένων ἀρότρων ἔτος εἰς ἔτος 340
ἰππεύῳ γένει πολεῦων.

κουφονόων τε φῦλον ὄρ- ἀντ.
νίθων ἀμφιβαλὼν ἀγρεῖ
καὶ θηρῶν ἀγρίων ἔθνη
πόντου τ' εἰναλίαν φύσιν 345
σπεύροισι δικτυοκλώστοις,
περιφραδῆς ἀνὴρ κρατεῖ
δὲ μηχαναῖς ἀγροῦλον
θηρὸς ὄρεσσιβάτα, λασιαῦχενά θ' 350
ἵππον ὑπαξέμεν ἀμφίλοπον ζυγὸν
οὐρεῖόν τ' ἀκμῆτα ταῦρον.

καὶ φθέγμα καὶ ἀνεμόεν στρ.
φρόνημα καὶ ἀστυνόμους
ὄργας ἐδιδάξατο καὶ δυσαύλων 356
πάγων ὑπαίθρεια καὶ
δύσομβρα φεύγειν βέλη
παντοπόρος ἄπορος ἐπ' οὐδὲν ἔρχεται 360
τὸ μέλλον Ἄιδα μόνον
φεῦξιν οὐκ ἐπάξεται
νόσων δ' ἀμαχάνων φρυγὰς
ξυμπέφρασται.

σοφόν τι τὸ μηχανόεν ἀντ.
τέχνας ὑπὲρ ἑλπίδ' ἔχων 366
τοτὲ μὲν κακόν, ἄλλοτ' ἐπ' ἐσθλὸν ἔρπει,
νόμους περαινῶν χθονὸς
θεῶν τ' ἐνορκοῦν δίκαν
ὑπίπολις ἄπολις ὅτω τὸ μὴ καλὸν 370
ξύνεστι τόλμας χάριν.
μήτ' ἐμοὶ παρέστιος
γένοιτο μήτ' ἴσον φρονῶν
ὅς τὰδ' ἔρδοι». 375

Παράδοσις τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν γραφῶν ¹ καὶ διόρθωσις τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν σύγχρονον ἔρουναν :

στ. 343 ἄγει codd. : ἄγρει Nauck ², Pearson, Müller ³, Thomamüller ⁴

345 ἐναλίαν A (κατὰ τὸν Pearson), P (Dain), L, rec (Pearson, Dain) : εἰναλίαν A (κατὰ τὸν Dain)

351 ἄζεται A, rec (τινές) : ἄζετ' rec (οἱ ἕτεροι) : ἔξεται L, P : ἔξεται Vat : ἔξετ' Ven : ὑπάξέμεν Pearson : ὑπάζεται Brunck, Dain, Thomamüller : ὀχμάζεται Schoene, Jebb ⁵, Müller, Μιστριώτης ⁶ : ἐθίζεται Bellerman : ἀλέξεται Βερναρδάκης ⁷ : (ἄλλοι προτείνουνσι τοὺς ῥημ. τύπους ἐτάαθ', ἀνάσσεται, ζεύγνυται κλπ.⁸) : ἔξέτε' Hermann ⁹, Σεμιτέλος ¹⁰

1. Κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους κώδικας (= codd.), ἐν οἷς παραδίδεται μεταξύ ἄλλων τὸ ἔργον Ἀντιγόνη : L (= Laurentianus 32,9 τοῦ 10ου/11ου αἰ.), P. (= Leidensis B.P.G. 60 A, palimpsestus, τοῦ 10ου αἰ.), A (= Parisinus 2712 τοῦ 13ου αἰ.), Ven (= Venet. Marcianus 468 τοῦ 13ου αἰ.), Vat (= Vaticanus Palatinus 287 τοῦ 14ου αἰ.) — rec (= recentiores : εἰς ἣ πλείονες). Περὶ τούτων βλ. εἰς A. Turin, *Studies in the manuscript tradition of the tragedies of Sophocles*, Urbana 1952, σσ. 1 - 9, εἰς Sigla τῶν ὡς ἀνω εἰρημένων ἐκδόσεων τοῦ Pearson (Oxford) καὶ τοῦ Dain (Coll. Budé) καὶ εἰς K. Thomamüller, *Die aiolischen und daktyloepitritischen Maße in den Dramen des Sophokles* (Διδ. διατριβή), Hamburg 1965, σσ. 6 - 10, ἐνθα μάλιστα οὗτος παρέχει καὶ συγκεντρωτικὸν πίνακα τῶν τριῶν προηγουμένων. Ῥητέον πρὸς τοὺτοις, ὅτι ὁ Thomamüller σημειοῖ τὸν κώδικα P (Dain) ὡς A καὶ δεικνύει τὴν σχέσιν μεταξύ L καὶ A (P), ἦτοι L καὶ A (P) προέρχονται ἐκ τοῦ la (βλ. αὐτόθι στέμμα, σ. 9). Ὡσαύτως ὁ μὲν Pearson δὲν μνημονεύει τὸν κώδ. P (Dain), ὁ δὲ Dain ἀντιθέτως δὲν μνημονεύει τοὺς κώδ. Ven καὶ Vat (Pearson).

2. Βλ. κατωτ., σ. 185, ὑπόσημ. 2.

3. G. Müller, *Sophokles, Antigone* (erläutert und mit einer Einleitung versehen), Heidelberg 1967, σσ. 80 - 96 — Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Überlegungen zum Chor der Antigone*, Hermes 89, 1961, σσ. 398 - 422.

4. K. Thomamüller (βλ. ἀνωτ. τὴν ὑπόσημ. 1).

5. R. Jebb, *Sophocles* (The plays and fragments with critical notes, commentary, and translation in English prose), part III, *The Antigone*, Cambridge 1900³ (ἀνατύπ. Amsterdam 1962).

6. Γ. Μιστριώτου, *Τραγωδίαί Σοφοκλέους* (ἐκδιδόμεναι μετὰ Σχολίων), Ἀντιγόνη, Ἀθήναι 1914³.

7. Γ. Βερναρδάκης, *Λεξικὸν Ἑρμηνευτικὸν τῶν ἐνδοξοτάτων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων* (Βιβλιοθήκη Μαρασλή), Ἀθήναι 1918.

8. Βλ. πλείονα περὶ τούτων εἰς Μιστριώτην, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 131, ὑπόσημ. 4. Πρβλ. πρὸς τοὺτοις ἄρ' ἄζεται (βλ. κατωτ., σ. 196, ὑπόσημ. 4) καὶ ἐλών ἄγρε' (βλ. κατωτ., σ. 199, ὑπόσημ. 1).

9. G. Hermann (*Sophoclis Tragoediae. Ad optimorum librorum fidem recensuit et brevibus notis instruxit C. G. A. Erfurd, Lipsiae 1823²*), vol. I, *Antigona*, cum annotationibus Godofredi Hermann, Lipsiae 1823².

10. Δ. Σεμιτέλου, *Σοφοκλέους Τραγωδίαί*, τόμ. I, Ἀντιγόνη, Ἀθήναι 1887.

στ. 351 ἀμφίλοφον ζυγόν codd. : ἀμφιλόφω ζυγῶ Kayser, Müller, Μιστριώτης : ἀμφι λόφον ζυγῶν Jebb, Βερναρδάκης : ἀμφι λόφον ζυγοῖ Hermann, Σεμιτέλος

352 ἀκμήτα L, P : ἀδμήτα A, rec

356 αἰθρία (vel αἰθρία) codd. : υπαίθρεια Boeckh, Pearson, Müller, Thomamüller, Σεμιτέλος, Μιστριώτης : ἐναίθρεια Helmke, Jebb, Dain

368 παρείρων codd. : περαίρων Pflugk, Pearson : γεραίρων Reiske, Jebb, Friedländer¹, Müller, Μιστριώτης, Βερναρδάκης : παροίκων Σεμιτέλος : τ' αείρων Schneidewin, Thomamüller

375 ἔρδοι L, P, rec (τινές) : ἔρδει A, rec (οἱ ἕτεροι)².

Ἴδωμεν νῦν ἀναλυτικώτερον ἐκάστην τῶν γραφῶν τούτων, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς πρώτης :

Ὁ Nauck διώρθωσε τὸ παραδεδομένον ἄγει εἰς ἀγρεῖ, ὅπερ παρέλαβε πιθανῶς παρὰ τοῦ Σχολιαστοῦ, ἀποδίδοντος δι' αὐτοῦ τὸ ἄγει³. Ἡ διόρθωσις αὕτη ἐγένετο δεκτὴ π.χ. ὑπὸ τοῦ Pearson (βλ. ἀνωτ., σ. 184), τοῦ Thomamüller (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 74, παραπέμποντος ἐν τῷ αὐτόθι κριτικῷ ὑπομνήματι αὐτοῦ καὶ εἰς τι χωρίον τοῦ Λόγγου⁴), τοῦ Müller (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 91) κ.ἄ.

Ἐκ τούτων μάλιστα ὁ Müller πρὸς δικαιολόγησιν ἢ ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἐν λόγῳ διορθώσεως ὑποστηρίζει κατ' ἀρχήν, ὅτι ἡ δοτικὴ (τοῦ ὀργάνου) «σπεύρασαι δικτυοκλώστοις» δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὸ ἀμφιβαλὼν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐπόμενον ῥημ. τύπον, καὶ ὅτι ἐν συνεχείᾳ ὁ τύπος οὗτος δὲν

1. P. Friedländer, Πολλὰ τὰ δεινὰ, Hermes 69, 1934 (σσ. 56-63), σ. 60.

2. Ῥητέον ἐνταῦθα, ὅτι αἱ ἀνωτέρω μνημονούμεναι διορθώσεις τῶν Nauck, Brunck, Schoene, Bellermann, Boeckh, Helmke, Pflugk καὶ Reiske ἐλήφθησαν ἐκ τῶν κριτικῶν ὑπομνημάτων τῶν ἐκδόσεων τοῦ Pearson (Oxford) καὶ τοῦ Dain (Coll. Budé), ἢ τοῦ Kayser ἐκ τοῦ G. Müller (ἐνθ' ἀνωτ.), ἢ τοῦ Schneidewin ἐκ τοῦ Thomamüller (ἐνθ' ἀνωτ.) καὶ αἱ τῶν ὑπολοίπων ἐκ τῶν ὡς ἀνω εἰρημένων ἔργων αὐτῶν (βλ. καὶ ἀνωτ., σ. 184, ὑποσημ. 8). Σημειωτέον ὡσαύτως, ὅτι ἐμνημονεύσαμεν πρὸς τούτοις δίκην παραδείγματος καὶ τινὰς τῶν δεχθέντων ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν διόρθωσιν.

3. Πρβλ. Scholia Graeca in Sophoclem ex editione Brunckiana (Oxonii 1801), σ. 385: «350. ΑΜΦΙΒΑΛΩΝ ΑΓΕΙ. Περιβαλὼν τοῖς δικτύοις ἀγρεύει». — Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι καὶ ὁ Σχολιαστὴς συμφωνεῖ ἐν προκειμένῳ πρὸς τὴν παράδοσιν, ἥτοι ἀνέγνωσε καὶ οὗτος ἄγει (πρβλ. καὶ P. P a p a g e o r g i u s, Scholia in Sophoclis Tragoedias vetera, Lipsiae 1888).

4. Πρβλ. Λόγγ. 2,12,4 «... ἤδη δὲ καὶ ὀρνίθων ἄγρως ἐμέλησεν αὐτοῖς, καὶ ἔλαβον βρόχοις χῆρας ἀγρόους καὶ νήττας καὶ ὠτίδας, ὥστε ἡ τέρεψις αὐτοῖς καὶ τραπέζης ὠφέλειαν παρείχεν...». — Ἡ συσχέτισις ὁμοῦ τῶν δύο χωρίων ἐν προκειμένῳ εἶναι μερικῶς μόνον δυνατὴ, ἂν μὴ λίαν ἄστοχος, διότι (ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐνταῦθα ἅπαντὰ τὸ οὐσιαστικὸν ἄγρως) τὸ χωρίον τοῦτο ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς πτηνὰ (ὀρνίθως κλπ.), ἐνθ' ἀντιθέτως τὸ χωρίον τοῦ Σοφοκλέους ἀφορᾷ ἐπὶ πλέον καὶ εἰς τὰ «θηρῶν ἀγρίων ἔθνη» καὶ τὴν «εἰναλίαν φύσιν» (τ.ἔ. τοὺς ἰχθῦς).

δύναται νὰ εἶναι τὸ παραδεδομένον ἄγει (διότι «τὰ δίκτυα χρησιμοποιοῦνται αὐτόθι διὰ τὴν σύλληψιν καὶ οὐχὶ διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν συλληφθέντων ζώων»), ἀλλὰ τὸ ἀγρεῖ¹.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ κείμενον τὸ χωρίον τοῦτο μετὰ τοῦ ἄγει κατ' οὐδένα τρόπον σημαίνει, ὅτι ὁ «περιφραδῆς ἀνὴρ» μεταφέρει διὰ τῶν δικτύων (sic) τὰ διὰ τῶν δικτύων συλληφθέντα θηράματα (πηνά, ζῶα, ἰχθύς) ἢ ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχεν ἐν νῷ τὴν εἰκόνα ταύτην². Καὶ τοῦτο, διότι ἀκριβῶς πρὸς τοῖς ἄλλοις³ διὰ τῆς δοτικῆς «σπείραισι δικτυοκλώστοις» προσδιορίζεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τὸ ἀμφιβαλὼν, τὸ ὁποῖον μάλιστα καὶ μόνον ἀκόμη (ἄνευ δηλαδὴ τοῦ ἄγει ἢ τοῦ ἀγρεῖ) θὰ ἤρκει ἐν προκειμένῳ (τ.ἔ. καθ' ὀριστικὴν ἐνεστώτος ἀμφιβάλλει, ὥς εἶναι καὶ τὰ παραδεδομένα ἄλλα ῥήματα τῆς τε στροφῆς καὶ τῆς ἀντιστροφῆς: χωρεῖ, ἀποτρέγεται, ἄγει, κρατεῖ κλπ.), δεδομένου, ὅτι καὶ τὸ συνώνυμον αὐτοῦ περιβάλλω ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ ὡσαύτως ὥς θηρευτικός ὅρος⁴.

1. Πρβλ. Müller (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 91): «Man kann den erst drei Verse später folgenden Dativ σπείραισι δικτυοκλώστοις mit ἀμφιβαλὼν nicht allein verbinden; denn der Hörende oder Lesende bringt, wenn er bei diesem Dativ anlangt, die Vorstellung mit: er führt nach Umstellen weg. Aber Netze sind nicht zum Wegführen da, sondern zum Fangen. Daher ist es unerlaubt, ἄγει zu dulden und N.s ἀγρεῖ zu verschmähen. Es dürfte Zufall sein, daß in unserem Sophokles dies Wort sonst nicht vorkommt. . . ».

2. Ὡσαύτως, καὶ ἂν ἀκόμη ἀποδώσωμεν τὸ ἄγει διὰ τοῦ ἀπάγειν, ὥς π.χ. ὁ Βερναρδάκης (ἐνθ' ἄνωτ., σ.ν. ἄνω) «φύλον ὀρνίθων ἀμφιβαλὼν ἄγει = περιβαλὼν (τοῖς δικτύοις) ἀπάγει» ἢ ἀκόμη διὰ τοῦ ἀπάγει οἰκαδε», ὥς π.χ. ὁ Σειντέλλος (ἐνθ' ἄνωτ., στ. 343) «ἄγει = ἀπάγει, δηλὸν ὅτι οἰκαδε», ταῦτα οὐδόλως σημαίνουσιν, ὅτι ὁ «περιφραδῆς ἀνὴρ» μεταφέρει ὅπωςδὴποτε τὰ ἐν λόγῳ συλλαμβανόμενα ζῶα διὰ τῶν δικτύων (περὶ τῆς πραγματικῆς σημασίας τοῦ ἄγει ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ βλ. κατωτ., σσ. 187 - 190).

3. Κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ ὕφος τοῦ παρόντος χορικοῦ οὐδεμίαν πρόθεσιν εἶχεν ὁ ποιητὴς νὰ ὑπεισέλθῃ ἐν προκειμένῳ εἰς τοιαύτας λεπτομερείας ἢ δευτερεύοντα ζητήματα, τίνι τρόπῳ δηλαδὴ μετέφερεν ὁ ἄνθρωπος τὰ θηράματα (πηνά, ἄγρια ζῶα, ἰχθύς) ἢ ποῦ καὶ πῶς ἐχρησιμοποίησε ταῦτα κλπ. Οὕτω π.χ. δὲν ἀναφέρει ἐπίσης, διὰτὶ ὁ ἄνθρωπος «χωρεῖ πέραν πόντου» ἢ διὰτὶ «ἀποτρέγεται Γᾶν» κλπ. Τοῦναντίον μάλιστα πρὸς τεκμηρίωσιν τῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ χορικοῦ γνωμικῆς φράσεως «πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἄνθρωπον δεινότερον πέλει» ἀπαριθμεῖ ὁ ποιητὴς διὰ βραχέων αὐτοὺς τούτους τοὺς ἐκπληκτικούς ἄθλους τοῦ ἀνθρώπου, προσθέτων ἅμα αὐτοῖς μόνον, ὅσα ἐπίσης στοιχεῖα μαρτυροῦσι τὴν «δεινότητα» τοῦ ἀνθρώπου (ὥς π.χ. «πολιοῦ πόντου, χειμερίῳ νότῳ, περιβονχίοισιν ὑπ' οἴδμασι, ἄφθιτον, ἀκαμάταν, ἱππεῖφ γένει, σπείραισι δικτυοκλώστοις, μαχαναῖς» κλπ.), καὶ παραλείπων ἀντιθέτως ἄλλα δευτερευούσης σημασίας (ὥς θὰ ἦτο π.χ. ἐνταῦθα καὶ ἡ μνημόνευσις τοῦ τρόπου μεταφορᾶς τῶν συλληφθέντων ζώων) στοιχεῖα, εἴτε ὥς γνωστὰ εἴτε κυρίως καὶ ὥς μὴ ἀρμόζοντα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ δράματος.

4. Πρβλ. π.χ. Ἡρόδ. 1,141,2 «ὥς δὲ ψευσθῆναι τῆς ἐλπίδος λαβεῖν ἀμφίβληστρον καὶ περιβαλέειν τε πλῆθος πολλὸν τῶν ἰχθύων» καὶ ἐξειρσάσαι, ἰδόντα δὲ παλλόμενον εἰπεῖν ἄρα αὐτὸν πρὸς τοὺς ἰχθύς . . .», Πολυδεύκου «Ὀνομαστ. 5,36 «ραῖης δ' ἂν στήσασθαι τὰς ὄγκους, ἐνστήσασθαι περιστήσασθαι, περιβαλέειν περιβάλλεσθαι, περιβεῖναι . . .» καὶ 10,132 «τὰ δὲ ἀλιέως σκευὴ φέρονιον, σπυρίς σπυριδίων σπυρίχιον, λίνον

Κατὰ ταῦτα εἶναι λίαν ἀμφίβολος, ἂν μὴ ἀναφανδὸν ἀπορριπτέα, ἡ ὥς ἂν ἂποψις τοῦ Müller, καθ' ἣν οὗτος διὰ τῆς ὄντως βεβιασμένης ἢ παραλόγου συντάξεως τοῦ ἄγει (συνδέσεως δηλαδὴ αὐτοῦ μετὰ τῆς δοτικῆς «σπεύρασι δικτυοκλώστοις») καὶ μετὰ τινος (εὐφυεῖς μὲν, ἐσφαλμένους δὲ) συλλογιστικοὺς ἐλιγμοὺς ἐτάχθη ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς διορθώσεως τοῦ Nauck (ἀγρεῖ) καὶ κατὰ τῆς ἐνιαίας παραδόσεως (ἄγει) ¹.

Οὕτω λοιπὸν παρὰ τὴν κατὰ τὰ ἄλλα λίαν ἀξιολόγον καὶ δὴ καὶ πλεόν σύγχρονον πραγματείαν τοῦ Müller δὲν ἔχει εἰσέτι ἀποδειχθῇ, ἐὰν τὸ παραδεδομένον ἄγει εἶναι ὀρθότερον τοῦ εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν προτεινομένου ἀντ' αὐτοῦ ἀγρεῖ ἢ καὶ ἀντιστρόφως. Διὰ τοῦτο τὸ ἐν λόγῳ χωρίον χρήζει ἐνταῦθα ἐπανεξετάσεως :

Κατ' ἀρχὴν τὸ μέτρον δὲν διαταράσσεται ἐκ τοῦ τύπου ἀγρεῖ, διότι, ὥς γνωστόν, τὰ σύμφωνα ἄφωνον + ὕρῳ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ ποιήσῃ δὲν καθιστῶσι πάντοτε προηγούμενην αὐτῶν βραχείαν συλλαβὴν θέσει

πάναχρον, δίκτυον, ἀμφιβλήστρον· Μένανδρος δὲ ἔφη ἐν Ἀλκιῇ ἀμφιβλήστρῳ περὶ βάλλεταί καὶ...». Μάλιστα δὲ ὁ Ὀππιανὸς χρησιμοποιεῖ ἐν προκειμένῳ αὐτὸ τοῦτο τὸ ῥ. ἀμφιβάλλω : Ἀλιευτ. 2,375 (Ἔνθα μιν ἀμφιβάλων περιηγέει πάντοθεν ὀλκῷ || ὕρως ὄφις...).

1. Ὡσαύτως καὶ ὁ Σχολιαστὴς (βλ. ἀνωτ., σ. 185, ὑποσημ. 3) συνδέει τὴν δοτικὴν «σπεύρασι δικτυοκλώστοις» μόνον μετὰ τοῦ ἀμφιβάλων καὶ οὐχὶ καὶ μετὰ τοῦ ἄγει (πρβλ. π.χ. καὶ Σεμιτέλον, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 187, καὶ Μιστριώτην, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 130, ὑποσημ. 3). Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὸ ἐπόμενον Σχόλιον (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 385) : «ΣΠΕΙΡΑΙΣΙ ΔΙΚΤΥΟΚΛΩΣΤΟΙΣ. Τοῖς σχοίνοις, τοῖς εἰς δίκτυον κεκλωσμένοις οἷς συγκλείουσι τὰ δίκτυα ἀπὸ κοινοῦ δὲ τὸ ΑΜΦΙΒΑΛΩΝ ΑΓΕΙ» (ὁ Σεμιτέλος, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 188, διορθοῖ : «συγκλώθουσι») ἢ «οἷς ἐγκλώθουσι τὰ δίκτυα». — Μήπως ἀντελήφθη ὁ Müller ἐσφαλμένως τὴν τελευταίαν φράσιν (ἡμιπερίοδον) τοῦ Σχολίου τούτου («ἀπὸ κοινοῦ δὲ...») καὶ ὠδηγήθη ἐνταῦθεν μοιραῖως εἰς τὴν ἐσφαλμένην σύνδεσιν τῆς δοτικῆς «σπεύρασι δικτυοκλώστοις» μετὰ τοῦ ἄγει, καταλήξας οὕτως εἰς τὸ ἀγρεῖ ; Ἀλλὰ διὰ τῆς φράσεως ταύτης ἐννοεῖ βεβαίως ὁ Σχολιαστὴς, ὅτι τὸ «ἀμφιβάλων (σπεύρ. δικτυοκλ.) ἄγει» ἀνήκει «ἀπὸ κοινοῦ» εἰς τὸ «φῆλον ὀρνίθων», τὰ «θηρῶν ἀγρίων ἔθνη» καὶ τὴν «εἰναλίαν φύσιν». Ἄλλως ἔδει ἡ φράσις αὕτη νὰ εἴχεν ὥδε : «... ἀπὸ κοινοῦ δὲ εἰς τὸ ἀμφιβάλων καὶ ἄγει» (sc. ἡ δοτ. «σπεύρ. δικτυοκλώστοις»). Ὅτι δὲ τὰ δίκτυα ἀφορῶσιν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὰ «θηρῶν ἀγρίων ἔθνη», προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι ὅλα τὰ θηρευτικά μέσα κατὰ τὸν Πολυδεῦκην ἐκαλοῦντο ἢ ἡδύναντο νὰ καλῶνται δίκτυα (Πολυδ. 5,26 κέξ.) : «ἄρκυνες δὲ καὶ δίκτυα καὶ ἐνόδια, τὸ μὲν λίνον αὐτῶν Αἰγύπτιον ἢ Φασιανικόν ἢ Καρχηδόνον ἢ Σαρδιανόν εἶναι δεῖ... πάντα μὲν οὖν τὰ θηρευτικά πλέγματα δίκτυα καλοῖτ' ἂν, Φερεκράτης δ' αὐτὰ καὶ ἔρηκ εἶπεν· ἡ δὲ παραλλαγή τῶν ὀνομάτων ἐν τῇ χρήσει τῇ θηρευτικῇ, δίκτυα μὲν καλεῖ τὰ ἐν τοῖς ὁμαλέσι καὶ ἰσοπέδοις ἰσάμενα, ἐνόδια δὲ τὰ ἐν ταῖς ὁδοῖς· αἱ δὲ ἄρκυνες τούτων μὲν ἐλάτους εἰσὶ τοῖς μεγέθεσι...». Ἄλλως τε ἐνταῦθα πρόκειται μᾶλλον περὶ μικροτέρων ζώων (βλ. κατωτ., σσ. 201 - 202, ἰδίᾳ σ. 201, ὑποσημ. 3). Ἡ μήπως τέλος παρηρμήνευσεν ὁ Müller τὴν ὑπὸ ἄλλων ἀπόδοσιν τοῦ ἄγει διὰ τοῦ «ἀπάγει» ἢ τοῦ «ἀπάγει οἰκαδε» (βλ. ἀνωτ., σ. 186, ὑποσημ. 2), νομίσας, ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης σημασίας τοῦ ἄγει ἐδηλοῦτο καὶ μεταφορὰ τῶν ἐν λόγῳ συλλαβανομένων ζώων διὰ τῶν δικτύων;

μακράν¹, καὶ ἐπομένως κατὰ τὴν μετρικὴν ἀντιστοιχίαν τοῦ *πέλει* ἐν τῇ στροφῇ (στ. 333) δύναται τὸ δίχρονον τῆς παραληγούσης τοῦ *ἀγρεῖ* νὰ μετρηθῇ ἐνταῦθα ὡσαύτως ὡς βραχεῖα συλλαβή, ὅπως καὶ ἡ τοῦ παραδεδομένου *ἀγρει* (καὶ τοῦ *πέλει*). Πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ ἀπὸ ἐπόψεως διαλέκτου τοῦ *ῥ. ἀγρέω* ὡς αἰολικὸς τύπος (τοῦ *ῥ. ἀγρεύω*) δὲν δημιουργεῖ ἐν προκειμένῳ δυσχερείας, διότι τὰ χορικά ἄσματα τοῦ ἀττικοῦ δράματος ἐκ τῆς ἐπ' αὐτὰ ἐπιδράσεως τῆς χορικῆς λυρικῆς ποιήσεως² περιέχουσι μεταξὺ ἄλλων οὐ μόνον (ἔντονα) δ ω ρ ι κ ᾶ ἀλλὰ καὶ αἰ ο λ ι κ ᾶ γλωσσικὰ στοιχεῖα³.

Ἄλλὰ εἶναι ἀναγκαῖα ἐνταῦθα, ἰδίᾳ ἀπὸ ἐπόψεως νοήματος τοῦ χωρίου, ἡ διόρθωσις τοῦ παραδεδομένου *ἀγρει* εἰς *ἀγρεῖ*; Ἄλλως εἰπεῖν, ὁ «*περιφραδῆς ἀνὴρ*», ἀφοῦ περιβάλλῃ διὰ τῶν δικτυοκλώσεων σπειρῶν τὰ πτηνά, τὰ ἄγρια ζῷα καὶ τοὺς ἰχθύς, *ἀ γ ρ εῖ* (συλλαμβάνει) ἢ *ἄ γ ρ εῖ* (φέρει, ἄγει ὑπὸ τὴν κατοχὴν αὐτοῦ) ταῦτα;

Ἡ σύλληψις ὁμως ὧν αὐτῶν τῶν ζῶων δηλοῦται ἤδη σαφῶς διὰ τοῦ *ἀμφιβαλόν*, ἥτοι «ἀφοῦ (περιβάλλῃ, ἐγκλείσῃ) παγιδεύσῃ» (ἐντὸς τῶν δικτύων τὰ ζῷα ταῦτα, τὰ ὅποια οὕτως ἔχουσιν ἤδη συλληφθῇ ὡς μὴ δυνάμενα πλέον νὰ διαφύγωσιν). Ἐπομένως τὸ *ἀγρεῖ* ἀποτελεῖ ἐμφανῶς ταυτολογίαν, δι' ἣν ἀσφαλῶς δὲν εὐθύνεται ὁ ποιητής. Βεβαίως θὰ ἀνέμενέ τις εὐλόγως παθητικὸν χρόνον (ἐνεστώτα ἢ ἀόριστον), ἥτοι «*ἀμφιβαλλόμενα*» ἢ «*ἀμφιβληθέντα*» (*ἀγρεῖ* ἢ *ἀγει*), διότι εἰς τὴν πραγματικότητα, ὡς θὰ ἐγνώριζεν ἀσφαλῶς καὶ ὁ ποιητής, τὰ ἐν λόγῳ ζῷα εἰσέρχονται ἀνύποπτα (εἰς ἀνύποπτον χρόνον) καὶ παγιδεύονται ἀφ' ἑαυτῶν ἐντὸς τῶν ἤδη προηγουμένων ἐπὶ τούτῳ τοποθετηθέντων δικτύων καὶ οὕτω συλλαμβάνονται. Ἄλλ' ἢ χρήσις ἐνταῦθα ἐνεργητικοῦ τύπου ἦτο προφανῶς σκόπιμος, ἂν

1. Ἄλλως εἰπεῖν, βραχεῖα συλλαβὴ πρὸ τῶν συμφώνων *ἀφώνου* + *ὄρω* διατηρεῖ ἐνίστε τὴν ποσοτικὴν αὐτῆς ἀξίαν, ἰσχύει δηλαδὴ μετρικῶς ὡς βραχεῖα, ὅπερ φαινόμενον καλεῖται *positio debilis* ἢ (ἐπειδὴ παρατηρεῖται κυρίως εἰς τὴν ἀττικὴν ποίησιν) *correctio Attica*. Τὸ φαινόμενον τοῦτο συμβαίνει συχνότατα πρὸ *ἀφώνου* + *ο* (ὡς εἶναι ἐνταῦθα τὸ *γ + ο* ἐν τῷ *ἀγρεῖ*). Περὶ ὧν αὐτῶν βλ. εἰς B. S n e l l, *Griechische Metrik* (Göttingen 1962³), σ. 55 (πρβλ. καὶ νεοελληνικὴν μετάφρασιν τῆς Μετρικῆς ταύτης ὑπὸ Ἀ ν α σ τ. Ἀ λ ε ξ. Ν ι κ ῆ τ α, Ἀθῆναι 1969, σ. 93) καὶ D. K o r z e n i e w s k i, *Griechische Metrik* (Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1968), σ. 21.

2. Ἐκ τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τῆς χορικῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἀποτελουμένης ἐξ ἁσμάτων, ᾄδόμενων πρὸς λύραν ὑπὸ χοροῦ, ἐξ οὗ καὶ ὁ ὄρος αὐτῆς (χορική ποίησις), εἶναι π.χ. τὰ ἔντονα δ ω ρ ι κ ᾶ γλωσσικὰ στοιχεῖα (ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ποιήσεως ταύτης εἰς δωρικὸν ἔδαφος), τὰ σὺν τοῖς ἄλλοις αἰ ο λ ι κ ᾶ γλωσσικὰ στοιχεῖα καὶ μέτρα (ἐκ τῶν κορυφαίων τοῦ λεσβιακοῦ μέλους ἢ ἄλλως τῆς αἰολικῆς λυρικῆς μονωδίας αἰολικῶν ἐκ Λέσβου ποιητῶν Ἀλκαίου καὶ Σαπφούς), ἡ σ τ ρ ο φ ι κ ῆ δ ο μ ῆ τ ῶν ἁσμάτων κλπ., ἅτινα πάντα μεταξὺ ἄλλων παρελήφθησαν ἐντεῦθεν καὶ εἰς τὰ χορικά ἄσματα τῆς δραματικῆς ποιήσεως.

3. Οὕτω π.χ. αὐτὸ τοῦτο τὸ *ῥ. ἀγρέω* ἀπαντᾷ παρ' Αἰσχύλῳ, καὶ μάλιστα εἰς χορικὸν ἄσμα (Ἀγαμ. 126): «*χρόνῳ μὲν ἀγρεῖ Προάμουν πόλιν ἅδε κέλευθος, ...*».

μη λίαν αναγκαία, διότι ό τύπος ούτος *ἀμφιβαλών*, προσδιοριζόμενος μάλιστα καί διά τής δοτικής του όργάνου «*σπείραιοι δικτυοκλώστοις*», δηλοῖ ἀναμφιβόλως έντονώτερον αὐτήν ταύτην τήν ένέργειαν καί τήν «*δεινότητα*» του «*περιφραδοῦς ἀνδρός*».

Πρός τούτοις δέ ή φράσις «*ἀμφιβαλών σπείραιοι δικτυοκλώστοις*» σημαίνει έν εύρυτέρα έννοία, ότι ή «*δεινότης*» του ανθρώπου έγκειται έν προκειμένω πολλῶ μάλλον καί κατ' ἀρχήν εις τήν τέχνην καί τόν τρόπον συλλήψεως τών αὐτόθι ἀναφερομένων ζώων, τ.έ. εις τήν έφεύρεσιν τών δικτύων («*σπείραιοι δικτυοκλώστοις*») καί τήν έντεχνην τοποθέτησιν αὐτῶν («*ἀμφι-βαλών*»), καί εἶτα εις τήν σύλληψιν καί ύπαγωγήν ύπό τήν κατοχήν του ανθρώπου τών ειρηνέμων ζώων («*ἀμφιβαλών ἄγει*») ή ἄπλως εις τήν σύλληψιν τούτων αὐτήν καθ' έαυτήν («*ἀμφιβαλών ἄγρει*»), ή όποία ἄλλως τε θά άνεμένετο ώς δυνατή εκ τής χρήσεως τών δικτύων ή ή όποία πολλάκις δέν πραγματοποιεῖται ή, τουλάχιστον, δέν πραγματοποιεῖται πάντοτε.

Έπειτα, εάν (παρά τήν παρουσίαν ένταῦθα του συνωνύμου *ἀμφιβαλών*) ή του *ἄγρει* σημασία «*συλλαμβάνει, πιάνει*» (τά εις τά δίκτυα παγιδεύόμενα ή παγιδευθέντα ζῶα, τά όποία βεβαίως έν συνεχείᾳ φονεύει, εάν εἶναι ἀκόμη ζῶντα) εἶναι κατά βάσιν όρθή διά τά ἄγρια ζῶα καί τά πτηνά, δέν ἀρμόζει όμως αὐτή διά τούς ιχθύς, δι' οὓς ή πλέον όρθή καί συγκεκριμένη σημασία θά ήτο (*ἄγει* =) «*φέρει, ἄγει έξω τής θαλάσσης*» (τούς έν τοῖς δικτύοις εἰσελθόντας καί παγιδευθέντας ιχθύς)¹.

Τέλος φαίνεται, ότι τό *ἄγει* ἁπαιτεῖται ένταῦθα ώσαύτως καί εκ τών λέξεων «*φῶλον, ἔθνη, φύσιν*», εις τάς όποίας ἀρμόζει περισσότερο καί ένεκα τών όποιων προφανώς έχρησιμοποίησε τουτο ό ποιητής, ήτοι «*ἄγει* (φέρει, όδηγεῖ ό «*περιφραδής ἀνήρ*» ύπό τήν κατοχήν αὐτου ώς αἰχμάλωτα, καί ἀδιάφορον, ἄν νεκρά ή ζῶντα, προς διατροφήν αὐτου ή προς εκμετάλλευσιν κλπ.) τό *φῶλον* (τῶν *ὀρνίθων*), τά *ἔθνη* (τῶν *ἀγρίων θηρῶν*)² καί τήν (*εἰναλίαν*) *φύσιν*»³ (τ.έ. τά ζῶα του βασιλείου τής θαλάσ-

1. Πρβλ. π.χ. τό «*ἐξεῖρῶσαι*» παρ' Ἡροδότῳ 1,141,2 (βλ. ἄνωτ., σ. 186, ύποσημ. 4).

2. Ένταῦθα έννοοῦνται προφανώς ἄγρια ζῶα πεδινῶν περιοχῶν έν ἀντιθέσει προς τά ἀμέσως κατωτέρω (στ. 350 «*θηρὸς ὀρεσσιβάτα*») μνημονεύόμενα ὀρεσίβια (ἄγρια) ζῶα. Βλ. πλείονα περί τούτων, κατωτέρω, σ. 190, ύποσημ. 3 καί σ. 201 ύποσημ. 3.

3. Κατά ταῦτα ὀρθῶς μνημονεύεται καί έν τῷ Λεξικῷ LSJ (= A Greek - English Lexicon, compiled by H. G. Liddell and R. Scott, a new edition rev. and augm. by H. S. Jones, Oxford 1953) τό χωρίον τουτο του Σοφοκλέους μετά τής γραφῆς *ἄγει* ώς παράδειγμα εις τό λήμμα *ἄγω* καί ύπό τήν σημασίαν (*ἄγω* =) «... I, b, 3. carry off as captives or booty». — Πρβλ. προσέτι π.χ. Ὅμηρ. I 593 - 594 «*ἄνδρας μὲν κτείνουσι, πόλιν δέ τε πῦρ ἁμαθύνει, || τέκνα δέ τ' ἄλλοι ἄγουσιν βαθυζώνους τε γυναῖκας ||*» καί Σοφκλ. Ἀντιγ. 198 - 202 «... *Πολυνείκη λέγω, || δς γῆν πατροφάν καί θεοὺς τούς ἐργνεῖς ||*

σης)¹. Ἄλλως εἰπεῖν, ὁ ποιητής ἐνταῦθα διὰ τοῦ ἄγει καὶ διὰ τῶν τριῶν τούτων εἰδικῶν (κατὰ μεταφορικὴν σημασίαν) λέξεων (*φῦλον, ἔθνη, φύσιν*) ὡς ἀντικειμένων αὐτοῦ ἤθελε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ δηλώσῃ γενικώτερον καὶ δὴ καὶ ἀκριβέστερον, ὅτι ὁ «*περιφραδῆς ἀνὴρ*» ἐξουσιάζει τὰ βασίλεια τῶν ὑπὸ τὰς τρεῖς ταύτας φράσεις ἐννοουμένων ἀντιστοίχως ζώων ἀέρος, ξηρᾶς καὶ θαλάσσης².

Ὅθεν ὁ κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὰ μάλιστα ἀρμόζων εἰδικῶς εἰς τὸ χορικὸν τοῦτο ῥημ. τύπος εἶναι ἄγει, ἡ δὲ ὀρθὴ ἐν προκειμένῳ σημασία αὐτοῦ ὡς καὶ τοῦ χωρίου καθόλου εἶναι ἡ ἐξῆς : «ἀφοῦ συλλάβῃ (παγιδεύσῃ) ὁ *περιφραδῆς ἀνὴρ* διὰ τῶν δικτύων τὰ πτηνὰ, τὰ ἄγρια (ζῷα) θηρία καὶ τοὺς ἰχθῦς, (ἄγει =) φέρει ταῦτα ὑπὸ τὴν κατοχὴν αὐτοῦ (ὁδηγεῖ ταῦτα ὡς αἰχμάλωτα, ὡς ὑποχείρια, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, κυριαρχεῖ τούτων)»³. Ἀντιθέτως δὲ πᾶσα ἄλλη ἐνταῦθα σημασία (ἄλλου τινὸς ῥημ. τύπου) μετὰ τὸ ἀμφιβαλὼν (= ἀφοῦ συλλάβῃ, παγιδεύσῃ), ὡς π.χ. «*πιάνει* (διὰ τῶν χειρῶν), συλλαμβάνει (ἀγρεῖ) ἢ μεταφέρει» (διὰ τῶν δικτύων ἢ διὰ τῶν χειρῶν, οἵκαδε ἢ ἄλλοσε, πρὸς διατροφὴν ἢ ἄλλην τινὰ χρῆσιν, ζῶντα ἢ μὴ κλπ.) οὔτε εἰς τὸ παρὸν χορικὸν ἀρμόζει οὔτε ἀνήκει εἰς τὸν ποιητὴν.

Ἐξ ὧν λοιπὸν τούτων καθὼς καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς ὅλα τὰ χειρόγραφα (ἀρχαιότερά τε καὶ νεώτερα) ἔχει παραδοθῇ ἄγει, προκύπτει σαφῶς, ὅτι ἀποτελεῖ καταφανὴ καὶ ἀδικαιολόγητον παραποίησιν τῆς ἐνιαίας παραδόσεως ἢ διόρθωσις τοῦ παραδεδομένου ἄγει (εἰς ἀγρεῖ, ὡς ἔπραξεν ὁ Nauck καὶ ἐδέχθησαν ἔκτοτε καὶ πλείστοι ἄλλοι), διότι ἀκριβῶς πρὸς τοῖς ἀνωτέρω τὸ χωρίον τοῦτο ἀποδίδεται ὀρθότερον διὰ τοῦ ἄγει. Οὕτω

φνγὰς κατελθὼν ἠθέλησε μὲν πυρὶ || πρῆσαι κατάκρας, ἠθέλησε δ' αἵματος || κοινοῦ πάσασθαι, τοὺς δὲ δ ο υ λ ὡ σ α ς ἄ γ ε ι ν, || . . . ». Βλ. πλείονα σχετικὰ χωρία ἐν τῷ λήμματι τούτῳ τοῦ εἰρημένου Λεξικοῦ LSJ.

1. Πρὸς τούτοις δὲ οὕτω δηλοῦνται ἀναλυτικώτερον τρεῖς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, μαρτυροῦσαι τὴν «*δεινότητα*» αὐτοῦ, ἥτοι α') ἡ ἐπινόησις καὶ κατασκευὴ τῶν δικτύων («*σπεύρασι δικτυοκλώστοις*»), β') ὁ δι' αὐτῶν τρόπος συλλήψεως καὶ ἡ σύλληψις τῶν εἰρημένων ζώων («*ἀμφι-βαλὼν*») καὶ γ') ἡ ὑπαγωγὴ αὐτῶν ὑπὸ τὴν κατοχὴν αὐτοῦ ἢ ἄλλως ἡ κυριαρχία αὐτοῦ ἐπ' αὐτῶν («*ἀγει*»).

2. Ἡ εὐρύτερα αὕτη, ὑπέροχος τε καὶ ὑψηλὴ, ἔννοια τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ ζωικοῦ κόσμου τῆς φύσεως ἀπαιτεῖται ἐνταῦθα ἐκ τε τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ ὅρους τοῦ ἐν λόγῳ χορικοῦ, ἥτις ἐκφράζεται διὰ τοῦ (*ἀμφιβαλὼν*) ἄγει, καὶ οὐχὶ ἡ εἰδικωτέρα, πεζὴ τε καὶ περιορισμένη, ἔννοια «*συλλαμβάνει, 'πιάνει* (τὰ πτηνὰ κλπ.)», ἣν ἐνέχει τὸ (*ἀμφιβαλὼν*) ἀγρεῖ.

3. Ἐν ὧν δὲ τῆς σημασίας ταύτης τοῦ ἄγει καὶ ἰδίᾳ τῆς φράσεως «*θηρῶν ἀγρίων ἔθνη*» δὲν ἀποτελεῖ ἐπανάληψιν ἢ ταυτολογίαν ἡ κατωτέρω ἀναφερομένη ἐτέρα φράσις «*κρατεῖ . . . ἀγραυλὸν θηρὸς ὄρεοσιβάτα, λασιαύχενά θ' ἱπποὺς οὐρεῖν τ' ἀκμήτα ταῦρον*», διότι, ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω (σσ. 201 - 202), ἐν ἀρχῇ τῆς ἀντιστροφῆς ταύτης μνημονεύει ὁ ποιητής προφανῶς μικρότερα («*φαγώσιμα*» ἢ μὴ) ζῷα, ἐν συνεχείᾳ ἃ (οὐχὶ ἄγει, ἀλλὰ) ἐξοντῶναι καὶ τέλος ἃ τιθασθεύει (ἡμερώνει).

δὲ ὀρθῶς διετήρησαν τὸν ῥηματικὸν τοῦτον τύπον εἰς τὸ κείμενον π.χ. ὁ Dain (Coll. Budé), ὁ Σεμιτέλος, ὁ Μιστριώτης κ.ἄ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπομένην γραφὴν, κατὰ μὲν τὸν Pearson παραδίδεται εἰς ἐν τῷ κώδικι Α (ὡς ἐν L καὶ rec) ἡ λ. *ἐναλίαν*, ἣν διώρθωσεν (:) οὗτος καὶ εἰς *ἐναλίαν* (βλ. τὸ κείμενον ἀνωτ., σ. 183), κατὰ δὲ τὸν Dain παραδίδεται ἀντιθέτως ἐν τῷ κώδ. Α ἡ λ. *ἐναλίαν*, ἣν καὶ ἐδέχθη οὗτος εἰς τὸ κείμενον. Οὕτω συμφωνοῦσιν ἐνταῦθα ἀμφοτέρω οἱ ἐκδόται οὗτοι. Δυστυχῶς δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἴδωμεν τὸ χειρόγραφον Α, ὅπως διαπιστώσωμεν ἰδίους ὁμᾶσι, τί ἀκριβῶς παραδίδεται ἐν αὐτῷ. Οἰαδήποτε ὅμως τῶν δύο τούτων γραφῶν καὶ ἂν ἔχη παραδοθῇ ἐν τῷ κώδ. Α, δὲν ὀφίσταται ἐν προκειμένῳ σημαντικὴ διαφορὰ εἰς τὴν παράδοσιν, διότι εἶναι δυνατόν ἡ πρώτη συλλαβὴ τῆς λέξεως ταύτης νὰ ἀνεγνώσθῃ κατὰ τὴν διὰ τῆς ἡμιγραφμμάτου γραφῆς χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ κειμένου ὡς *εἰ-* ἀντὶ *ἐ-* (ἢ καὶ ἀντιστρόφως), δεδομένου μάλιστα, ὅτι ἡ σημασία ἀμφοτέρων τῶν γραφῶν τούτων εἶναι ἡ αὐτὴ¹. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἀπὸ μετρικῆς ἐπόψεως εἶναι ὡσαύτως δυνατόν ἡ ἀρχικὴ βραχεῖα συλλαβὴ τῆς γραφῆς *ἐναλίαν*, ἅτε εὐρίσκομένη πρὸ ἡμιφώνου φθόγγου (τοῦ ν), νὰ μετρηθῇ ἐνταῦθα ὡς θέσει μακρά², ὡς π.χ. καὶ παρ' Ἀρχιλόχῳ³. Οὕτω καὶ διὰ τῆς γραφῆς ταύτης (ὡς διὰ τῆς *ἐναλίαν* καὶ τῆς μετρικῶς ἀντιστοίχου *χειμερίῳ* ἐν στ. 335 τῆς

1. Ὅτιοι τοῦτο σημαίνει (ἐν- ἢ εἰν- + ἄλ-ς, ἀλ-ὸς > ἐν-ἀλ-ιος ἢ εἰν-ἀλ-ιος, α, ον ἢ ος, ον =) «θαλάσσιος, ὁ ἐν θαλάσῃ».

2. Εἶναι δηλαδὴ γνωστόν, ὅτι βραχεῖα συλλαβὴ πρὸ τῶν συμφώνων λ, ρ, μ, ν, σ, ζ, λαμβάνεται συχνάκις καὶ ὡς θέσει μακρά. Πρβλ. π.χ. Σοφοκλ. Ἀντιγ. 584 (στρ.) «οἷς γὰρ ἂν σεισθῇ θεόθεν δόμος, ἄτας» (= — — — — — 5 — — — — —) καὶ 595 (ἀντιστρ.) «πῆματα φθιμένων ἐπὶ πῆμασι πίπτοντ'» (= — — — — — 5 — — — — —). Ὁμοίως αὐτόθι στ. 607 (στρ.) ἀκάματοι — 618 (ἀντιστρ.) οὐδὲν, 1117 (στρ.) γένος — 1128 (ἀντιστρ.) στεῖλχονσι, Τραχ. 846 (στρ.) στῆνει — 857 (ἀντιστρ.) νῆμφαν κλπ. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται ἤδη καὶ ἐν τῷ ὁμηρικῷ ἑξαμέτρῳ (βλ. κατωτ., σ. 204, ὑπομμ. 1 καὶ 2).

3. Πρβλ. Ἀρχιλ., ἀπόσπ. 74, 8 (D.) «ἐνάλιον καὶ σφιν θαλάσσης ἡχέοντα κύματα». Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι τὸ ἐπίθετον ἐνάλιον ἔχει παραδοθῇ εἰς ὅλους ἀνεξαίρετως τοὺς κώδικας (βλ. π.χ. κριτ. ὑπόμνημα τοῦ Lasserre ἐν Coll. Budé, ἀπόσπ. 82). Ἡ ἀρχικὴ λοιπὸν συλλαβὴ τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιθέτου εἶναι μακρά, δεδομένου ὅτι τὸ μέτρον τοῦ ἐξ ἐννέα στίχων σωζομένου τούτου ἀποσπάσματος τοῦ Ἀρχιλόχου εἶναι τροχαϊκὸν τετράμετρον καταληκτικόν. Πλείονα περὶ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου βλ. π.χ. εἰς Otto Immsch, Zu griechischen Dichtern, Philologus 49, 1890, σ. 191 κέξ. (ὅστις ὅμως διορθοῖ τὸ παραδεδομένον ἐνάλιον εἰς ἐνάλιον, αὐτόθι σ. 200) καὶ εἰς Leo Weber, Σῦκα ἐφ' Ἑρμῇ, Zwei Archilochosfragmente, Philologus 74, 1917, σ. 92 κέξ. Πρβλ. ἐπίσης καὶ Ἀριστοφ. Θεσμοφ. 325 «Νηρέος ἐναλίον τε κόραι», ὅπου ἡ ἀρχικὴ συλλαβὴ τοῦ ἐπιθέτου ἐναλίον εἶναι μακρά (= — — — — — — — — — —). Οὕτω κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Hall (Oxford). Ἀντιθέτως ἄλλοι διορθοῦσι τοῦτο εἰς ἐναλίον, ὡς π.χ. ὁ Coulon (Coll. Budé), ὁ Otto Schroeder, Aristophanis Cantica, Lipsiae 1930², σ. 60 κ.ἄ.

στροφῆς) δὲν διαταράσσεται τὸ γλυκῶνειον μέτρον (ο ο — υ υ — υ —), ὅπερ ἔχομεν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὴν τρίτην θέσιν τοῦ ὁποίου ἀπαιτεῖται μακρὰ συλλαβή.

Ἄλλα ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς χρήσεως τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιθέτου ἐν τῇ καθόλου ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ποιήσει προκύπτει, ὅτι ἥδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου εἶναι γνωστὸν τὸ ἐπιθέτον τοῦτο μετ' ἐκτεταμένου τοῦ ἀρχικοῦ βραχέος φωνήεντος αὐτοῦ, ἥτοι *εἰνάλιος*¹ (εἶναι δηλαδὴ παραδεδομένον τοῦτο ἀρχαιότερον τοῦ *ἐνάλιος*), καὶ ὅτι, ὅπου μὲν ἡ πρώτη συλλαβὴ αὐτοῦ πρέπει κατὰ τὸ μέτρον νὰ εἶναι μακρά, χρησιμοποιεῖται τὸ *εἰνάλιος*², ὅπου δὲ βραχεῖα, ἀντιθέτως τὸ *ἐνάλιος*³. Οὕτω π.χ. τὸ ἐπιθέτον *ἐνάλιος* παρὰ Σοφοκλεῖ, ἔνθα ἀπαντᾷ εἰς τρία (ἢ τέσσαρα) προσέτι χωρία, ἔχει π ἄ ν τ ο τ ε τὴν ἀρχικὴν συλλαβὴν αὐτοῦ βραχεῖαν⁴. Ἐπειδὴ λοιπὸν κατὰ ταῦτα

1. Τοῦτο ἀπαντᾷ εἰς τρία ἐν συνόλῳ χωρία παρ' Ὀμήρῳ: δ 443 («*εἰνάλιῳ κήτεϊ*»), ε 67 («*κορῶνα εἰνάλιαι*») καὶ ο 479 («*εἰνάληϊ κῆξ*»). Πρβλ. ἐπίσης Θέογν. 576 («*ὥστε κυβεργήτης χοιράδας εἰνάλιας*») καὶ Εὐριπ. Ἑλέν. 526 («*χωριμπτόμενος εἰνάλιῳ*»), Ἡλέκτρ. 450 («*εἰνάλιον γόνον*»), Ἴφιγ. ἐν Ταῦρ. 1240 («*δειράδος εἰνάλιας*»), Τρωάδ. 1095 («*εἰναλίσαι πλάταις*»). Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι τὸ *εἰνάλιος* παρ' Εὐριπίδῃ ἀπαντᾷ μόνον εἰς χορικά, ἐνθ' τὸ *ἐνάλιος* (βλ. κατωτ. τὴν ὑπόσημ. 4) σχεδὸν πάντοτε εἰς τοὺς διαλόγους. Πρβλ. πρὸς τοῦτοις π.χ. Θεόκρ. 21,39 («*δειλινὸν ὡς κατέδαρθον ἐπ' εἰναλίσαι πόνουσιν*») (δακτυλ. ἑξάμ.) καὶ Ἀνθολ. Παλ. (Coll. Budé, τόμ. VII, βιβλ. IX), σ. 5, ἐπίγρ. 10 («*Πόλυπος εἰναλήϊ ποτ' ἐπὶ προβλήτῃ τανυσθεῖς*») (δακτυλ. ἑξάμ.), αὐτόθι, σ. 24, ἐπίγρ. 60 («*Πύργος ὁδ' εἰναλῆϊς ἐπὶ Χοιράδος, οὐνομα νήσῳ*») (δακτυλ. ἑξάμ.). Ἀντιθέτως τὸ *ἐνάλιος* εἶναι ἄγνωστον παρ' Ὀμήρῳ, ἀπαντᾷ ὅμως μεταγενεστέρως συχνάκις (βλ. κατωτ. τὴν ὑπόσημ. 4).

2. Ἀντ' αὐτοῦ χρησιμοποιεῖ ὁ Πίνδαρος ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ *ἐννάλιος*: Ὁ. 9,99 «*ἐνναλία τ' Ἐλευσίς*», Π. 2,79 «*ἐννάλιον πόνον*», 4,27 «*ἐννάλιον δόρον*», 4,204 («*Ποσειδάωνος... ἐνναλίον*»), 11,40 («*ἄκατον ἐνναλίαν*»), 12,12 «*ἐνναλία Σερίφῳ*». — Ἀντιθέτως ἅπασι μόνον Πινδ. Π. 4,39 «*ἐνναλίαν*» (βλ. καὶ κατωτ. τὴν ὑπόσημ. 4). Πρβλ. ὡσαύτως καὶ Ἀλκαῖον, ἀπόσπ. Β 12,7 L. - P. (76 D.) («*ἐνμύφαν ἐνναλίαν*»).

3. Ὑπάρχουσι μόνον δύο ἐξαίρεσεις (βλ. ἀνωτ., σ. 191, ὑπόσημ. 3), ὅπου ἀπαντᾷ τὸ *ἐνάλιος* μετὰ μακρᾶς τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ συλλαβῆς.

4. Πρβλ. Σοφοκλ. Αἰ. 565 «*ἐνάλιος λεώς*», Οἰδ. Κολ. 888 «*ἐναλίῳ θεῷ*» (σημειωτέον μάλιστα, ὅτι καὶ αἱ δύο πρῶται συλλαβαὶ τοῦ ἐπιθέτου εἶναι βραχεῖαι, προερχόμεναι ἐξ ἀναλύσεως τοῦ 4ου μακροῦ τοῦ ἱαμβικοῦ τριμέτρου εἰς τὸ πρῶτον χωρίον καὶ τοῦ 6ου μακροῦ τοῦ καταληκτικοῦ τροχαϊκοῦ τετραμέτρου εἰς τὸ δεύτερον), 1493 «*ἐναλίῳ (;) θεῷ*» (Dain) καὶ ἀπόσπ. 255 (Pearson, 235 Campbell, 234 Nauck) («*ἔστι γὰρ τις ἐναλία | Εὐβοίς αἰά...*») (ὁ στίχος ἔχει παραδοθῇ ἑλλειπῆς). — Πρβλ. πρὸς τοῦτοις Αἰσχύλ. Πέρσ. 453 «*ἐναλίῳ πόρῳ*» (ὁμοίως καὶ ἐνταῦθα αἱ δύο πρῶται συλλαβαὶ τοῦ ἐπιθέτου εἶναι βραχεῖαι, προερχόμεναι ἐξ ἀναλύσεως τοῦ 4ου μακροῦ τοῦ ἱαμβ. τριμ.). Ὡσαύτως παρ' Εὐριπίδῃ ἀπαντᾷ τὸ *ἐνάλιος* λίαν συχνάκις καὶ ἔχει τὴν πρώτην (καθὼς καὶ τὴν δευτέραν) συλλαβὴν πάντοτε βραχεῖαν ὡς π.χ. Ἑλέν. 148, Ἴφιγ. ἐν Αὐλ. 976, Κύκλ. 318 κλπ. Εἰς τὰς πλείστας δὲ περιπτώσεις αἱ δύο πρῶται βραχεῖαι συλλαβαὶ αὐτοῦ προέρχονται ὁμοίως ἐξ ἀναλύσεως τῶν μακρῶν τοῦ ἱαμβ. τριμέτρου, ὡς π.χ. τοῦ 4ου μακροῦ (Ἀνδρ. 253, Ἑκάβ. 39, Ἴφιγ. ἐν Ταῦρ. 255, Φοῖν. 6 1156) ἢ τοῦ 3ου μακροῦ (Ἑλέν. 1057 1391) κλπ. — Ἐνταῦθα

ἐκ τῶν δύο τούτων γραφῶν τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιθέτου ἢ πλεον συνήθης εἰς τὰ λυρικά ᾄσματα τοῦ ἀττικοῦ δράματος (ὡς εἶναι τὸ παρὸν χορικόν) καὶ τὴν λυρικὴν ποίησιν καθόλου εἶναι *εἰνάλιος* (ἢ *ἐννάλιος*) καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπικρατεστέρα ἐν τῇ ποιήσει γραφὴ τοῦ ἐπιθέτου τούτου, ἡ ἔχουσα μακράν τὴν ἀρχικὴν συλλαβὴν, εἶναι ὡσαύτως *εἰνάλιος* (ἢ *ἐννάλιος*), ἄλλως εἰπεῖν, ἐπειδὴ τὸ *ἐνάλιος*, πλὴν δύο ἐξαιρέσεων¹, ἔχει τὴν ἀρχικὴν συλλαβὴν αὐτοῦ καὶ παρ' ἄλλοις ποιηταῖς καὶ παρ' αὐτῷ τούτῳ τῷ Σοφοκλεῖ πάντοτε βραχεῖαν, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ ἐξεταζομένου «στίχου» ἀπαιτεῖται κατὰ τὸ μέτρον μακρὰ συλλαβή, ὀρθότερα ἐνταῦθα εἶναι ἡ γραφὴ *εἰναλίαν*. Κατ' ἀκολουθίαν ἀμφότεροι οἱ ὡς ἄνω ἐκδόται παρὰ τὴν διαφορὰν αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἐξεταζομένης λέξεως ὀρθῶς ἔχουσιν ἐν τῷ κειμένῳ τὴν λ. *εἰναλίαν*.

Μεγίστας δυσχερείας εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν ἔχουσι προκαλέσει οἱ ἐπόμενοι δύο ὑπὸ ἐξέτασιν στίχοι 351 - 352 :

Τὰ ἐν ἅπασιν ἀνεξαίρετως τοῖς χειρογράφοις παραδεδομένα πρῶτα γράμματα τῆς δευτέρας λέξεως τοῦ στίχου 351 εἶναι *ἔξετ* (*ἔξετ*, *ἔξετ*) ἢ *ἄζετ* (βλ. ἄνωτ., σ. 184). Ἡ παρουσία τοῦ ξ εἰς ὅλας αὐτάς τὰς παραλλαγὰς τῆς λέξεως ταύτης ὁδηγεῖ κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ἡ λέξις αὕτη, ἐὰν ἐκκληφθῇ ὡς ῥημ. τύπος, εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μέλλων ἢ τοῦ ῥ. *ἔχω* ἢ τοῦ ῥ. *ἄγω*.

Οὕτω τινὲς τῶν νεωτέρων ἐκδοτῶν ἢ ἐρευνητῶν (βλ. π.χ. ἄνωτ., σ. 184) ἐξέλαβον τὴν λέξιν ταύτην ὡς μέλλοντα τοῦ ῥ. *ἄγω*, εἴτε διότι τὸ ῥ. *ἔχω* δὲν ἀρμόζει ἴσως εἰς τὸ νόημα τοῦ χωρίου τούτου εἴτε καὶ διότι αἱ λ. *ἵππος* καὶ *ζυγός* (ἢ *ἄρμα*) ἀπαντῶσι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας ὁμοῦ μετὰ τοῦ ῥ. *ἄγω* ἢ (κατὰ τμησιν) τοῦ συνθέτου *ὑπάγω*². Ἐν συνεχείᾳ

δεόν νὰ λεχθῇ, ὅτι τὸ *ἐνάλιος* (ἐξαίρεσει τῶν κάτωθι τεσσάρων λυρικῶν χωρίων : Εὐριπ. Ἑλέν. 1130, Ἰφιγ. ἐν Αὐλ. 165, εἰς ἃ παραδίδεται τοῦτο, καὶ Σοφοκλ. Οἶδ. Κολ. 1493, Εὐριπ. Ἀνδρ. 855, εἰς ἃ ἡ παράδοσις αὐτοῦ εἶναι ἀβεβαία) ἀπαντᾷ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα εἰς τὰ διαλογικὰ μέρη τοῦ ἀττικοῦ δράματος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *εἰνάλιος*, τὸ ὅποιον ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὰ λυρικά ᾄσματα αὐτοῦ (βλ. π.χ. ἄνωτ., σ. 192, ὑποσημ. 1, παρ' Εὐριπίδῃ). — Πρβλ. προσέτι καὶ Πινδ. Π. 4, 39 «*εἰναλίαν*» (*ἐνα* = √ √ ἀντὶ ἐνός μακροῦ : —).

1. Βλ. ἄνωτ., σ. 191, ὑποσημ. 3.

2. Πρβλ. π.χ. Ὁμήρ. Ε 731 «...ὕπὸ δὲ ζυγὸν ἦγαγεν Ἥρην || ἵππους ὠκύποδας...», Π 148 «τῷ δὲ καὶ Αὐτομέδων ἔπαγε ζυγὸν ὠκέας ἵππους», Ψ 291 «...Διομήδης, || ἵππους δὲ Τροφούς ἔπαγε ζυγὸν...», 294 «...Μενέλαος || διογενῆς, ὑπὸ δὲ ζυγὸν ἦγαγεν ὠκέας ἵππους ||», 300 «τὴν (sc. Αἴθην = φορβᾶδα τοῦ Ἀγαμέμνονος) ὁ γ' ὑπὸ ζυγὸν ἦγε, ...», Ω 279 «ἵππους δὲ Πριάμῳ ἔπαγον ζυγὸν...», γ 476 «...καλλίτριχας ἵππους || ζεύξανθ' ὑφ' ἄρματ' ἄγοντες...», ο 47 «...μῶνυχας ἵππους || ζεύξανθ' ὑφ' ἄρματ' ἄγων...» καὶ Αἰσχύλ. Προμηθ. 465 «...ὑφ' ἄρμα τ' ἦγαγον φιληνίους || ἵππους...». — Πρβλ. πρὸς τοὺτους Ὁμήρ. Κ 293 (= γ 383) «...βοὴν ἦνιν ἐδρυμέτοπον, || ἀδμήτην, ἦν οὐ πω ὑπὸ ζυγὸν ἦγαγεν ἀνήρ ||» καὶ ζ 73 «...ἡμιόνους θ' ἔπαγον ζεύξανθ' ὑπ' ἀτήνη ||».

δέ, ἐπειδὴ ὁ στίχος οὗτος (351), ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν μετρικῶς ἀντίστοιχον τῆς στροφῆς (340), ὑπολείπεται κατὰ μίαν (βραχεῖαν) συλλαβὴν, διώρθωσαν τὸ ἄξεται ἢ ἄξεν εἰς τετρασύλλαβον λέξιν, ἥτοι εἰς τὸ σύνθετον αὐτοῦ ὑπαξέμεν (ἀπαρέμφατον) ἢ ὑπάξεται.

Ἄλλοι ὡσαύτως, δεχθέντες καὶ οὗτοι ὡς οἱ ἀνωτέρω τὴν ὑπαρξιν ῥ η μ. τ ὕ π ο υ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ στίχου, παρείδον τὴν παράδοσιν καὶ ἀνεξήτησαν ἄλλο τι (σύμφωνον βεβαίως πρὸς τε τὸ νόημα καὶ τὴν μετρικὴν πληρότητα τοῦ στίχου) εἰδικὸν ῥῆμα, ὡς π.χ. *ὀχμάζεται, ἀλέξεται, ἐθίζεται* κλπ.¹.

Ἀντιθέτως ὁ Hermann (ἔχων ὅμως καὶ οὗτος ἐν τῷ κειμένῳ «*ἵππον ἄξεται ἀμφίλοπον ζυγόν*»), ἀκολουθῶν τὴν ἑτέραν (τ.ἔ. τὴν ἐν τοῖς κώδ. L, P, Vat καὶ Ven) παραδεδομένην γραφὴν τῆς ἐν λόγῳ λέξεως καὶ στηριζόμενος εἰς δύο χωρία τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους², δέχεται ὡς ὀρθότερον τὸ ἐπίθετον *ἐξέτε* (*ἐξέτεα*), προτείνει ὅμως ἐν συνεχείᾳ τὴν διόρθωσιν πρῶτον τοῦ οὐσιαστικοῦ *ἵππον* εἰς ἐπίθετον *ἵπιον* (πρὸς ἐξοικονόμησιν τῆς, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐλλειπούσης ἐν τῷ στίχῳ συλλαβῆς), συνδέων τοῦτο πρὸς τὸ *λόφον*, καὶ δευτέρον τοῦ οὐσιαστ. *ζυγόν* εἰς ῥημ. τύπον *ζυγοῖ* (κατὰ τμησιν), ἥτοι «*ἵπιον ἐξέτε ἀμφὶ λόφον ζυγοῖ*» (= «*ἵπιον λόφον ἀμφιζυγοῖ*»)³.

Τὴν ἄποψιν τοῦ Hermann ἐδέχθη γενικῶς καὶ ὁ Σεμιτέλος, ἐξαιρέσει τοῦ *ἵπιον*, ἀνθ' οὗ προσέθεσεν οὗτος μετὰ τὸ *ἵππον* τὴν ἀναφορικὴν ἀντωνυμίαν *ὃν* (πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἐλλειπούσης συλλαβῆς), ἥτοι «*ἵππον, ὃν ἐξέτε ἀμφὶ λόφον ζυγοῖ*» (δεχόμενος οὕτως ἀντιθέτως πρὸς τὸν Hermann

1. Πρβλ. καὶ τὰς ἄλλας περαιτέρω διορθώσεις τῆς ἐν λόγῳ λέξεως : *ἐτάξαθ', ἀνάσσειται, ζεύγνυται* κλπ. (βλ. ἀνωτ., σ. 184, ὑποσημ. 8). — Αἱ πολλαπλαῖ αὐταὶ εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν διορθώσεις τῆς λέξεως ταύτης δημιουργοῦσιν εὐλόγως τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἕκαστος τῶν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον περὶ τὸ ἐν λόγῳ χορικὸν ἀσχοληθέντων ἡμίλλαντο τρόπον τινὰ τοῖς ἄλλοις, ἀναζητῶν ν έ α ν τινὰ καὶ δ ι α φ ο ρ ο ν τῶν ὑπὸ ἄλλων τινῶν γενομένων διορθώσεων λέξιν, ἥ ὅτι ἕκαστος, ἐφ' ὅσον ἤδη ἄλλοι τινὲς διὰ τούτων ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον παρείδον ἀνεπιφυλάκτως τὴν παράδοσιν (τ.ἔ. πάσας τὰς παραδεδομένας παραλλαγὰς) καὶ κατέφυγον ἄλλος εἰς ἄλλην διόρθωσιν, ἐδικαιούτο καὶ οὗτος νά πράξη τὸ αὐτό, ἀδιαφορῶν ἐν προκειμένῳ κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις περὶ τοῦ ἐὰν ἠκολούθει οὕτω τὴν ὀρθὴν ἢ μὴ μέθοδον τῆς ἔρευνης. Οὕτως ἄλλως τε ἐξηγεῖται εὐκόλως καὶ τὸ ὅτι ἡ λέξις αὕτη ὑπέστη μέχρι τοῦδε, εἴπερ τις καὶ ἄλλη τῶν ὡς ἄνω (σσ. 184 - 185) εἰρημένων ὑπὸ ἐξέτασιν γραφῶν, πλείστας διορθώσεις.

2. Βλ. κατωτ., σ. 200, τὰ χωρία ταῦτα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων προσθέτει οὗτος τὰ ἐξῆς (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 72) : «*Hoc ipsum significasse Sophoclem eo minus dubium videtur, quod ducem sequutus est Homerum*».

3. Hermann, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 71 κέξ. : «*His ego indicii locum jam antiquitus foede corruptum audacius quidem, sed leni tamen mutatione ita refingendum puto : λασιαύχενά θ' ἵπιον ἐξέτε ἀμφὶ λόφον ζυγοῖ, οὐρεῖόν τ' ἀδμήτα ταῦρον. Sensus est, λασιαύχενά θ' ἵπιον λόφον ἀμφιζυγοῖ. . .*».

τὸν ῥημ. τύπον ἀπλοῦν : *ζυγοὶ καὶ οὐχὶ κατὰ τμήσιν ἀμφιζυγοὶ*), καὶ πρὸς τοῦτοίς διώρθωσε τὴν παραδεδομένην γενικὴν ἐνικοῦ τῶν λέξεων «ἀγραυ-
λου θηρὸς ὄρεσιβάτας» εἰς αἰτιατικὴν πληθυντικοῦ, ἥτοι «ἀγραυλὸν θήρας
ὄρεσιβάτας», ὡς ἐπεξήγησιν τῶν ὁποίων ἡρμήνευσε τὰ ἀκολουθοῦντα
«λασιανῆνά θ' ἴππον... οὐρεῖόν τ' ἀκμήτα ταῦρον».

Σημειωτέον προσέτι, ὅτι ἡ ἀντικατάστασις ἢ διόρθωσις ταύτης ἢ ἐκεί-
νης τῆς λέξεως ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ἦτο ἐπόμενον νὰ ὀδηγήσῃ εἰς περαιτέρω
μεταβολὰς διὰ τε τὴν ἀπὸ ἐπόψεως μέτρου καὶ νοήματος πληρότητα τοῦ
στίχου καὶ τὴν ὁμαλὴν σύνδεσιν αὐτοῦ πρὸς τὰ συμφραζόμενα ¹.

Ὅλαι λοιπὸν αἱ ἀντίθετοι αὐταὶ πρὸς ἀλλήλας ἀπόψεις τῶν νεωτέρων
ἐκδοτῶν τε καὶ ἐρευνητῶν ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴν μορφήν τοῦ ἐξεταζομένου
χωρίου ἦσαν ὁπωσδήποτε ἀναπόφευκτοι ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἄλλοι μὲν ἐξ
αὐτῶν παρείδον ἢ παρεποίησαν τὴν παράδοσιν, ἄλλοι δὲ ἐποίησαντο κακὴν
χρῆσιν αὐτῆς.

Βεβαίως τὸ εὐκταῖον ἐν παντὶ π.χ. ποιητικῷ κειμένῳ τῆς ἀρχαίας γραμ-
ματείας, ὡς ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἡ ἐ ν ι α ι α π α ρ ᾶ δ ο σ ι ς, τ.ἐ. ἡ παρά-
δοσις τοῦ αὐτοῦ κειμένου εἰς ὅλους τοὺς κώδικας, καὶ δὴ καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει
ταύτης σ υ μ φ ω ν ί α τοῦ τ ε ν ο ῆ μ α τ ο ς καὶ τοῦ μ έ τ ρ ο υ τῶν ἐπὶ
μέρους στίχων αὐτοῦ, διότι τοιαύτη συμφωνία καὶ τῶν τριῶν τούτων παρα-
γόντων (ἐνιαίως παραδόσεως, νοήματος, μέτρου) ὁμιλεῖ εὐγλῶττως ὑπὲρ τῆς
ἁξιοπιστίας τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ ἅμα πρῶτον καὶ κύριον
τεκμήριον τῆς γνησιότητος τοῦ παραδεδομένου κειμένου. Εἰς ἃς ὁμως περι-
πτώσεις φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅτι ἡ παράδοσις δὲν διασφῶζει ἐν σχέσει
πρὸς τὰ συμφραζόμενα τὸ γνήσιον νόημα καὶ τὸ οἰκεῖον μέτρον ποιητικοῦ
τινος χωρίου, ἢ παραποίησις ἢ ἔτι μᾶλλον ἢ αὐθαίρετος ἀπόρριψις καὶ
ἀντικατάστασις αὐτῆς δὲν ἀποτελεῖ πάντοτε καὶ τὴν ὀρθοτέραν ἢ τὴν μονα-
δικὴν μέθοδον πρὸς ἄρσιν τῆς οὕτως ἢ ἄλλως παρουσιαζομένης δυσχερείας.
Μάλιστα δέ, ὅταν τὰ πλεῖστα ἐπὶ μέρους γράμματα λέξεώς τινος, ἂν μὴ
ὅλα, ἔχωσι παραδοθῇ τὰ αὐτὰ εἰς ἅπαντα τὰ χειρόγραφα, ὡς π.χ. ἐνταῦθα,
εἶναι λίαν πιθανὸν νὰ λανθάνῃ ὑπὸ τὰ γράμματα ταῦτα ἡ ὀρθὴ καὶ γνησίᾳ
λέξις καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην πρέπει νὰ στραφῇ κατ' ἀρχὴν ἢ
ἐρευνα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ πόσον ἐσφαλμένη ὑπῆρξεν ἡ μέθοδος πάν-
των τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, οἵτινες ἡσχολήθησαν οὕτως ἢ ἄλλως περὶ τὸ
ἐν λόγῳ χωρίον, φαίνεται ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀσυμφωνίας αὐτῶν ἐν προκει-
μένῳ, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦτο οὐ μόνον νὰ περιπλακῇ ἔτι περισσότερον

1. Οὕτω π.χ. καὶ ὁ Müller γράφει ἐν προκειμένῳ τὰ ἐξῆς (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 92) : «Daß die Entstellung von ὁμαίζεται weitere Änderungen, auch willkürliche, zur Folge hatte, sind wir berechtigt anzunehmen». Πρβλ. ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐν Hermes 89, 1961, σ. 404, ὑποσημ. 1.

τὸ χωρίον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξακολουθῶσιν ἔτι καὶ νῦν ὑφιστάμεναι αἱ περὶ τὴν ὀρθὴν αὐτοῦ μορφήν δημιουργηθεῖσαι ἀμφιβολίαι.

Διὰ ταῦτα θὰ προσπαθήσωμεν κατωτέρω ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς ταύτης τῆς παραδόσεως (χωρὶς δηλαδὴ νὰ μιμηθῶμεν τοὺς ἄλλους εἰς τὴν «ἄμιλλαν» ἢ γενικώτερον τὸν τρόπον ἐργασίας αὐτῶν ἐν προκειμένῳ¹, ἀναζητοῦντες μετ' αὐτοὺς ὁμοίως ἄλλην τινὰ περαιτέρω νέαν λέξιν) καὶ μετ' ἐξέτασιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν παράδοσιν ὑποστηριζομένων εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν ἢ καὶ λοιπῶν πιθανῶν γραφῶν νὰ δείξωμεν, ποία εἶναι ἢ πρέπει νὰ εἶναι ἐνταῦθα ἢ πλέον ὀρθὴ καὶ δὴ καὶ ἡ γνησία λέξις ὡς καὶ πῶς ἔχει ἢ πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ χωρίον τοῦτο καθόλου :

Κατ' ἀρχήν, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 193, ὑποσημ. 2), βεβαίως ἡ φράσις «ἄγω (ὑπάγω) ὑπὸ τὸ ζυγὸν τὸν ἵππον κλπ.» ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχού τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, ἀλλὰ ἐνταῦθα, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Müller, εἶναι λίαν ἄστοχος ὁ μέλλων ὀριστικῆς (ὑπ)άξεται ἢ ἔτι μᾶλλον τοῦ ἀπαρεμφάτου ὑπάξέμεν², διότι ὁ ἄνθρωπος εἶχεν ἤδη πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σοφοκλέους ὑποτάξει καὶ τιθασεῦσαι τὰ ζῶα ταῦτα, ὡς πλεῖστα χωρία π.χ. παρ' Ὀμήρῳ διδάσκουσιν³, ὅπερ ἀσφαλῶς ἐγνώριζε καὶ ὁ τραγικὸς ποιητής. Δὲν ἀπετέλει τοῦτο, ἄλλως εἰπεῖν, πραγματοποιηθησόμενον εἰς τὸ μέλλον (ὡς μὴ πραγματοποιηθέντα ἤδη) νέον ἄθλον τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην δὲν ἀντιτίθεται ἡ κατὰ τινὰς κώδικας φράσις «ἀδμῆτα ταῦρον» τοῦ στίχου 352, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Ellend, δεχόμενος καὶ οὗτος ὡς ὀρθὸν καὶ δὴ καὶ δεδικαιολογημένον ἐκ τῆς φράσεως ταύτης τὸν ὑπ' ἄλλων προταθέντα χρόνον μέλλοντα ὑπάξεται ἢ ἄρ' ἄξεται⁴. Ἡ φράσις δηλαδὴ αὕτη, ἐὰν τὸ ἐπίθετον ἀδμῆτα θεωρηθῇ ἐνταῦθα ὡς ὀρθότερον καὶ γνησιώτερον τοῦ ἀκμῆτα (περὶ τούτου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω), δὲν δύναται νὰ σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει εἰσέτι ὑποτάξει τὸν ταῦρον ἐν γένει (ἢ ὀρθότερον τὸ γένος τῶν ζῴων τούτων) καὶ ὅτι μέλλει νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, ὅποτε θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἴσως ἐνταῦθα μέλλων τις χρόνος, διότι ἀκριβῶς, ὡς ἀναφέρεται ἤδη παρ' Ὀμήρῳ, ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἤδη συλλάβει

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 194, ὑποσημ. 1.

2. Πρβλ. Müller (ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 91 - 92) : «Es ist nun mit einem Schlage sicher, daß weder BRUNCKs Futurum ὑπάξεται diskussionswürdig ist (sollte etwa die Domestizierung des Pferdes vom Chor prophezeit werden?) noch der Infinitiv ὑπάξέμεν, den PEARSON druckt. Denn ein final-konsekutives Verhältnis liegt nicht vor».

3. Βλ. ἀνωτ., σ. 193, ὑποσημ. 2.

4. Πρβλ. F. Ellendt (Lexicon Sophocleum, Berolini 1872²), s.v. ἄγω : «Brunckius percommode ὑπάξεται ; facilius Bothius ἵππον ἄρ' ἄξεται adducit vel ad jugum, si opus fuerit. Hermannii obiectio locum invenuste simul et audacissime refigentis (quis enim ἐξέτετα toleraverit apud poetam, de equorum aetate minime sollicitum, nisi in descriptione, ut Homerus?) jam domitas illas bestias esse, concidit, si proxime sequens ἀδμῆτα ταῦρον consideraverit». Πρβλ. ὁμῶς κατωτ., σ. 197, ὑποσημ. 4.

καὶ δὴ καὶ θέσει ὑπὸ τὰ δεσμὰ τὸν ταῦρον, ὃν σύρει οὕτω δέσμιον π.χ. πλησίον τοῦ βοῦμοῦ κλπ.¹, καὶ ἐπομένως ἔχει ὑποτάξει καὶ τιθασεύσει καὶ αὐτὸν (διὰ τῶν δεσμῶν ἢ διὰ τοῦ ζυγοῦ) ὁμοίως ὡς τὸν βοῦν, τὸν ἵππον, τὸν ἡμίονον κλπ.². Κατὰ ταῦτα πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα διὰ τῆς φράσεως «οὐρειὸν τ' ἀκμήτα (ἢ ἀδμήτα) ταῦρον» ἐννοεῖ «ὄρεσιβιον καὶ νεόν» («ἄγριον, βαρβάτον», ὡς ἐξηγεῖ τὸ ἐπιθετον ἀδμῆς ὁ Σταματάκος) ταῦρον»³ ἢ ἀκριβέστερον «ὄρεσιβιον καὶ ἀλγιστον δαμάσθαι ταῦρον» κατ' ἀντίστοιχον ὁμηρικὸν χωρίον⁴.

1. Πρβλ. π.χ. Ὀμήρ. Υ 403 «αὐτὰρ ὁ θυμὸν αἴσθε καὶ ἤρυνεν, ὡς ὅτε ταῦρος || ἤρυνεν ἐλκόμενος Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα || κοῦρων ἐλκόντων...» καὶ Β 550 «ἔνθα δέ μιν ταύροισι καὶ ἀγριοῖς ἰλάονται||». Πρβλ. πρὸς τοῦτοις Ὀμήρ. Α 728, α 25, γ 6. 8, λ 131, ν 181, ψ 278 κλπ. Πρβλ. προσέτι καὶ παρ' αὐτῷ τούτῳ τῷ Σοφοκλεῖ, Αἰ. 296 - 297 «εἴσω δ' εἰσήλθε σὺν δέ τοις ἄγων ὁμοῦ || τὰ ὑποφύς, κύνες βοτῆρας, εἰερόν τ' ἄρραν||».

2. Βλ. ἀνωτ., σ. 193, ὑποσημ. 2 καὶ κατωτ. τὰς ὑποσημ. 3 καὶ 4. Πρβλ. πρὸς τοῦτοις Ὀμήρ. Ν 703 κέξ. «ἀλλ' ὡς τ' ἐν νεῖφ βόε οἶνοπε πηκτὸν ἄροτρον || ἴσον θυμὸν ἔχοντε τιταίνετον...», Ω 782 κέξ. «Ὡς ἔφαθ' ὅι δ' ὑπ' ἀμάξῃσιν βόας ἡμίονους τε || ζεύγυσαν, ...». Ὡσαύτως Ὀμήρ. Κ 352, ν 32 κλπ.

3. Πρβλ. π.χ. καὶ Ὀμήρ. Κ 292 - 293 (= γ 382 - 383) «σοὶ δ' αὖ ἐγὼ θέξω βοῦν ἦνιν εὐρμέτωπον, || ἀδμήτην, ἦν οὐ πω ὑπὸ ζυγὸν ἤγαγεν ἀνὴρ||», ὅπου ἡ νεαρὰς (μικρᾶς) ἡλικίας βόδς χαρακτηρίζεται ὡσαύτως ὡς ἀδμήτην ἦνιν = βοῦν ἡλικίας ἐνὸς ἔτους = νεαρὰν βοῦν = «δαμάλαν χρονιάρικην» κατὰ μετάφρασιν τοῦ Ἰακ. Πολυλά. Ἀλλὰς λέξεσι, τὸ (ἐτυμολογικῶς συναφές καὶ συνώνυμον πρὸς τὸ ἀδμῆς) ἐπιθετον ἀδμήτην ἐνταῦθα σημαίνει ἀναμφιβόλως «μὴ δαμασθεῖσαν εἰσέτι, τ.ἐ. ἄσκευτον, ἀχρησιμοποίητον καὶ ἀκούραστον εἰσέτι» (βοῦν), ὡς δεικνύει σαφέστατα καὶ ἡ προσδιορίζουσα (ἐπεξηγουσα) τοῦτο ἀναφορικῇ πρότασις «ἦν οὐ πω ὑπὸ ζυγὸν ἤγαγεν ἀνὴρ», ἥτοι «τὴν ὅποιαν ὁ ἀνὴρ δὲν ὑπήγαγεν εἰσέτι ὑπὸ τὸν ζυγόν» (ἀποκαλουμένην διὰ τοῦτο ἀδμήτην), ὡς οὖσαν βεβαίως ἀκόμη νεαρὰν (μικρᾶς ἡλικίας) καὶ ἐπομένως ἀκατάλληλον πρὸς ζεύξιν. Μίαν λοιπὸν τοιαύτην (νεαρὰν, ἄσκευτον εἰσέτι, ἀγνήν) βοῦν ὑπόσχονται ὁ Διομήδης (Κ 292 κέξ.) καὶ ὁ Νέστωρ (γ 382 κέξ.), ὅτι θὰ θυσιάσωσιν εἰς τὴν θεάν Ἀθηνάν, ὅπερ βεβαίως δὲν θὰ ὑπέσχοντο, ἐὰν τοῦτο ἦτο τι ἀκατόρθωτον ἢ μὴ καταρθωμένον ἤδη ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν δηλαδὴ δὲν εἶχεν εἰσέτι ὁ ἀνθρώπος δαμάσει καὶ τιθασεύσει τὸ γένος τῶν ζῶων τούτων καὶ δὲν εὐρίσκοντο οὕτω ταῦτα εἰς τὴν διάθεσιν καὶ ὑπηρεσίαν αὐτοῦ. — Πρβλ. καὶ διὰ τὸ ἐπιθετον ἀδμῆς, ἀναφερόμενον ὁμως εἰς τὸν ἡμίονον : Ὀμήρ. δ 634 κέξ. «νῆά μοι οἶχετ' ἄγων (sc. Τηλέμαχος πρὸς Πύλον) ἐμὲ δὲ χρεώ γίνεται αὐτῆς || Ἥλιδ' ἐς εὐρύχορον διαβήμεναι, ἔνθα μοι ἵπποι || δώδεκα θήλειαι, ὑπὸ δ' ἡμίονοι ταλαεργοὶ || ἀδμήτες· τὼν κέν τιν' ἑλασσάμενος δαμασάμην ||» (κατὰ μετάφρασιν Ἰακ. Πολυλά : «μὲ τὸ καράβι μ' ἔφυγε, καὶ τὸ 'χω ἀνάγκη τώρα, || νὰ διαβῶ 'ς τὴν Ἥλιδα, 'ποῦ δώδεκα φορᾶδες || 'μου βόσκουν, κ' ἔχουν στὸ βυζὶ φιλόπονα μουλάρια || ἀδάμαστα καὶ θὰ 'παίρνα κανένα νὰ δαμάσω ||»).

4. Πρβλ. Ὀμήρ. Ψ 654 - 655 «ἡμίονον ταλαεργὸν ἄγων κατέδωσ' ἐν ἄγωνι || ἐξέτε' ἀδμήτην, ἣ τ' ἀλγίστη δαμάσασθαι ||». Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ (ἐτυμολογικῶς συναφές καὶ συνώνυμον πρὸς τὸ ἀδμῆς) ἐπιθετον τοῦτο ἀδμήτην σημαίνει, οὐχ ὅτι ἡ ἡμίονος εἶναι εἰσέτι ἀδάμαστος καὶ ἄσκευτος ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἔχει εἰσέτι δαμάσει καὶ ὑπαγάγει ταύτην ὁ ἀνθρώπος ὑπὸ τὸν ζυγόν (διότι τοῦτο ἔχει ἤδη γίνει : Ὀμήρ. ζ 73 «ἡμίονους θ' ἔπαγον ζεύξάν θ' ὑπ' ἀπήνη»), ἀλλ' ὅτι εἶναι δύσκολος ὡς πρὸς τὸ νὰ δα-

Πρὸς τούτοις ὁ ποιητής, ὅπως ἐπεξηγήσῃ σαφέστερον τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ χορικοῦ ἀναφερομένην μνημειώδη γνωμικὴν φράσιν «πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει» καὶ δὴ καὶ στηρίξῃ ἐπὶ συγκεκριμένων, γνωστῶν ἤδη καὶ βεβαίων, τεκμηρίων τὴν αὐτόθι ἐξυμνουμένην «δεινότητα» τοῦ ἀνθρώπου, παραθέτει ἐνταῦθα ἐπιτευχθέντα ἤδη ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἔργα, τίνες δηλαδὴ ἐκπληκτικούς ἄθλους ἔχει ἤδη ἐπιτελέσει οὗτος¹, καὶ οὐχὶ τί θὰ ἐπιτύχῃ ἢ ἐπιτελέσῃ εἰς τὸ μέλλον.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δὲν ἀρμόζει. ἐνταῦθα κατ' οὐδέναν τρόπον χρόνος μέλλων, ἀπορρίπτεται ἢ ὑποστηριζομένη γραφὴ (ὑπ)άξεται ἢ ὑπαξέμεν τοῦ ῥ. (ὑπ)άγω. Ἐν προκειμένῳ, λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς συχνότατα ἐν τῇ ἐλληνικῇ γραμματείᾳ ἀπαντώσης φράσεως «ὑπάγω (ἄγω) τὸν ἵππον (ὑπὸ τὸν) ζυγόν»², θὰ ἤρμοζεν ἀντιθέτως κατὰ τὸ νόημα καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἀμέσως προηγούμενος ἀναφερόμενον *κρατεῖ* ἐνεστώς τοῦ ῥ. (ὑπ)άγω, ἥτοι «ἄγει» ἢ «ὑπάγει» ἢ (ὡς μέσον ὠφελείας ἢ δυναμικόν) «ἄγεται» ἢ «ὑπάγεται». Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ νοῦς τοῦ στίχου γενικῶς θὰ ἦτο ἢ διὰ τοῦ ζυγοῦ «ἐπιτευχθεῖσα ἤδη τιθάσευσις (ἡμέρωσις) τοῦ ἵππου (καὶ τοῦ ταύρου)», ἥτις θὰ ἀπετέλει τὸν αὐτόθι ἐννοούμενον ἄθλον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ θὰ ἐκαλύπτετο οὕτω πλήρως ἡ ἀνάγκη μνημονεύσεως καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἐπιτευχθέντος τινὸς ἐκπληκτικοῦ ἔργου, τὸ ὅποιον θὰ ἐμαρτύρει καὶ τοῦτο ὡς ἐν ἔτι ἐπὶ πλεόν παραδείγμα τὴν «δεινότητα» τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πάντα τὰ ἄλλα ἐν τῷ καθόλου χορικῷ.

Ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὰς δύο γραφὰς «ἄγει» καὶ «ἄγεται», θὰ ἡδύνατο

μάσῃ τις ταύτην (δύσκολος κατὰ τὴν δάμασιν, δυσκόλως δαμάζεται). Ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὡσαύτως σημασίαν χρησιμοποιεῖται παρ' Ὀμήρῳ τὸ ἐπίθετον τοῦτο *ἄδμητος* καὶ δι' αὐτὸν τοῦτον τὸν (τὴν) ἵππον (Ψ 265 - 266 «... ἄτὰρ αὐτῷ δυνετέρῳ ἵππον ἔθηκεν || ἐξέτε' ἀδμήτην, βρέφος ἡμίονον κνέονσαν ||»), ἐνῷ ἀντιθέτως εἰς πλείστα ἄλλα χωρία ἀναφέρεται σαφῶς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἤδη ὑπάγει τὸν ἵππον ὑπὸ τὸν ζυγόν (βλ. ἀνωτ., σ. 193, ὑποσημ. 2). — Οὕτω παρ' Ὀμήρῳ τὸ ἐπίθετον *ἄδμης* ἀπαντᾷ 3 φορές («ἡμίονοι... ἀδμήτες»: δ 637, «παρθένος ἀδμής»: ζ 109 228), τὸ *ἄδμητος* (μόνον εἰς θηλ. γένος *ἀδμήτη*) 4 φορές («βοῦν... ἀδμήτην»: Κ 293 = γ 383, «ἵππον... ἀδμήτην»: Ψ 266 «καὶ ἡμίονον... ἀδμήτην»: Ψ 655) καὶ τὸ *ἀδάμαστος* ἀπαξ («Ἀΐδης... ἀδάμαστος»: Ι 158). Εἰς οὐδὲν δὲ τῶν χωρίων τούτων τὸ ἐπίθετον *ἄδμητος* ὡς καὶ τὸ *ἄδμης* (ἐν δ 637), ἀναφερόμενα εἰς τὸν ἵππον ἢ τὸν ἡμίονον ἢ τὸν βοῦν (βλ. καὶ ἀνωτ., σ. 197, ὑποσημ. 3), σημαίνουσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ὑποτάξει καὶ τιθαεῦσει τὸ γένος τῶν ζῴων τούτων, ἐνῷ πλείστα ἄλλα χωρία παρ' Ὀμήρῳ, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 197, ὑποσημ. 1 καὶ 2), διδάσκουσιν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἀνωτέρω (σ. 196, ὑποσημ. 4) γνώμη τοῦ Ellendt εἶναι ἀναμφιβόλως ἐσφαλμένη.

1. Τοῦτο δεικνύουσιν ἄλλως τε καὶ οἱ ῥήμ. τύποι τοῦ χορικοῦ, οἵτινες κεῖνται ἀπαντες εἰς χρόνον ἐνεστώτα ἢ ὀρίστιον ἢ παρακειμένον. Μόνον δὲ ἐν στ. 362 ἀπαντᾷ χρόνος μέλλων «οὐκ ἐπάξεται», ὅστις ὁμως εἶναι δεδικαιολογημένος, διότι ἐκεῖ ἀναφέρει ὁ ποιητής, τί δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἄνθρωπος, τ.ἐ. τὴν «φεύξιν» τοῦ θανάτου.

2. Βλ. ἀνωτ., σ. 193, ὑποσημ. 2.

ἴσως νὰ δεχθῇ τις, ὅτι κατὰ τὴν διὰ τῆς ἴκρογραμμάτου γραφῆς χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ κειμένου παρανεγνώσθη τὸ γ ὡς ξ. Ἀλλὰ, εἴτε ἠθέλεν ἀναγνωσθῇ μετρικῶς ἢ προηγουμένη λέξις ἵππον ὡς — (σπονδεῖος, περὶ οὗ βλ. κατωτ., σ. 204 κέξ.) εἴτε ὡς — υ (τμήμα δακτύλου), οὐδεμία τῶν δύο τούτων γραφῶν χωρεῖ εἰς τὸ μέτρον τοῦ στίχου, διότι διὰ μὲν τῆς πρώτης τὸ δεύτερον ἐπὶ μέρους μέτρον τοῦ στίχου ὡς δακτύλος μὲν εἶναι ἐλλιπές, ὡς σπονδεῖος δὲ (-γει ἄμφ-) δημιουργεῖ ἀνυπερβλήτους δυσχερείας εἰς τὰ ἐπόμενα δύο ἐπὶ μέρους μέτρα τοῦ δακτυλικοῦ τούτου στίχου, διὰ δὲ τῆς δευτέρας προκύπτουσιν ἀντιθέτως πλείονες ἀλλεπάλληλοι βραχεῖαι συλλαβαί, μὴ ἀρμόζουσαι εἰς δακτυλικὸν μέτρον. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὸ νόημα ὡσαύτως τοῦ χωρίου καθίσταται δι' αὐτῶν λίαν δυσνόητον ἢ ἀσαφές, διότι λείπει ἐν προκειμένῳ ἢ ἐκ τῶν συμφραζομένων ὅλως ἀναγκαῖα πρόθεσις ὑπό, ἣτις συνοδεύει πάντοτε τὴν πολλαχοῦ τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας ἀπαντῶσαν τοιαύτην φράσιν, ἥτοι «ἵππον ὑπάγω ζυγόν» ἢ «ὑπὸ ζυγὸν ἄγω ἵππον» (βλ. ἀνωτ., σ. 193) ¹. Ὁμοίως καὶ αἱ ἕτεραι δύο γραφαὶ «ὑπάγει» καὶ «ὑπάγεται(αι)», ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν ἔχουσιν αὗται παραδοθῇ οὕτως ὡς σύνθετοι τύποι καὶ πρὸς υἰοθέτησιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης πρέπει νὰ διορθωθῇ ἢ παράδοσις, ὅπερ οὐκ ἐν πολλοῖς ἢ, τοῦλάχιστον, οὐχὶ πάντοτε ἐπιτρεπτόν, δὲν χωροῦσιν ὡσαύτως εἰς τὸ μέτρον τοῦ στίχου — ἅτε τῶν πρώτων (δύο τῆς μὲν καὶ τῶν τριῶν τῆς δὲ) συλλαβῶν αὐτῶν οὐσῶν βραχειῶν ² —, οἷαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ μετρικὴ μορφή τῆς πρώτης λέξεως (ἵππον = — ἢ — υ) καθὼς καὶ τοῦ ἀκολουθοῦντος ὑπολοίπου τμήματος τοῦ στίχου.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω προκύπτει σαφῶς, ὅτι οὐδεὶς τύπος τοῦ ρ. (ὑπ)άγω (-ομαι) ἀρμόζει εἰς τὸ μέτρον (καὶ ἐν μέρει εἰς τὸ νόημα) τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου. Κατόπιν τούτου ἐξεταστέον τὰς ἑτέρας παραδεδομένας γραφὰς ἔξεται, ἔξεται, ἔξετ' καὶ δὴ καὶ ἀναζητητέον ὅπωςδὴποτε ἐν αὐταῖς τὴν ἐν προκειμένῳ ἀπὸ πάσης ἐπόψεως ἀρμόζουσαν λέξιν :

Ἐπειδὴ, ὡς εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 193), δὲν ἀρμόζει ἐνταῦθα χρόνος τις (μέλλων ἢ οἰοσδὴποτε ἄλλος τύπος) τοῦ ρ. ἔχω, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι

1. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι διὰ τῆς ἐμμέσου παραδόσεως (ἥτοι εἰς τινὰ πάμπαν) παραδίδεται ἀντιθέτως «ἐλὼν ἄγεται» (βλ. περὶ τούτου εἰς Thomamüller, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 74, κριτ. ὑπόμν.). Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄμεσον παράδοσιν τοῦ κειμένου (βλ. ἀνωτ., σ. 184) δύναται νὰ δικαιολογηθῇ μόνον τὸ ἄγεται (κατὰ πιθανὴν δηλαδὴ παρανόγησιν τοῦ γ ὡς ξ), οὐχὶ βεβαίως καὶ τὸ ἐλὼν, τὸ ὁποῖον εἰς οὐδὲν χειρόγραφον παραδίδεται. Κατόπιν τούτου τὸ ἐλὼν πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς μεταγενεστέρα προσθήκη χάριν τοῦ μέτρου (καὶ λογικοῦ τινος νοήματος) τοῦ χωρίου ἢ ἀκόμη ἴσως καὶ κατ' ἀναλογία πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἀναφερόμενον ἀμφιβαλὼν, διὸ καὶ ἀντιπαρερχόμεθα τὴν διόρθωσιν ταύτην.

2. Βλ. π.χ. εἰς Lexikon des frühgriechischen Epos (Thesaurus Linguae Graecae, Hamburg), Göttingen 1955 -, s.v. ἄγω (Prosodia) καὶ Ellendt (ἀνωτ., σ. 196, ὑποσημ. 4), s.v. ἄγω.

κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἂν μὴ κατ' ἀνάγκην, παραδίδεται διὰ τῶν παραλλαγῶν τούτων τῆς λέξεως τὸ ἐπίθετον *ἐξέτης* εἰς αἰτιατικὴν ἐνικοῦ, ἥτοι *ἐξέτε* (ἡ διαφορὰ εἰς τὴν κατάληξιν αὐτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν αἰτιατικὴν τοῦ ἐπιθέτου *ἐξέτε* καθὼς καὶ τὸ ψιλὸν πνεῦμα εἰς τὰς δύο ἐξ αὐτῶν ἐξηγοῦνται εὐκόλως ὡς διορθώσεις κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου). Ἡ ἄποψις αὕτη ἐνισχύεται ἔτι περισσότερον πρὸς τοῖς ἀνωτέρω καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ ἐπίθετον *ἐξέτης*, ὡς θὰ δειχθῇ ἀμέσως κατωτέρω, συμφωνεῖ καθ' ἡμᾶς ἀπὸ ἐπόψεως νοήματος καὶ μέτρου πλήρως τοῖς συμφραζομένοις. Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τοῦ ἐπιθέτου τούτου χωροῦμεν εἰς τε τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου καθόλου :

Κατ' ἀρχὴν ἡ φράσις αὕτη «*ἵππον ἐξέτε*» ἀπαντᾷ ἤδη παρ' Ὀμήρῳ :

Ψ 265 «*τῷ πρώτῳ· ἄταρ αὖ τῷ δευτέρῳ ἵππον* ἔθηκεν
266 *ἐξέτε· ἀδμήτην, βρέφος ἡμίονον κνέουσας*».

Πρβλ. καὶ

Ψ 654 «*ἡμίονον ταλαεργὸν ἄγων κατέδῃσ' ἐν ἄγωνι*
655 *ἐξέτε· ἀδμήτην, ἥ τ' ἀλγίστη δαμάσασθαι*».

Τὸν λόγον διακρίσεως τῆς ἡλικίας ταύτης τοῦ (τῆς) ἵππου ἐξηγεῖ σαφέστατα ὁ Ἀριστοτέλης (περὶ τὰ Ζῷα Ἱστορ. 576 b 4 κέξ.) :

«*ἡ μὲν οὖν θήλεια (sc. ἵππος) πέντ' ἐτῶν τέλος λαμβάνει μήκους καὶ ὕψους, ὁ δ' ἄρσεν (sc. ἵππος) ἐξ ἐτῶν*»¹.

Ἡ φράσις λοιπὸν αὕτη «*ἵππον ἐξέτε*» παρὰ Σοφοκλεῖ, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Hermann (βλ. ἀνωτ., σ. 194, ὑποσημ. 2), εἶναι ὁμοίως ὁμηρικὴ, ἡ δὲ μνημόνευσις αὐτῆς ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χωρίῳ δικαιολογεῖται πλήρως διὰ τοῦ ὡς ἄνω χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους καθὼς καὶ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἀναλύσεως τῶν ὡς ἄνω δύο παραλλήλων ὁμηρικῶν χωρίων.

Οὕτω συμφωνοῦμεν κατ' ἀρχὴν πρὸς τὸν Hermann καὶ τὸν Σεμιτέλον, οἵτινες, στηριχθέντες εἰς τὰ ὡς ἄνω χωρία τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐδέχθησαν ἐνταῦθα τὸ ἐπίθετον *ἐξέτε*, διαφωνοῦμεν ὅμως ριζικῶς πρὸς αὐτοὺς ὡς πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐπενεχθεῖσας περαιτέρω μεταβολὰς εἰς τὸ χωρίον (βλ. ἀνωτ., σ. 194 κέξ.) καὶ τὴν καθόλου μορφήν αὐτοῦ, περὶ ᾧ θὰ ἴδωμεν λεπτομερέστερον κατωτέρω.

Ἐπειτα ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἐννοεῖται τὸ ἀμέσως προηγούμενως ἀνα-

1. Οὕτω καὶ ὁ Εὐστάθιος, ὑπομνηματίζων τὰ ὡς ἄνω χωρία τῆς Ἰλιάδος, γράφει τὰ ἐξῆς (1322,32 κέξ.) : «*ὅτι καὶ ἀλγίστη δαμάσασθαι. ἀλγινὸς μὲν γὰρ καὶ βούς καὶ ἵππος δαμασθῆναι μετὰ ἐξ ἔτη· ἀλγίστη δὲ καὶ οὐ φάδιως εἶκονσα ζῳῶν ἡ ἡμίονος*».

φερόμενον ῥῆμα *κρατεῖ*, ἡ σύνταξις τοῦ ὁποῖου ἔχει ἐνταῦθα μεταβληθῇ (*κρατῶ* + αἰτ.)¹. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ ἀντικειμένου τοῦ ῥήματος τούτου: ἐν ἀρχῇ τῆς ἡμιπεριόδου ἀναφέρει ὁ ποιητής, ὅτι (ὁ «*περιφραδῆς ἀνὴρ*») «κρατεῖ διὰ τεχνασμάτων τῶν εἰς τοὺς ἄγρους διαμενόντων καὶ ἀνὰ τὰ ὄρη περιφερομένων θηρῶν» (ἐν προκειμένῳ ἐννοοῦνται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα *λέοντες*, *λύκοι*, *θῶες*, *κάπροι*, *ἄρκτοι*, *παρδάλεις* κλπ.)², ἦτοι «διὰ τεχνασμάτων καταβάλλει, ἐξοντώνει τὰ θηρία ταῦτα»³ (*κρατῶ* + γεν.)⁴, καὶ ἐν συνεχείᾳ μνημονεύει τὸν «*ἴππον* καὶ τὸν *ταῦρον*», τὰ ὁποῖα ζῶα (καὶ οὐχ ἰ θηρία) «δὲν ἐξοντώνει», ἀλλὰ «τιθασεύει

1. Εἰ καὶ θεωρεῖται περιττὴ ἡ μνημόνευσις ἐνταῦθα σχετικῶν παραδειγμάτων περὶ τοῦ βραχυλογικοῦ ὅφους τῶν ἀρχαίων κειμένων (πολλὰ δὲ μᾶλλον τῶν ποιητικῶν), ἐπιτραπήτω παρὰ ταῦτα ἡ παράθεσις τοῦ κάτωθι χωρίου τοῦ Σοφοκλέους, Ἀντιγ. 726 - 729 :

Κρ. «οἱ τηλικοῖδε καὶ διδαζόμεσθα δὴ
φρονεῖν πρὸς ἀνδρὸς τηλικοῦδε τὴν φύσιν ;
Αἰ. μὴδὲν τὸ μὴ δίκαιον· εἰ δ' ἐγὼ νέος,
οὐ τὸν χρόνον χρὴ μᾶλλον ἢ τὰρ' ἄσποκτεῖν».

Μετὰ τὴν λ. *δίκαιον* ἐννοεῖται τὸ προηγούμενον ῥῆμα εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον (βεβαίως εἰς β' πρὸς. κατὰ τὸν διάλογον), ἦτοι *διδάξεσθε ἢ διδάξῃ* (= θὰ διδαχθῇς). Πρβλ. προσέτι καὶ τὴν (ἔστω ἀσημαντον) διαφορὰν εἰς τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν (ἀπαρέμφατον τοῦ μέν, ὄνομα τοῦ δέ).

2. Πρβλ. π.χ. καὶ Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. 1,4,7 «ὁ οὖν Κῦρος τῶν ἐπομένων προθύμως ἐπυνάετο ποίοις οὐ χρὴ θηρίοις πελάζειν καὶ ποῖα χρὴ θαρροῦντα διώκειν. οἱ δ' ἔλεγον ὅτι ἄρκτοι τε πολλοὺς ἤδη πλησιάσαντας διέφθειραν καὶ κάπροι καὶ λέοντες καὶ παρδάλεις, αἱ δὲ ἔλαφοι καὶ δορκάδες καὶ οἱ ἄρκριοι οἶες καὶ οἱ ὄνοι οἱ ἄρκριοι ἀσινεῖς εἰσαν».

3. Ἐνταῦθα λοιπὸν γίνεται λόγος περὶ τῶν ἰσχυροτέρων καὶ διὰ καὶ ἐπικινδύνων ζῶων, ἡ ἐξόντωσις τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται «*μαχαναῖς*» (!) καὶ οὐχ «*σπειρίαισι δικτυοκλώστοις*», δι' ὧν ἡ σύλληψις αὐτῶν δὲν εἶναι νοητή. Οὕτω δὲ ἀντιδιαστέλλονται τὰ θηρία ταῦτα πρὸς τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς ἀντιστροφῆς ταύτης μνημονευόμενα ζῶα, ἐνθα διὰ τῆς φράσεως «*καὶ θηρῶν ἀγρίων ἔθνη*», ἀναφερομένης μάλιστα (σκοπιμῶς :) μετὰ τῶν ὀρνιθῶν καὶ τῶν ἰχθύων, ἐννοοῦνται μᾶλλον τὰ μικρότερα («*φαγώσιμα*») καὶ μὴ, ὁμοίως ὡς τὰ πτηνὰ καὶ οἱ ἰχθύες) ζῶα, ὡς π.χ. *λαγωοί*, *ἔλαφοι*, *δορκάδες* κλπ. (βλ. καὶ ἀνωτ. τὴν ὑποσημ. 2 περὶ τὸ τέλος), διότι εἶναι δύσκολον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ εἰς τοὺς δύο τούτους «*στίχους*» (344 καὶ 350) τ ἡς αὐτῆς ἀντιστροφῆς πρόκειται περὶ τῶν αὐτῶν *θηρῶν*, ὅπερ θὰ ἀπετέλει περιττὴν καὶ ἄστοχον ἐπανάληψιν ἢ ταυτολογίαν, μὴ ἀρμόζουσαν εἰς τὴν ποιήσιν τοῦ Σοφοκλέους. Ὑπὲρ τῆς διαφορᾶς ταύτης τῶν ἐν ταῖς εἰρημέναις φράσεσι (στ. 344 «*θηρῶν ἀγρίων ἔθνη*» καὶ στ. 350 «*ἀγραυλὸν θηρὸς ὀρεσσιβάτα*») ἐννοουμένων ζῶων ὁμιλεῖ πρὸς τοῖς ἀνωτέρω εὐγλώττως καὶ τὸ εἰς τὴν δευτέραν μόνον ἐξ αὐτῶν ἀπαντῶν ἐπίθετον «*ὀρεσσιβάτα*». Διὰ τὸν λόγον ἴσως τοῦτον καὶ ὁ Friedländer (ἀνωτ., σ. 185, ὑποσημ. 1) κατὰ τὴν μετρικὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐν λόγῳ χορικοῦ (αὐτόθι, σσ. 56 - 58) χαρακτηρίζει ἐν σελίδι 58 τὰ μὲν (στ. 344) ὡς «*Landtiere*» καὶ τὰ δὲ (στ. 350) ὡς «*das wilde Getier der Berge*».

4. Συχνωτάτη εἶναι παρὰ Σοφοκλεῖ ἡ χρῆσις τοῦ *κρατέω* + γενικῆ. Πρβλ. π.χ. Αἰ. 484 1337, Ἡλέκτρ. 1175, Οἶδ. Κολ. 405 408 1207 1386, Φιλοκτ. 921 1048 1292 κλπ.

καὶ ἡμερώνει» (*κρατῶ* + *αἰτ.*)¹ ὁ ἄνθρωπος (διὰ τῶν δεσμῶν, τοῦ ζυγοῦ). Ὅτι δὲ εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ἡμιπερίοδον τῆς ἀντιστροφῆς πρόκειται περὶ δύο *δι α φ ὀ ρ ω ν* πρὸς ἀλλήλας κατηγοριῶν ζῶων, ἥτοι 1) «*ἀγραύλου θηρὸς ὄρεσσιβάτα*» καὶ 2) «*λασιαύχενά θ' ἵππον... οὐρειόν τ'... ταῦρον*», δεικνύει σαφέστατα ἡ χρῆσις ἐνταῦθα τῶν δύο συνωνύμων ἐπιθέτων «*ὄρεσσιβάτα* - *οὐρειον*», τοῦθ' ὅπερ θὰ ἀπετέλει ἐν προκειμένῳ ἀσυγχώρητον καὶ μὴ ἀρμόζουσαν εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Σοφοκλέους ἐπανάληψιν, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τῶν αὐτῶν ζῶων εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, ἐὰν δηλαδὴ ἐκαλεῖτο ὁ *ταῦρος* κατ' ἀρχὴν «*ὄρεσσιβάτα*» καὶ ἀμέσως κατωτέρω ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ «*οὐρειος*», ὁπότε θὰ προέκυπτε πρὸς τοῦτοις καὶ ἀνεξήγητος ἀνωμαλία ἐκ τοῦ διπλοῦ τούτου χαρακτηρισμοῦ καὶ τῆς διακρίσεως τοῦ *ταύρου* ἐναντι τοῦ *ἵππου*². Οὕτω λοιπὸν ἐν τῇ ἀντιστροφῇ ταύτῃ μετὰ τὰς δύο πρώτας κατηγορίας τῶν ζῶων, ἥτοι 1) τῶν προοριζομένων πρὸς τροφήν τοῦ ἀνθρώπου (πηνῶν, μικρῶν ζῶων, ἰχθύων) καὶ 2) τῶν ἀπειλούντων τὴν ζωὴν αὐτοῦ («*ἀγραύλου θηρὸς ὄρεσσιβάτα*») ἢ καὶ χρησίμων αὐτῷ ὄντων (π.χ. διὰ τὸ δέρμα αὐτῶν κλπ.), ἀκολουθεῖ 3) ἡ κατηγορία τῶν ἐξημερωμένων ζῶων, τοῦ τε *ἵππου* καὶ τοῦ *ταύρου*, προοριζομένων διὰ τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν ἀγροτικὸν βίον αὐτοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ τὸ μὲν «ἐπίθετον» *ἀμφίλοφον*, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας ἀπαντᾷ (ἐπομένως λίαν ἀμφίβολον καὶ ἐνταῦθα), ἀναγινώσκομεν (ὡς ἔπραξαν καὶ ἄλλοι τινες, βλ. ἀνωτ., σ. 185) ὡς δύο λέξεις, ἥτοι *ἀμφὶ λόφον*³, τὸ δὲ οὐσιαστικὸν *ζυγόν* ὡς δοτικὴν (τοῦ ὀργάνου) *ζυγῶ*⁴ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν προηγουμένην δοτικὴν (τοῦ ὀργάνου) *μαχαναῖς* (ἐνταῦθα ἐννοεῖται μία κατὰ δοτικὴν μετοχή,

1. Ἡ σύνταξις αὕτη τοῦ *κρατέω* (+ *αἰτ.*) εἶναι γνωστὴ καὶ ἀλλαχοῦ παρὰ Σοφοκλεῖ: Οἰδ. Τύρ. 1522 «*πάντα μὴ βούλον κρατεῖν*», Οἰδ. Κολ. 839 «*μη' ἵπτασθ' ἂ μὴ κρατεῖς*» καὶ 1380 «*... τὸ σὸν θάναγμα καὶ τοὺς σοὺς θρόνους || κρατοῦσιν ...*».

2. Κατ' ἀκολουθίαν ἐσφαλμένως ἐδέχθη ὁ Σεμιτέλος (βλ. ἀνωτ., σ. 195) τὴν τελευταίαν φράσιν τῆς ἀντιστροφῆς «*λασιαύχενά θ' ἵππον... οὐρειόν τ' ἀκμήτα ταῦρον*» ὡς ἐπεξήγησιν τῆς προηγουμένης φράσεως «*ἀγραύλου θηρὸς ὄρεσσιβάτα*» (ἦν διώρθωσε διὰ τοῦτο καὶ ταύτην εἰς αἰτιατικὴν), διότι πρὸς τοῖς ἀνωτέρω, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, οὐδ αμοῦ τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας μνημονεύεται τοῦλάχιστον ὁ *ἵππος* ὡς *θήρ* (1).

3. Ἐν προκειμένῳ εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῇ τις, ὅτι τὸ εἰς ἅπαντας τοὺς κώδικας παραδιδόμενον ἐπίθετον *ἀμφίλοφον* προήλθεν ἐκ τῶν δύο τούτων λέξεων κατὰ τὴν διὰ τῆς ἡμερολογιστικῆς γραφῆς παράδοσιν τοῦ κειμένου.

4. Πολλάκις αἱ καταλήξεις τῶν λέξεων (προκειμένου π.χ. περὶ ὀνομάτων) δὲν παραδίδονται ἐν τοῖς κώδιξι πλήρεις. Ταύτας πρέπει διὰ τοῦτο νὰ συμπληροῖ ἐκάστοτε ὁ ἀναγνώστης κατὰ τὸ νόημα καὶ τὴν συντακτικὴν σχέσιν τῶν τοιούτων λέξεων πρὸς τὰ συμφραζόμενα. Ἄλλως τε ἦτο ἐπόμενονον νὰ ἀναγνωσθῇ (ἢ ἀκόμη καὶ νὰ διορθωθῇ) ἀναλόγως καὶ τὸ οὐσιαστικὸν τοῦτο, ἥτοι *ζυγόν*, διὰ τὴν συντακτικὴν σύνδεσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐκ τῶν δύο λέξεων (*ἀμφὶ λόφον*) καθ' οἷονδῆποτε τρόπον προκύψαν «ἐπίθετον» *ἀμφίλοφον*.

συνημμένη πρὸς τὸ ζυγῷ, π.χ. *τιθεμένῳ ἢ τεθειμένῳ*)¹. Ἡ σύνταξις αὕτη («*κρατεῖ... ἵππον... ἀμφὶ λόφον ζυγῷ*») ἀφορᾷ βεβαίως καὶ εἰς τὸν ἐν τῷ ἐπομένῳ στίχῳ μνημονευόμενον *ταῦρον*², ἔνθα ἐκ τῶν δύο παραδεδομένων γραφῶν «*ἀδμήτα, ἀκμήτα*» γνησιωτέρα φαίνεται μᾶλλον ἢ δευτέρα καὶ διὰ μετρικὸν λόγον³ καὶ διότι περιέχεται ἐν αὐτῇ τρόπον τινὰ καὶ ἡ ἔννοια τῆς πρώτης «*ἀδάμαστος*» (*ἀκμῆς* = ἀκούραστος, ἥτοι «μὴ δαμασθεὶς καὶ ζευγθεὶς, μὴ χρησιμοποιοηθεὶς εἰσέτι, νέος»)⁴.

Διὰ τῆς τοιαύτης συντάξεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ χωρίου τόσον τὸ ἐπίθετον *ἔξέτε* (*ἵππον*) ὅσον καὶ ὁ ἐμπρόθετος προσδιορισμὸς *ἀμφὶ λόφον* συμφωνοῦσιν ἀπὸ ἐπόψεως νοήματος ἀπολύτως τοῖς συμφραζομένοις. Πρὸς τοῦτοις δὲ ἀποδίδεται ὡσαύτως λίαν σαφῶς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ περιγραφόμενος ἄθλος τοῦ «*περιφραδοῦς ἀνδρός*», ἥτοι «ἡ διὰ τοῦ πέριξ τοῦ τραχήλου ζυγοῦ τιθάσενσις καὶ ἡμέρωσις τοῦ ἁλγίστου δαμάσασθαι» ἔξαετοῦς ἵππου καὶ τοῦ ὀρεσιβίου (ἀγρίου) ἀκμητοῦ ταύρου», ἥτις ἀποτελεῖ ἐν εἰσέτι ἐκπλη-

1. Πρβλ. π.χ. παρομοίαν παράλειψιν μετοχῆς καὶ εἰς τὴν βραχυλογικὴν φράσιν τοῦ στίχου Σοφοκλ. Ἄντιγ. 2 :

1. «*ὦ κοινὸν ἀντάδελφον Ἰσμήνης κόρα,
ἄρ' οἶσθ' ὅτι Ζεὺς τῶν ἀπ' Οἰδίου κακῶν
ποῖον οὐχὶ γῶν ἔτι ζῶσαν τελεῖ*»).

Μετὰ τὸν ἐμπρόθετον προσδιορισμὸν «*ἀπ' Οἰδίου*» ἐννοεῖται ὁπωσδήποτε μετοχὴ τῆς, ὡς π.χ. «*προερχομένης*» ἢ (κατὰ τὸν Μιστριώτην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 62, ὑπόσημ. 2) «*ἐμπεφνότων*».

2. Πρβλ. καὶ Σχόλια (P. Papageorgius, ἄνωτ., σ. 185, ὑπόσημ. 3), στ. 352 : «*οὐρείον τ' ἀκμήτα ταῦρον*» Ἀπὸ κοινου τοῦ ὑπὸ ζυγὸν ἄζεται» (ἐξαιρέσει βεβαίως τῆς ἐσφαλμένης καθ' ἡμᾶς γραφῆς «*ἄζεται*» καὶ τοῦ «*ὑπὸ ζυγόν*»).

3. Ὡς γνωστὸν, τὰ συμπλέγματα τῶν συμφώνων *γμ, γν, δμ* (ὡς ἐνταῦθα ἐν τῇ λέξει *ἀδμήτα*) καὶ ὃν (τ.ἔ. *μέσα + μ ἢ ν*) καθιστῶσι προηγούμενην αὐτῶν βραχείαν συλλαβὴν πάντοτε θέσει μακράν, ἐνθ' ἀντιθέτως βραχεὶα συλλαβὴ πρὸ τῶν λοιπῶν *ἀφώνων* (τ.ἔ. *λεπτῶν* καὶ *δασέων*) + *μ ἢ ν* κλπ. ἄλλοτε παραμένει βραχεῖα καὶ ἄλλοτε ἰσχύει ὡς θέσει μακρά. Βλ. περὶ τούτων εἰς P. M a s, Griechische Metrik (Einleitung in die Altertumswissenschaft I, 7), Leipzig und Berlin 1923, § 124, Snell (ἄνωτ., σ. 188, ὑπόσημ. 1), σ. 55 καὶ Korzeniewski (ἄνωτ., σ. 188, ὑπόσημ. 1), σ. 21. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ γραφὴ *ἀδμήτα*, ἔχουσα τὴν ἀρχικὴν συλλαβὴν θέσει μακράν, δὲν ἀρμόζει εἰς τὸ μέτρον τοῦ παρόντος στίχου, διότι εἰς τὴν τετάρτην θέσιν αὐτοῦ ἀπαιτεῖται βραχεῖα συλλαβὴ, ὡς δεικνύει ἡ μετρικῶς ἀντίστοιχος λέξις *γένει* ἐν τῇ στροφῇ (στ. 341). Κατόπιν τούτου ἡ ἀρμόζουσα ἀπὸ μετρικῆς ἐπόψεως ἐνταῦθα γραφὴ εἶναι ἡ ἑτέρα, ἥτοι *ἀκμήτα*, διότι ἡ ἀρχικὴ συλλαβὴ αὐτῆς δύναται κατὰ τὰ ἀνωτέρω νὰ μετρηθῇ ὡς βραχεῖα (μάλιστα δέ, ὡς παρετήρησεν ὁ Müller, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 93, ἡ *λ. ἀκμή* κλπ. παρὰ Σοφοκλεῖ ἔχει πάντοτε τὴν πρώτην συλλαβὴν βραχείαν). — Ἀντιθέτως ὁ Müller (ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 92 - 93) τείνει νὰ δεχθῇ ὡς ὀρθὴν τὴν γραφὴν *ἀδμήτα*, ἐκλαμβάνων τὴν ἀρχικὴν συλλαβὴν αὐτῆς ὡς βραχείαν καὶ θεωρῶν τὴν περίπτωσιν ταύτην ὡς ἐξαίρεσιν τοῦ ἰσχύοντος μετρικοῦ κανόνος.

4. Βλ. καὶ ἄνωτ., σ. 196 κέξ., ἰδίᾳ σ. 197, ὑπόσημ. 3 καὶ 4.

κτικὸν κατόρθωμα τοῦ ἀνθρώπου, μαρτυροῦν καὶ τοῦτο σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν «δεινότητα» αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν λοιπὸν προκύπτει ἡ ἐξῆς μορφή τοῦ στίχου :

351 «ἵππον ἐξέτε' ἀμφὶ λόφον ζυγῶ».

Ὅσον ἀφορᾷ νῦν εἰς τὸ μέτρον τοῦ στίχου τούτου, εἶναι ἥδη γνωστόν, ὅτι ἕκαστον τῶν συμφώνων μ, ν, λ, ρ, σ, ς (ἐν ἀρχῇ ἢ ἐντὸς λέξεώς τινος) δύναται νὰ καταστήσῃ προηγουμένην αὐτοῦ βραχεϊαν συλλαβὴν θέσει μακράν¹. Τοῦτ' αὐτὸ εἶναι ὡσαύτως δυνατόν καὶ εἰς τὴν πρὸ ἐκάστου τῶν συμφώνων τούτων τυχὸν ἀπαντῶσαν τελικὴν βραχεϊαν συλλαβὴν λέξεως τινος, ὅταν ἡ ἐπομένη λέξις ἀρχηται ἀπὸ φωνήεντος. Οὕτω π.χ. ἐν τῷ στίχῳ τῆς Ἰλιάδος

Ξ 1 «Νέστορα δ' οὐκ ἔλαθεν ἰαχὴ πίνοντά περ ἔμψης»

ἡ τελικὴ βραχεΐα συλλαβὴ τῆς λέξεως ἔλαθεν εἶναι θέσει μακρά². Αἱ ιδιότητες δὲ τῶν ἐπικῶν δακτύλων ἰσχύουσιν ὡσαύτως κατὰ βάσιν καὶ διὰ τοὺς λυρικοὺς δακτύλους³, ὥς εἶναι π.χ. οἱ ἐνταῦθα ἐν τοῖς στίχοις 350 - 351 καὶ τοῖς μετρικῶς ἀντιστοιχοῖς 339 - 340 ἐν τῇ στροφῇ⁴. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ τελικὴ βραχεΐα συλλαβὴ τῆς λέξεως ἵππον εἰς τὸν δακτυλικὸν στίχον 351 δύναται κατὰ τὰ ἀνωτέρω (ἐπειδὴ δηλαδὴ αὕτη εὐρίσκεται πρὸ τοῦ ν καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπομένη λέξις, ἐξέτε', ἀρχεται ἀπὸ φωνήεντος) νὰ μετρηθῇ ἐνταῦθα ὡς θέσει μακρά. Οὕτω τὸ πρῶτον ἐπὶ μέρους μέτρον τοῦ στίχου 351 (ἵππον) εἶναι — (σπονδαίος), ὅπερ οὐδεὶς παρετήρησεν⁵. Τὰ ἐπόμενα δὲ ἐπὶ μέρους μέτρα τοῦ στίχου εἶναι 3 δάκτυλοι, ἥτοι ὁλόκληρος ὁ στίχος ἔχει μετρικῶς οὕτω :

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 191, ὑπόσημ. 2. Πρβλ. πρὸς τούτοις Ὅμηρ. Δ 274 «τὼ δὲ κορυσ-σέσθην, ἅμα δὲ νέφος εἶπετο πεζῶν||», Φ 368 «πολλῇ λισσόμενος ἔπεα πτερόεντα προσηύδα||», Χ 435 «δειδέχατ' ἡ γὰρ καὶ σφι μάλ' αἰ μέγα κῶδος ἔησα||», Ω 430 «αὐτὸν τ' ἔθυσαι, πέμψον δέ με σὺν γε θεοῖσιν||» κλπ.

2. Πρβλ. προσέτι Ὅμηρ. Α 153 «δεῦρο μαχησόμενός, ἐπεὶ οὐ τί μοι αἰτιοί εἰσιν||».

3. Πρβλ. π.χ. κατωτ., σ. 205, ὑπόσημ. 1.

4. Διαφορὰς τινὰς μεταξὺ τῶν λυρικῶν καὶ τῶν ἐπικῶν δακτύλων (τ.δ. μεταξὺ τῶν ᾄδομένων καὶ τῶν ἀπαγγελλομένων δακτύλων) βλ. π.χ. εἰς Korzeniewski (ἀνωτ., σ. 188 ὑπόσημ. 1), σ. 73 κέξ. — Πλεῖονα περὶ τῶν λυρικῶν δακτύλων βλ. π.χ. εἰς E. F r a e n k e I, *Lyrische Daktylen*, Rheinisches Museum 72, 1917 - 18, σσ. 161 - 197 καὶ 321 - 352.

5. Ὁ Hermann καὶ ὁ (πρὸς τοῖς ἄλλοις μετρικὸς συγγραφεὺς) Σεμιτέλος, περὶ ὧν πρόκειται ἐνταῦθα (διότι, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, οὗτοι εἶναι καὶ οἱ μόνοι, οἵτινες ἐδέχθησαν τὸ ἐπίθετον ἐξέτε', ἐναντι τῶν ὑπὸ ἄλλων γενομένων διορθώσεων ὑπαζέμεν, ὑπάζεται, ὀχμάζεται, ἐθίζεται κλπ.), προέβησαν ἀντιθέτως μεταξὺ ἄλλων ὁ μὲν πρῶτος εἰς διόρθωσιν τοῦ οὐσιαστικοῦ ἵππον εἰς ἐπίθετον ἵππιον, ὁ δὲ δεῦτερος εἰς προσθήκην τῆς ἀντωνυμίας ὧν, πρὸς ἐξοικονόμησιν τῆς κατ' αὐτοὺς (καὶ τοὺς ἄλλους) ἑλλειπούσης ἐν τῷ στίχῳ συλλαβῆς (βλ. ἀνωτ., σσ. 194 - 195).

— — — — — — — — — —
 «ἵππον ἐξέτε' ἀμφὶ λόφον ζυγῶ»¹.

Ὅτι ἐν συνεχείᾳ τὸ πρῶτον μέτρον τοῦ στίχου τούτου (ἵππον = — —) εἶναι σπονδαῖος, ἐνῷ ἀντιθέτως τὸ μετρικῶς ἀντίστοιχον ἐν τῇ στροφῇ εἶναι δάκτυλος (στ. 340 ἰλλομέ- = — — —), δὲν δημιουργεῖ δυσχερείας, διότι τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι γνωστὴ ἐν τῷ δακτυλικῷ μέτρῳ ἡ ἐναλλαγή τῶν δακτύλων μετὰ τῶν σπονδαίων ὡς ἐπὶ μέρους μέτρων καὶ δὲν θὰ ἐχρηζέε διὰ τοῦτο ἰδιαιτέρας ἐνταῦθα ἐπεξηγήσεως, ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ μάλιστα πάλιν εἰς λυρικοὺς δακτυλικούς στίχους αὐτῆς ταύτης τῆς τραγῳδίας².

Ἐκ πάντων τούτων γίνεται δῆλον ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὸ νόημα τοῦ χωρίου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέτρον αὐτοῦ τὸ ἐπίθετον ἐξέτε' χωρεῖ λίαν εὐχερῶς εἰς τὸν στίχον, ἐνθα ἡ θέσις ἢ ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ εἶναι οὕτω πλήρως δεδικοιολογημένη, ἂν μὴ ὅλως ἀναγκαῖα. Ταῦτα δεικνύουσιν ἐπίσης, πόσον ἐπλανήθησαν πάντες ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι, παριδόντες τὴν παράδοσιν, κατέφυγον εἰς ἀνεπιτρέπτους διορθώσεις τῆς ἐν λόγῳ γραφῆς καὶ τοῦ χωρίου γενικώτερον, ἃς διὰ τοῦτο καὶ ἀντιπαρερχόμεθα³.

1. Ἡ τελευταία συλλαβὴ τοῦ στίχου τούτου -γῶ («...ζυγῶ | οὐρεῖον τ'...»), ὁμοίως ὡς ἡ συλλαβή -ται ἐν τῇ στροφῇ (στ. 339 - 340 «...ἀποτρέται | ἰλλομένων...»), εἶναι βραχεῖα κατὰ τὴν *correctio epica* (= vocalis ante vocalem corripitur), ἥτις ἰσχύει ὡσαύτως καὶ διὰ τοὺς λυρικοὺς δακτύλους, ὁμοίως ὡς διὰ τοὺς ἐπικούς, ἐξ οὗ καὶ ὁ ὅρος αὐτῆς.

2. Πρβλ. π.χ. Αἰσχύλ. Ἄγαμ. 104 (στρ.) «κύριός εἰμι θροεῖν ὄδιον κρᾶτος αἴσιον ἀνδρῶν» (= — — —, — — —, — — —, — — —, — — —, — — —) καὶ 122 (ἀντιστρ.) «κεδνός δ' ἐστρατόμαντις ἰδὼν δύο λήμασι δισσοῦς» (= — —, — — —, — — —, — — —, — — —, — — —).

3. Ἐπιτραπήτω μόνον ἡ ἐξέτασις τῆς διορθώσεως ὀχμάζεται, τὴν ὁποῖαν ὁ Müller, παρὰ τὰς παλαιότερον ἐπιφυλάξεις αὐτοῦ (Hermes 89, 1961, σ. 404, ὑποσημ. 1 «auch ist die alte Konjektur ὀχμάζεται h ö c h s t sachgemäß»), ἐδέχθη κατόπιν μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος (Sophokles, Antigone, Heidelberg 1967, σ. 92): «Die Überlieferung ἄζεται, ἔζεται ο.ä. weist auf ein seltenes Verb im Medium, dessen Verkürzung und Einstellung ins Futurum begreiflich wäre. Daß dies nur ὀχμάζεται sein kann, gefunden von G. Schoene und unabhängig von Franz, hat Jebb anerkannt und sollte nicht mehr angezweifelt werden. Denn El. 817 und Schol. zu A. Rh. 1,743 beweisen, daß ὀχμάζειν das fast terminologische Wort für die Bändigung des Pferdes unter das Joch ist. Das nicht belegte Medium erklärt sich mühelos aus dem Interesse des Menschen». Ἀλλὰ ἡ ἐν λόγῳ διόρθωσις, ἐκτὸς τοῦ ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ κατάφωρον παραποίησιν τῆς παραδόσεως καὶ ὅτι τὸ ῥ. ὀχμάζω οὐδαμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας ἔχει παραδοθῆ εἰς μέσην ἢ παθητικὴν φωνήν (ἢ ἀποψίς τοῦ Müller περὶ τούτου ἀποτελεῖ προσωπικὴν αὐτοῦ θεωρίαν), δὲν ἀντέχει εἰς ἐπιστημονικὴν κριτικὴν, διότι τὸ ἐπικαλούμενον χωρίον τοῦ Εὐριπίδου (Ἠλέκτρ. 817 «Ἐκ τῶν καλῶν κομποῦσι τοῖσι Θεσσαλοῖς | εἶναι τόδ', ὅστις ταῦρον ἄρταμεῖ καλῶς | ἵππους τ' ὀχμάζει...») εἶναι καὶ τὸ μοναδικὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματικῇ, ἐνθα ἀπαντῶσιν ὁμοῦ αἱ δύο αὗται λέξεις (ἵππος, ὀχμάζω), ἐνῷ εἰς τὰ ὑπόλοιπα δέκα ἀντικείμενα τοῦ ῥήματος τούτου εἶναι πρόσωπον ἢ πρᾶγμα: Αἰσχύλ.

“Ὅθεν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὥς ἄνω ἐρεῦνης θεωροῦμεν ἀνεπιφυλάκτως τὸ ἐπίθετον ἐξέτε” ἐνταῦθα ὡς ἀρχαιότερον καὶ δὴ καὶ γνήσιον, καθ’ ὅσον μάλιστα πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲν ἀρίστανται βασικῶς καὶ τῆς παραδόσεως, ἅτε

Προμ. 5 «τὸν λεωργόν (sc. τὸν Προμηθ.) ὀχμάσαι», 618 «ἐν φάραγγί σ’ (sc. τὸν Προμηθ.) ὤχμασεν», Εὐριπ. Κύκλ. 484 «κώπην ὀχμάσας», Ὀρέστ. 265 «μέσον μ’ (sc. τὸν Ὀρέστ.) ὀχμάσεις», Ἀπολλ. Ῥόδ. 1,743 «Ἀρεος ὀχμάζονσα θοὸν σάκος, . . .», Λυκόφρ. Ἀλεξ. 41 «χερσὶν ὀχμάσας δέμας», 625 «ὀχμάσει πέδον», Ὀππιαν. Ἀλιευτ. 3,374 «φελλοὶ δ’ ὀχμάζοντι ἄνω δόλον», Ἀνθολ. Παλατ. 9,343,3 (Coll. Budé, τόμ. VII, σ. 138) «τὰς μὲν (sc. κίχλας) ὤχμασε θώμην», Ἀνθολ. Πλαν. (The Greek Anthology ἐν: The Loeb Classical Library, vol. V, Book XVI: Epigrams of the Planudean Anthology not in the Palatine manuscript, London 1960, σσ. 159 κέξ.), σ. 272, ἐπίγρ. 195,2 «ἐν δεσμοῖσι θοὸν πῦρ ὤχμασε». Ἀντιθέτως μάλιστα, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (σ. 193, ὑποσημ. 2), λίαν συνήθης περὶ τῆς ὑπαγωγῆς τοῦ ἵππου ὑπὸ τὸν ζυγὸν εἶναι ἡ φράσις «ἵππον ὑπάγω ζυγόν». Ἐπειτα ἐν τῷ Σχολίῳ εἰς τὸ ὡς ἄνω χωρίον τοῦ Ἀπολλ. Ῥοδίου ἀναγινώσκουμεν τὰ ἐξῆς (C. Wendel, Scholia in Apollonium Rhodium vetera, Berolini 1958²): «ὀχμάζονσα: κατέχονσα, βαστάζονσα, καίτοι μὴ οὐσα πολεμική, ἀλλ’ ὡς ἐραστῇ χαρίζομένη. κ. ρ. ι. ω. σ. δὲ ἔστιν ὀχμάσαι τὸ ἵππον ὑπὸ χαλινῶν ἀγαγεῖν ἢ ὑπὸ ὄχημα. κ. ρ. ι. ω. σ. δὲ λέγεται τὸ ἐν μάχῃ κρατῆσαι, ἀπὸ τῆς αἰχμῆς. θοὸν δέ. . .». Ἐνταῦθα ὁμοῦς ἀναφέρει ὁ Σχολιαστὴς δὺ ο κυρίας σημασίας τοῦ ἐν λόγῳ ῥήματος «κυρίως δέ ἔστιν . . . κυρίως δὲ λέγεται . . .» (δ Müller βεβαίως προϋτίμησε τὴν πρώτην, ἐπειδὴ ἤθελε προφανῶς νὰ δικαιολογήσῃ ὡπωσδήποτε τὴν διόρθωσιν ὀχμάζεται εἰς τὸ χωρίον τοῦ Σοφοκλέους, καθ’ ὅσον μάλιστα τὸ Σχόλιον τοῦτο ἔχει ληφθῇ ὡσαύτως — μερικῶς ὁμοῦς μόνον — ὑπ’ ὄψιν καὶ εἰς τὸ Λεξικὸν LSJ, ἐνθ’ εἰς τὸ Λεξικὸν τοῦ Στεφάνου παρατίθενται ἀντιθέτως καὶ ἀπλῶς ἀμφότεραι αἱ ὑπὸ τὸ Σχολιαστοῦ δοθεῖσαι σημασίαι τοῦ ῥήματος τούτου). Ἀλλὰ, οἰαδιπότες καὶ ἂν εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ γνώμη τοῦ Σχολιαστοῦ (σχολιάζοντος μάλιστα τὸ ῥ. ὀχμάζω εἰς χωρίον, ἐν ᾧ δὲ ν ἀ π α ν τ ῆ ὁμοῦ καὶ ἡ λ. ἵππος), δὲν ἀποτελεῖ αὕτη δέσμευσιν διὰ τὴν σύγχρονον ἐρευναν, ὅπως π.χ. δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τούτου κατὰ παρετυμολογίαν συσχέτισιν τοῦ ῥ. ὀχμάζω πρὸς τὸ ῥ. αἰχμάζω), διότι ἀκριβῶς τὰ: ὄχημα, ὀχμάζω, ὄχος ἀνήκουσιν ἐτυμολογικῶς εἰς τὸ ῥ. ἔχω (πρβλ. π.χ. H. Frisk, Griechisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1960, s.v. ἔχω). Ἄλλως εἰπεῖν, ἡ κυρία ἢ πραγματικὴ σημασία (ἢ σημασίαι) ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἀρχαίας λέξεως («γλώσσης») ἀναζητήτεια εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ κείμενα, εἰς ἃ αὕτη ἀπαντᾷ, καὶ οὐχί εἰς τὰ διάφορα Σχόλια καὶ λοιπὰ περὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων βοηθήματα, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουσιν ἀπλῶς καὶ μόνον, ὡς ἀντελήφθησαν οἱ διάφοροι κατὰ καιροὺς Σχολιασταὶ κλπ. λέξιν τινά. Διὰ τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται κατ’ οὐδέναν τρόπον νὰ ὀδηγῶσι τὰ τοιαῦτα βοηθήματα εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα. Οὕτω λοιπὸν τὸ ῥ. ὀχμάζω, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ὡς ἄνω χωρίων, εἰς ἃ τοῦτο παραδίδεται, σημαίνει γενικῶς «κρατᾷ τὴν στερεά, βαστάζει, δένει, δεσμεύει κλπ.» (καὶ ἀδιάφορον, ἂν ἐμέ, σέ, τὸν ἵππον, τὴν κώπην ἢ τὸ πῦρ κλπ.). Κατὰ ταῦτα ἡ ἄποψις τοῦ Müller, ὅτι τὸ (ἐ ν καὶ μόνον) χωρίον τοῦ Εὐριπίδου, Ἡλέκτρ. 817 (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ δὺ ο ἄλλα τοῦ ποιητοῦ τούτου καθὼς καὶ πρὸς πάντα τὰ ὑπόλοιπα, ἥτοι ἐν συνόλῳ δέ κ α), καὶ τὸ Σχόλιον εἰς Ἀπολλ. Ῥόδ. 1, 743 «b e w e i s e n, daß ὀχμάζειν das fast terminologische Wort für die Bändigung des Pferdes unter das Joch ist», ἀποδεικνύεται κενὴ θεωρία, διότι οὗτος πρὸς τοῖς ἀνωτέρω δι’ ἐσφαλμένων ἢ ἀστόχων ἐπιχειρημάτων καὶ συλλογισμῶν ἀποδίδει εἰς τὸν Σοφοκλέα, ὅ,τι ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς δὲν ἐχρησιμοποίησεν ἢ τοῦλάχιστον ὅ,τι δὲν ἔχει ἡμῖν παραδοθῇ.

τῶν ἐν ταῖς σφωζόμεναις παραλλαγαῖς αὐτοῦ ὑφισταμένων (εἰς τὸν τονισμόν ἢ τὴν κατάληξιν ἢ τὴν πρώτην συλλαβὴν αὐτῶν) διαφορῶν, ὡς εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω, ἐξηγουμένων εὐκόλως ὡς οὕτως ἢ ἄλλως παραναγνώσεων ἢ (καὶ) διορθώσεων αὐτοῦ κατὰ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ κειμένου. Κατὰ ταῦτα ἡ ὀρθὴ μορφή τοῦ ἐν λόγῳ στίχου ἔχει, ὡς ἀκριβῶς ἐδείχθη ἤδη καὶ ἀνωτέρω (σ. 205), ἥτοι :

351 «ἵππον ἐξέτε' ἀμφὶ λόφον ζυγῶ»¹.

Τέλος προσθετέον, ὅτι αἱ πολλαὶ παραδεδομένα παραλλαγαὶ τοῦ ἐπιθέτου τούτου (ἐξέτε') οὐδὲν ἄλλο σημαίνουν ἢ ὅτι τοῦτο ἴσως διὰ τὸ δυσνόητον ἢ ἀσαφὲς αὐτοῦ προφανῶς παρανεγνώσθη ἢ (καὶ) διορθώθη ἐπανειλημμένως κατὰ τὴν παράδοσιν, μεταβαλλόμενον ἐκάστοτε εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν γραφὴν, τοῦθ' ὅπερ πλείστας προὐκάλεσε δυσχερείας καὶ εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν. Οὕτω λοιπὸν ὁλόκληρον τὸ χωρίον τοῦτο ἀναγνώστέον ὧδε :

350 «... λασιἀχενά θ'

351 ἵππον ἐξέτε' ἀμφὶ λόφον ζυγῶ

352 οὐρεῖόν τ' ἀκμῆτα ταῦρον»².

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπομένην γραφὴν, εἰς ἅπαντας ἀνεξαιρέτως τοὺς κώδικας παραδίδεται ἡ λ. αἰθρία³. Τὴν λέξιν ταύτην ἀνέγνωσεν ὡσαύτως

1. Κατόπιν τούτου πρέπει τὸ «ἐπίθετον» ἀμφίλοφος νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀμάρτυρον ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ, ἅτε μὴ ἀπαντῶν οὐδαμοῦ ἄλλαχού αὐτῆς, διὸ καὶ ὀρθῶς οἱ συντάκται τοῦ Λεξικοῦ LSJ θεωροῦσι τοῦτο ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χωρίῳ ὡς «ἀμφίβολον» («dubious»). Ἐσφαλμένως δὲ ἐδέχθησαν π.χ. ὁ Pearson (Oxford) καὶ ὁ Dain (Coll. Budé) τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτῶν. Ὡσαύτως καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Hermann προταθεῖσαι ἐν τῷ ἑρμηνευτικῷ ὑπομνήματι αὐτοῦ διορθώσεις τοῦ «ἵππον» εἰς «ἵππιον» καὶ τοῦ «ἀμφίλοφον ζυγόν» εἰς «ἀμφὶ λόφον ζυγοῦ», ἥτοι εἰς τὸ σύνθετον (κατὰ τμῆσιν) ῥῆμα «ἀμφιζυγοῦ» (ὅπερ μάλιστα ῥῆμα οὐδαμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας μαρτυρεῖται), ὑπῆρξαν κατὰ τὰ ἀνωτέρω λίαν ἄστοχοι, ἐξ ὧν ἐπλανήθη ἐν συνεχείᾳ καὶ ὁ Σεμιτέλος, δεχθεὶς καὶ οὗτος ὁμοίως ἐσφαλμένως τὸν ἀπλοῦν ῥῆμ. τύπον «ζυγοῦ» καὶ χωρήσας προσέτι καὶ εἰς περαιτέρω μεταβολὰς τοῦ χωρίου.

2. Ὁ νοῦς τοῦ χωρίου : «...καὶ τὸν ἔχοντα δασύν (δασύτριχον) αὐχένα (ἐξέτε' = ἐξέτεα =) ἐξαετῇ ἵππον (sc. «κρατεῖ ὁ περιφραδῆς ἀνὴρ» = τιθασεῖται, ὑποτάσσεται) διὰ ζυγοῦ (sc. τιθεμένου) πῆριξ τοῦ τραχήλου καὶ τὸν ὀρεσίβιον ἀκούραστον (τ.ἔ. τὸν οἶον-δήπου νέον καὶ μὴ χρησιμοποιηθέντα εἰσέτι) ταῦρον».

3. Βλ. κριτ. ὑπόμν. τοῦ Pearson (κατὰ δὲ τὸν Dain παραδίδεται ἀντιθέτως αἰθρία — ἡ διαφορὰ ὅμως αὐτῇ εἰς τὸν τονισμόν ὀφείλεται προφανῶς εἰς λάθος ἐξ ἀντιγραφῆς, δεδομένου, ὅτι κατὰ τὸ κείμενον ἀπαιτεῖται ἐνταῦθα ἐπίθετον καὶ οὐχὶ οὐσιαστικόν). — Τὸ ἐπίθετον αἰθριος ἅπαντᾷ συχνάκις ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ καὶ ἀφορᾷ κυρίως εἰς καιρικὴν κατάστασιν, ἥτοι σημαίνει «λαμπρὸς, καθαρὸς, ἀνεφελος, ὃ ἐν αἰθρίᾳ, ἐν αἰθρίῳ καιρῷ» (ὡς ἐξηγεῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ἐτυμολογικῶς συναφὲς οὐσιαστικόν αἰθρία : περὶ Κόσμου 394 α 22 «ἀντίπαλος δὲ αὐτῇ [sc. τῇ ὀμίχλῃ] λέγεται καὶ ἔστιν

καὶ ὁ Σχολιαστής, ἥν ἀπέδωσε μεταξύ ἄλλων διὰ τῆς σημασίας «ψυχρά»¹. Ἐπειδὴ ὁμως δι' αὐτῆς ὁ «στίχος» οὗτος «πάγων αἰθρία καὶ» ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν μετρικῶς ἀντίστοιχον (368) «νόμους παρείρων χθονός» ἐν τῇ ἀντιστροφῇ ὑπολείπεται κατὰ μίαν συλλαβὴν, διωρθώθη εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν ἡ παραδιδομένη λέξις αἰθρία εἰς ὑπαίθρεια ἢ ἐναίθρεια². Πάντες δὲ σ χ ε δ ὦ ν οἱ καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ἀσχοληθέντες μέχρι τοῦδε περὶ τὸ ἐν λόγῳ χορικὸν ἐδέχθησαν ἢ τὸ ἐν ἡ τὸ ἄλλο τῶν δύο τούτων σ υ ν θ ἑ τ ὠ ν ἐπιθέτων³ ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου ἀ π λ ο ὕ αἰθρία⁴. Ὡσαύτως καὶ

αἰθρία, οὐδὲν ἄλλο οὐσα πλὴν ἀήρ ἀνέφελος καὶ ἀνόμιχλος». Πρβλ. π.χ. ὁμηρ. Ὑμν. εἰς Ἀπόλλ. 433 «ἥλθ' ἄνεμος ζέφυρος μέγας αἰθριος ἐκ Διὸς αἴης» (= ἐν αἰθρία, ἐν αἰθρίῳ καιρῷ), Ἡρόδ. 2,25,1 «διὰ παντός τοῦ χρόνου αἰθρίον τε ἐόντος τοῦ ἡέρος» (= τῆς ἀτμοσφαιρας) καὶ Σοφοκλ. ἀπόσπ. 153,3 «ὅταν πάγον φανέντος αἰθρίου χερσὶν || κρύσταλλον ἀρπάσῃσι παῖδες εὐπαγῇ || τὰ πρῶτ' ἔχουσιν ἡδονὰς ποταίνους ||» (= ἐν αἰθρία, ἐν αἰθρίῳ καιρῷ). Σημειωτέον ἐναίθρα, ὅτι τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο τοῦ Σοφοκλέους εἶναι παράλληλον πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον χωρίον Ἀντιγ. 357 (κατὰ τὴν παράδοσιν) «πάγων αἰθρία... βέλη» (= αἰθριοὶ πάγοι = πάγοι ἐν αἰθρίῳ καιρῷ). Πρβλ. ἀντιθέτως Κρατίν. ἀπόσπ. 22 (Kock, I, σ. 19) «Υπερβορέους αἰθρία τιμώντας στέφη» (= κρατὺς ἡ τηρὰ εἰς τὸν ἀνοικτὸν ἄερα) βλ. περὶ τούτων εἰς Ἡρόδ. 4,32-35. Κατὰ ταῦτα τὸ ἐν λόγῳ ἐπίθετον δὲν σημαίνει ἐν κυριολεξίᾳ «ψυχρός», ὥς ἀποδίδει τοῦτο ἐν τῷ ἐξεταζόμενῳ χωρίῳ (Ἀντιγ. 357) ὁ Σχολιαστής (βλ. κατωτ. τὴν ὑπόσημ. 1), διότι ἀκριβὲς ἡ ἔννοια τοῦ «ψυχροῦ» (τοῦ «ψυχρούς») περιέχεται εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν λ. πάγων (ἢ πάγον κατὰ τὸ ὡς ἄνω ἀπόσπασμα τοῦ Σοφοκλέους). Ὅτι ὁμως ἐν αἰθρία (αἰθρίῳ καιρῷ) εἶναι (κατὰ τὸν χειμῶνα βεβαίως) ὁ ἀήρ ψυχρότερος (ἐπικρατεῖ δηλαδὴ μεγαλύτερον ψυχρός) ὥς καὶ διατὶ συμβαίνει τοῦτο, ἀναγινώσκομεν παρ' Ἀριστοτέλει, Προβλ. 939 b 33: «Διὰ τί τὰ ἐπινέφελα ἀλειυνότερα (= θερμότερα) τῶν αἰθρίων; ... ἐπισημαντέον δὲ ὅτι ἐν νημερίᾳ ἡ δρόσος καὶ ἡ πάγνη γίνεται. ὅταν μὲν οὖν αἰθρία ᾗ, διαπνεῖ τὸ θερμόν, ὅφ' οὐ ἀνάγεται τὸ ὑγρόν, ὥστε ψυχρός ὁ ἀήρ...» (πρβλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, περὶ Κόσμου 394 à 25 «κρύσταλλος δὲ ἀθρόον ὥδωρ ἐξ αἰθρίας πεπηγός...»). Οὕτω τὸ ἐπίθετον αἰθριος σημαίνει ἐν κυριολεξίᾳ καιρικὴν κατὰστασιν (καθ' ἣν μάλιστα ἐν χειμῶνι ἐπικρατεῖ μεγαλύτερον ψυχρός) καὶ ἅπαξ «ὁ εἰς τὸν ἀνοικτὸν ἄερα», καὶ οὐχὶ εἰς ἀνοικτὸν χώρον ἢ τόπον, ὡς π.χ. (κατὰ τὸ δεῦτερον Σχόλιον, βλ. κατωτ. τὴν ὑπόσημ. 1) «ἐκτός οἴκου» (τ.ἐ. «ἐν ὑπαίθρῳ»).

1. Πρβλ. ὁλόκληρον τὸ Σχόλιον (ἐνθ' ἄνωτ.), σ. 386: «ΔΥΣΑΥΛΩΝ, δυσχερὲς τὸν ἐπανισμὸν ποιούντων. Αἰθρία, ψυχρά. ΔΥΣΟΜΒΡΑ ΦΕΥΓΕΙΝ ΒΕΛΗ, εὐαίσθητός ἐστι καὶ οἰκοδομημάτων» (περὶ τῆς οὕτω παραδιδομένης σημασίας τοῦ τελευταίου παρατηρεῖ ὁ Hermann, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 74: nunc ita existimo, ad αἰθρία καὶ δύσομβρα scholiasten haec adscripsisse: ἄνευ ἐσθῆτος ὄντι καὶ οἰκοδομημάτων»). Καὶ κατ' ἄλλο Σχόλιον (αὐτόθι): «ΔΥΣΑΥΛΩΝ, εἰς οὗς δυσκόλως αὐλίζεται τις. ΠΑΓΩΝ, χαλᾶς, χιόνος, ὑετοῦ, πάχνης. Τὸ δὲ Αἰθρία, ἀντὶ τοῦ, ἐκτός οἴκου» (περὶ τῆς ἐσφαλμένης ἐξηγήσεως τῆς λέξεως ταύτης βλ. ἄνωτ., σ. 207, ὑπόσημ. 3 καὶ κατωτ., σ. 211, ὑπόσημ. 2).

2. Διὰ τὴν κατὰληξιν -ειος βλ. π.χ. εἰς E. Schwyzer, Griechische Grammatik, τόμ. 1, München 1959, σ. 467 κέξ., W. Kastner, Die griechischen Adjektive zweier Endungen auf -ος, Heidelberg 1967, σσ. 65-69 καὶ Μιστριώτην, σ. 133, ὑπόσημ. 1.

3. Βλ. π.χ. ἄνωτ., σ. 185.

4. Ἀντιθέτως μόνον ὁ Hermann (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 73), καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἔχει ἐν τῷ κειμένῳ αἰθρία. Ἀλλὰ μετὰ τὰς λέξεις «αἰθρία καὶ» θέτει δύο ἄστερίσκους, νομίζων

οἱ μεταξύ αὐτῶν μνημονευόμενοι ἐκδόται Pearson (Oxford) καὶ Dain (Coll. Budé) ἔχουσιν ἐν τῷ κειμένῳ ὁ μὲν πρῶτος τὸ *ὑπαίθρεια* ὁ δὲ δευτερός τὸ *ἐναίθρεια*. Οἱ πλείστοι ὁμῶς ἐξ αὐτῶν, εἴτε διότι τὸ *ἐναίθριος* εἶναι (κατὰ τὰ Λεξικά LSJ καὶ Στεφάνου) ἅπαξ εἰρημένον ἐν τῇ ἐλληνικῇ γραμματείᾳ καθόλου (ἀπαντῶν παρὰ Θεοφράστῳ¹) εἴτε καὶ διότι τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Θεοφράστου εἶναι ὅλως ἄσχετον πρὸς τὸ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενον, ὑπέλαβον ὡς ὀρθότερον τὸ *ὑπαίθρεια*, στηριχθέντες ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἰς τὸ κάτωθι «παράλληλον» χωρίον τοῦ Αἰσχύλου (Ἀγαμ. 334 - 336) :

«ἐν αἰχμαλώτοις Τρωικοῖς οἰκίμασιν
ναίουσιν ἤδη, τῶν ὑ π α ι θ ρ ί ω ν π ά γ ω ν
δρόσων τ' ἀπαλλαχθέντες...»².

Οὕτω λοιπὸν οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ ἐπιθέτου *ὑπαίθρεια* ἢ τοῦ *ἐναίθρεια* ἐδέχθησαν ἐκόντες - ἄκοντες εἰς τὸν «στίχον» τοῦτον τὴν διὰ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν δύο τούτων συνθέτων ἐπιθέτων ὑποδηλουμένην τοπικὴν ἔννοιαν «ἐν ὑπαίθρῳ», ἥτοι «τὰ ἐν ὑπαίθρῳ βέλη...»³. Εἶναι ὁμῶς ἀναγκαῖα ἡ ἔννοια αὕτη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ χωρίου καὶ δὴ καὶ σύμφωνος τοῖς συμφραζομένοις :

Βεβαίως τὸ χωρίον τοῦτο σημαίνει ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ὅτι ὁ «περιφραδὴς ἀνὴρ» μεταξύ ἄλλων «ἔφευρε μέσα, ὥστε νὰ ἀποφεύγῃ δι' αὐτῶν τὰ ψύχη καὶ τὰς βροχάς», ὁ δὲ ποιητὴς διὰ τῆς φράσεως ταύτης ἔννοεῖ ἀσφαλῶς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπενόησε καὶ κατεσκεύασεν οἰκήματα καὶ ἐνδύματα ἢ ὑποδήματα κλπ.⁴ κατὰ τῶν δυσμενῶν τούτων καιρικῶν συνθηκῶν (τ.ἔ. ἀπὸ τῆς τὸ πρῶτον ἐν ὑπαίθρῳ διαβιώσεως αὐτοῦ, ὅτε καὶ ὅπου εὐρέθη ἄστεγος καὶ γυμνός), τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ ἐν ἔτι παράδειγμα, μαρτυροῦν τὴν «δεινότητα» αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ προκύπτον ἐνταῦθα ἐρώτημα εἶναι κυρίως, ποῖα συγκεκριμένως εἶναι τὰ ἐπὶ μέρους εἰδικώτερα σημεῖα τοῦ νοήματος τοῦ χωρίου τούτου κατὰ τὸ κείμενον αὐτοῦ ὡς καὶ τίνι τρόπῳ ἐκφράζει ὁ ποιητὴς ταῦτα, περὶ οὗ ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος :

Ἐκ τῆς διὰ τοῦ καὶ συνδέσεως τῶν δύο καταφατικῶς συμπλεκομένων ἐπιθέτων («*ὑπαίθρ(ε)ια καὶ δόσομβρος*»⁵ (πρὸ ἐκάστου τῶν ὁποίων ἔννοεῖ-

ῖσως, ὅτι ἔχει παραλειφθῇ λέξις τις ἢ ἔχει παραδοθῇ ἥμιν ἄλλως τὸ κείμενον (βλ. αὐτόθι καὶ σχετικὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ περὶ τούτου).

1. Πρβλ. Θεοφρ. περὶ Αἰτ. Φυτῶν, 5,14,2 «*συνεπιμαρτυρεῖν δὲ καὶ οἱ τόποι δοκοῦσιν οἱ ἐναίθριοι λεγόμενοι*».

2. Πρβλ. καὶ Αἰσχύλ. Προμ. 112 - 113 «*τοιῶνδε ποινὰς ἀμπλακημάτων τίνω || ὑπαίθριος δεσμοῖς πεπασσάλευμένος* ||».

3. Πρβλ. ἀντιθέτως ἀνωτ., σ. 207, ὑποσημ. 3, τὴν σημασίαν τοῦ *αἰθριος*.

4. Βλ. π.χ. ἀνωτ., σ. 208, ὑποσημ. 1. Πρβλ. καὶ Hermann, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 74 κέξ.

5. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι τὸ ἐπίθετον *δόσομβρος* εἶναι ἅπαξ εἰρημένον, τ.ἔ. κατὰ

ται βεβαίως τὸ διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον παραλειφθὲν ἐνταῦθα ἄρθρον τ' ἂ) καθὼς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἶναι δυνατόν ἡ γενικὴ «*δυσάυλων*¹ *πάγων*»² νὰ ἐξαρτᾶται ἢ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπιθέτων τούτων ἢ μόνον ἐκ τοῦ (*ὑπ*)αἰ-
θρ(ε)ια προκύπτουσι μετὰ τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου ἐπιθέτου δύο δυναταὶ σημα-
σίαι (συντάξεις) τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, ἥτοι τοῦτο δύναται (κατ' ἀρχὴν μετὰ
τοῦ ἐπιθέτου *ὑπαίθρεια*) νὰ σημαίνει :

«*φεύγειν τὰ ὑπαίθρεια (ἐναίθρεια) βέλη*³ *τῶν δυσάυλων πάγων*
καὶ τὰ δύσομβρα βέλη»⁴

ἢ «*φεύγειν τὰ ὑπαίθρεια καὶ τὰ δύσομβρα βέλη*
τῶν δυσάυλων πάγων».

Ἀλλὰ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἐκδοχὴν δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις, ὡς ἂν μὴ συνέβαινον ἐν ὑπαίθρῳ καὶ τὰ «*δύσομβρα βέλη*» ἢ ὡς ἂν μὴ εἶχεν ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ τὰ «*δύσομβρα βέλη*» ἐν ὑπαίθρῳ» ἢ ἔτι μᾶλλον ὡς ἂν μὴ ἦσαν (εἶναι) καὶ τὰ «*δύσομβρα βέλη*» (τ.ἔ. αἱ δυσομ-
βρίαι, αἱ σφοδραὶ βροχοπτώσεις ἢ χιονοπτώσεις) ὡσαύτως «*δύσανλα*» (!) ἢ ὡς ἂν μὴ συνέβαινε (συμβαίνει) καθόλου (καί) παγετὸς κατὰ τὰ «*δύσομβρα βέλη*» (=κατὰ τὰς βροχάς, βροχοπτώσεις κλπ. — πρβλ. ὅμως τὴν ὑπόσημ. 2 τῆς παρούσης σελίδος), κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἢ σύνδεσις τῶν δύο ἐπιθέτων πρὸς ἄλληλα εἶναι ἀπὸ ἐπόψεως περιεχομένου ἐννοίας αὐτῶν λίαν βεβιασμένη, ἂν μὴ ἀπαράδεκτος ἢ ἀδύνατος, διότι τὸ μὲν δηλοῖ τοπικὴν ἐννοίαν, τὸ δὲ ἀφορᾷ εἰς καιρικὴν κατάστασιν. Ἄλλως εἰπεῖν, θὰ ἦτο τρόπον τινὰ δυνατὴ ἢ λογικὴ σύνδεσις τῶν δύο τούτων ἐπιθέτων, ἂν θὰ παρεδίδετο καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς λ. *δύσομβρα* ὡσαύτως τοπικὴ τις ἐννοία, ὡς π.χ. (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ *ὑπαίθρεια* ἢ *ἐναίθρεια*) ἡ ἐννοία «ἐν οἴκῳ» ἢ «ἐν οἰκίῃμασιν», ὁπό-
τε σὺν τοῖς ἄλλοις θὰ ἐδικαιολογεῖτο οὕτω καὶ ἡ ἀνωτέρω (σ. 209) εἰρημένη συσχέτισις τοῦ χωρίου τούτου πρὸς τὸ τοῦ Αἰσχύλου⁵. Πρὸς τούτοις δὲ

τὰ Λεξικά Στεφάνου καὶ LSJ, ἐκτὸς τοῦ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Σοφοκλέους, οὐδα-
μοῦ ἀλλαχοῦ τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας ἀπαντᾷ.

1. Τὸ ἐπίθετον *δύσανλος* (<αὐλή) ἀπαντᾷ προσέτι καὶ εἰς τὸ ἀπόσπασμα 92 τοῦ Σο-
φοκλέους «*δύσανλος*». Τὸ χωρίον τοῦτο δὲν μνημονεύεται ἐν τῷ Λεξικῷ LSJ. Σημειω-
τέον ὡσαύτως, ὅτι ἐκτὸς τῶν δύο τούτων χωρίων τοῦ Σοφοκλέους οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐν τῇ
ἐλληνικῇ γραμματείᾳ ἀπαντᾷ τὸ ἐπίθετον τοῦτο.

2. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λ. *πάγος* βλ. π.χ. εἰς Σχόλιον ἀνωτ., σ. 208, ὑπόσημ. 1.

3. Διὰ τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς μεταφορᾶς γράφει ὁ Müller (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 94) : «Die
Metapher der βέλη stammt letztlich von den göttlichen Pestpfeilen der Ilias (A 53)». (Πρβλ.
'Ομήρ. A 46 - 53). Εἶναι ἡ ἀποψις αὕτη τοῦ Müller ὀρθή ;

4. Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ὑποστηρίζει ὁ Bellermann, ὅστις συντάσσει οὕτω τὸ χωρίον,
ἥτοι «*φεύγειν τὰ δυσάυλων πάγων ὑπαίθρεια βέλη καὶ τὰ δύσομβρα βέλη*», ὅπερ δέχεται
μᾶλλον καὶ ὁ Μιστριώτης (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 133, ὑπόσημ. 2).

5. Ἡ μήπως, ὅπερ δύσκολον νὰ δεχθῶμεν, θὰ ἡδυνάτο τις νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι κατὰ

ἡ τοπικὴ ἔννοια «ἐν ὑπαίθρῳ» ἐκφράζεται ἤδη διὰ τοῦ ἐπιθέτου *δυσάλων*, ἥτοι ἡ φράσις «*δύσανλοι πάγοι*» σημαίνει ἀκριβῶς «οἱ ἐν ὑπαίθρῳ (εἰς ἀνοικτὸν χώρον) ἀκατάλληλοι πρὸς οἰκήσιν ἢ διαμονὴν (οἱ καθιστῶντες λίαν δυσχερῇ τὴν οἶκ. ἢ διαμ.) πάγοι»¹. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἐπίθετον *ὑπαίθρεια* ἐνταῦθα οὐ μόνον οὐδὲν νέον στοιχεῖον θὰ προσέθετεν, ἀλλὰ ἀντιθέτως θὰ ἀπετέλει ἐμφανῶς καὶ πλεονασμὸν ἢ περιττὴν ταυτολογίαν. Ἐκ τούτων προκύπτει σαφῶς, ὅτι τὸ ἐπίθετον *ὑπαίθρεια* (*ἐναίθρεια*), ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν ἔχει παραδοθῇ, δὲν ἀρμόζει εἰς τὸ χωρίον τούτου, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἢ παρέχει τρωτὰ (κενὰ) σημεία εἰς τὸ νόημα αὐτοῦ ἢ δὲν συνδέεται λογικῶς πρὸς τὸ ἕτερον ἐπίθετον *δύσομβρα*, διὸ καὶ θεωροῦμεν τοῦτο ἀπορριπτέον².

Κατόπιν τούτου πρέπει μία τῶν ὡς ἄνω εἰρημένων δύο συντάξεων (σημασιῶν) τοῦ χωρίου τούτου νὰ εἶναι ὀρθῇ ἀντιθέτως μετὰ τοῦ ἐπιθέτου *αἷθρια* (= τὰ ἐν αἰθρίῳ καιρῷ³), ἥτοι :

«*φεύγειν τὰ αἷθρια βέλη τῶν δυσάλων πάγων*
καὶ τὰ δύσομβρα βέλη»

ἢ «*φεύγειν τὰ αἷθρια καὶ τὰ δύσομβρα βέλη*
τῶν δυσάλων πάγων».

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν δημιουργεῖται ὡσαύτως ἡ ἐντύπωσις, ὡς ἂν μὴ ὑπῆρχεν (ὑπάρχη) καθόλου (καὶ) παγετὸς (ἢ γενικώτερον : ψυχρὸς καιρὸς) κατὰ τὰς βροχὰς (βροχοπτώσεις ἢ χιονοπτώσεις) ἢ ἐπὶ μᾶλλον ὡς ἂν μὴ ἦσαν (εἶναι) καὶ τὰ «*δύσομβρα βέλη*» (τ.ἔ. αἱ δυσομβρίαι, αἱ σφοδραὶ βροχοπτώσεις κλπ.) ὡσαύτως «*δύσανλα*» (!), φαίνεται μᾶλλον ὀρθότερα ἢ δευτέρα ἐκδοχή. Ἦτοι : ἡ γενικὴ «*δυσάλων πάγων*» ἐξαρτᾶται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπιθέτων, ὡς δεικνύει ἄλλως τε καὶ ἡ θέσις τῆς (κατὰ τὸ ὑπερβατὸν σχῆμα) λέξεως *βέλη*, τὸ δὲ ἐπίθετον *αἷθρια* ἀφορᾷ ὁμοίως, ὡς τὸ *δύσομβρα*, εἰς καιρικὴν κατάστασιν, καὶ μάλιστα ἀκριβῶς ἀντίθετον ἐκεῖνου, ἥτοι *αἷθρια βέλη* = «τὰ ἐν αἰθρίᾳ, ἐν αἰθρίῳ καιρῷ, βέλη» (τῶν *δυσάλων πάγων*) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ *δύσομβρα βέλη* = «τὰ

τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην περίπτωσιν τὸ μὲν *δύσομβρα* σημαίνει «τὰ ἐξ αἰθέρος (ἄνωθεν) προερχόμενα (βέλη)», τὸ δὲ *ὑπαίθρεια* (ἢ *ἐναίθρεια*) ἀντιθέτως «τὰ (κάτω) ἐπὶ τῆς γῆς (τοῦ ἐδάφους) ὄντα (βέλη)» ;

1. Πρβλ. καὶ Σχόλια, ἀνωτ., σ. 208, ὑποσημ. 1.

2. Διὰ πάντας τοὺς ἀνωτέρω λόγους εἶναι ὡσαύτως ἐσφαλμένη καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ ἀπόδοσις τοῦ *αἷθρια* διὰ τῆς σημασίας «*ἐκτὸς οἴκου*», τ.ἔ. «ἐν ὑπαίθρῳ» (βλ. ἀνωτ., σ. 208, ὑποσημ. 1).

3. Ἡ τοπικὴ σημασία τοῦ *αἷθριος* (κατὰ τὸ δεύτερον Σχόλιον, βλ. ἀνωτ., σ. 208, ὑποσημ. 1), ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω (ὑποσημ. 2), ἀπορρίπτεται ἐνταῦθα ὡς ἐσφαλμένη.

ἐν θυελλώδει, λίαν βροχερῷ (ἐπομένως σκοτεινῷ, νεφελώδει) καιρῷ βέλη» (τῶν *δυσάυλων πάγων*).

Οὕτω διὰ τῶν ἀντίθετον ἢ διάφορον καιρικὴν κατάστασιν ἐκφραζόντων δύο τούτων ἐπιθέτων διαγράφεται πληρεστέρα ἢ εἰκὼν τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν, τὰς ὁποίας ἐπέτυχε νὰ ἀποφεύγῃ δι' εἰδικῶν μέσων ὁ ἄνθρωπος (τ.ἔ. διὰ τῆς ἐπινοήσεως καὶ κατασκευῆς οἰκημάτων, ἐνδυμάτων, ὑποδημάτων κλπ.), τοῦθ' ὅπερ ἐνισχύει ἔτι περισσότερον τὴν ἀνάγκην συνυπάρξεως αὐτῶν τούτων τῶν δύο ἐπιθέτων (*αἴθρια* - *δύσομβρα*) ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χωρίῳ ἢ, ἄλλαις λέξεσι, τὴν ὁρθότητα τῆς ἐκδοχῆς ταύτης. Ἐντεῦθεν λοιπὸν προκύπτει, ὅτι ἡ παραδεδομένη γραφὴ *αἴθρια* ἀπαιτεῖται ἐντόνως ἐκ τοῦ ἐτέρου ἐπιθέτου *δύσομβρα* καὶ δὴ καὶ δικαιολογεῖται δι' αὐτοῦ ἀπολύτως.

Ἐὰν πρὸς τοῦτοις ληφθῇ εἰσέτι ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἐπίθετον *αἴθριος*, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην λίαν γνωστὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ, ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἕν ἔτι ἀπόσπασμα τοῦ Σοφοκλέους, καὶ μάλιστα πάλιν ὡς προσδιορισμὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ οὐσιαστικοῦ *πάγος*¹, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ποιητὴς οὗτος ἔχει καὶ ἐνταῦθα χρησιμοποίησιν ὄντως τὸ αὐτὸ ἐπίθετον (ἦτοι δις) ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω σημασίαν (καὶ οὐχὶ τὸ σύνθετον αὐτοῦ *ὑπαίθρια* ὡς ὁ Αἰσχύλος εἰς τὴν ἀνωτέρω εἰρημένην, σ. 209, φράσιν «*ὑπαίθριους πάγους*»), ὅτι δηλαδὴ ἡ γραφὴ *αἴθρια* εἶναι ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χωρίῳ ἡ ὀρθὴ καὶ δὴ καὶ ἡ γνησίᾳ, ὡς ἄλλως τε ἔχει αὕτη παραδοθῇ καὶ εἰς ἅπαντα ἀνεξαίρετως τὰ χειρόγραφα. Οὕτω τὸ παραδεδομένον ἐπίθετον *αἴθρια* οὐ μόνον συμφωνεῖ ἀπὸ ἐπόψεως νοήματος καὶ ὕφους πλήρως τοῖς συμφραζομένοις, ἀλλὰ καὶ εἶναι κατὰ τὸ κείμενον ἄκρως ἀναγκαῖον.

Ἐπειδὴ νῦν κατὰ τὰ ἀνωτέρω συμφωνοῦσιν ἐν προκειμένῳ οἱ δύο οὗτοι παράγοντες, τ.ἔ. ἡ παράδοσις καὶ τὸ νόημα, πρέπει ἐν συνεχείᾳ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἐκ τῆς γραφῆς *αἴθρια* προκύπτουσα μετρικὴ ἀνωμαλία (δηλαδὴ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μετρικῶς ἀντιστοίχου ἐν τῇ ἀντιστροφῇ «*στίχου*» ἔλλειψις μιᾶς βραχείας συλλαβῆς)² ὀφείλεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς παράλειπιν κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς λ. τὰ πρὸ τοῦ ἐπιθέτου *αἴθρια*, ἥτις ἄλλως τε λέξις ἀνήκει ἀναμφιβόλως ὁμοῦ εἰς τὴν φράσιν ταύτην, ἦτοι «*καὶ δυσάυλων | πάγων τὰ αἴθρια καὶ | δύσομβρα φεύγειν βέλη*»³. Ἄλλως εἶπεῖν, κατὰ

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 207, ὑποσημ. 3.

2. Βλ. ἀνωτ., σ. 208.

3. Τὸ γεγονός, ὅτι τὰ πλείστα ἐπίθετα καὶ οὐσιαστικά τοῦ χορικοῦ εἶναι ἄνευ ἄρθρου, δὲν ἀποτελεῖ ἐνταῦθα σοβαρὰν δυσχέρειαν, διότι πέρα τούτων ἀπαντῶσιν ἐν αὐτῷ καὶ ἑναρθρα ὀνόματα : «*τὰ δεινὰ*» (στ. 332), «*τὰν Γᾶν*» (στ. 338), «*τὸ μέλλον*» (στ. 361), «*τὸ μαχανόν*» (στ. 365) καὶ «*τὸ μὴ καλόν*» (στ. 370), κατ' ἀναλογίαν τῶν ὁποίων δικαιολογεῖται ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ *αἴθρια* μετ' ἄρθρου.

τὸ κείμενον, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 209 κέξ.), ἡ λ. *τὰ*, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν θελήσῃ τις νὰ δεχθῇ ταύτην ὡς μὴ παραδιδομένην, ἐννοεῖται ὁπωσδήποτε ἐνταῦθα, ὡς ἐννοεῖται αὕτη ὡσαύτως καὶ πρὸ τοῦ ἀμέσως κατωτέρω ἀκολουθοῦντος ἐτέρου ἐπιθέτου *δύσομβρα*, διότι ἀκριβῶς αὕτη εἶναι ἡ πλήρης δομὴ τοῦ χωρίου ἢ διότι οὕτως ἀποδίδεται τοῦτο πληρέστερον καὶ σαφέστερον. Ἡ εἰρημένη δὲ παράλειψις αὕτη τῆς λ. *τὰ* πρὸ τοῦ ἐπιθέτου *αἰθρία* κατὰ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ κειμένου δύναται νὰ ἐξηγηθῇ εὐκόλως ἐκ τῆς αὐτόθι συναντήσεως τῶν δύο *α* (τοῦ τελικοῦ τῆς μιᾶς καὶ τοῦ ἀρχικοῦ τῆς ἄλλης).

Ἐκ πάντων λοιπὸν τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ἐπλανήθησαν ὅλοι ἐκεῖνοι — καὶ δὲν εἶναι ὀλίγοι —, οἱ ὅποιοι ἐδέχθησαν τὸ ἐπίθετον *ὑπαίθρεια*, στηριχθέντες εἰς τὸ ὡς ἄνω χωρίον τοῦ Αἰσχύλου. Βεβαίως πολλὰ πολλὰς δυσκόλα χωρία ἀρχαίων κειμένων ἐξηγοῦνται εὐχερῶς τῇ βοηθείᾳ ἄλλων παραλλήλων χωρίων ἐκ τῆς ἀρχαίας γραμματείας. Πρὸς τούτοις δὲ διὰ τοιούτων χωρίων οὐ μόνον θεμελιόυται ἢ καὶ ἐνισχύεται ἔτι μᾶλλον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πόρισμα κλπ., ἀλλὰ καὶ αἱρονται αἱ τυχόν οὕτως ἢ ἄλλως ὑφιστάμεναι δυσχέρειαι χωρίου τινός. Διὰ τοῦτο ἔργον βεβαίως τῆς ἐρεῦνης εἶναι μεταξὺ ἄλλων ἡ ἀναζήτησις ἐν τῇ γραμματείᾳ καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἐκάστοτε ἐξεταζομένῳ συγγραφῇ τοιούτων παραλλήλων χωρίων, ὅσας τις λέξις τις ἢ καὶ φράσις χωρίου τινός φαίνεται ἐν σχέσει πρὸς τὰ συμφραζόμενα δι' οἷονδῆποτε λόγον καὶ ἐξ οἷαςδῆποτε ἐπόψεως ἀσυνήθους, ἀνεξήγητος ἢ καὶ δυσνόητος. Δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως κατ' οὐδένα τρόπον νὰ γίνηται κακὴ χρῆσις τοιούτων χωρίων, ὡς ἐν προκειμένῳ, ἐνθα οἱ πλείστοι χάριν τοῦ μέτρου, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐνιαίας παραδόσεως καὶ δὴ καὶ τοῦ ὀρθοῦ (τοῦ σφόδρα ἀπαιτουμένου ἐκ τῶν συμφραζομένων) νοήματος τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὸ «παραλλήλον» χωρίον τοῦ Αἰσχύλου (χωρήσαντες ἐξ αὐτοῦ εἰς διόρθωσιν τοῦ παραδεδομένου ἐπιθέτου *αἰθρία* εἰς *ὑπαίθρεια* ἢ *ἐναίθρεια*) καὶ παρεῖδον ἀντιθέτως μεταξὺ ἄλλων τὸ *π α ρ ἄ λ λ η λ ο ν* χωρίον αὐτοῦ τούτου τοῦ Σοφοκλέους («... *πάγον φανέντος αἰθρίον*...»), δι' οὗ δηλαδὴ πρὸς τοῖς συμφραζομένοις δικαιολογεῖται καὶ ἐντεῦθεν πλήρως καὶ ἡ ἐνιαία παράδοσις («*αἰθρία βέλη πάγων*») καὶ τὸ δι' αὐτῆς ἐκφραζόμενον ὀρθὸν νόημα τοῦ χωρίου, ἐνῶ ἡ παρουσιαζομένη μετρικὴ ἀνωμαλία αἶρεται ἀντιθέτως κατ' ἄλλον τινὰ εὐχερέστερον καὶ δὴ καὶ ὀλιγώτερον ἐπώδυνον διὰ τὴν παράδοσιν τρόπον¹.

Ὅθεν ὀλόκληρον τὸ χωρίον ἀναγνώστειν ὡς ἐξῆς :

1. Κατὰ πάντα ταῦτα χαρακτηρίζεται ὡσαύτως ἐσφαλμένως ἐν τῷ Λεξικῷ LSI τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ ἐνταῦθα χωρίῳ (Ἀντιγ. 357) ὡς «falsa lectio».

356

«...καὶ δυσάλλων
πάγων τὰ αἴθρια καὶ
δύσομβρα φεύγειν βέλη»¹.

Ἐλθωμεν νῦν εἰς τὴν ἐπομένην ὑπὸ ἐξέτασιν γραφὴν: Εἰς ὅλους ἀνεξαίρετως τοὺς κώδικας ἔχει παραδοθῇ ἡ λ. *παρείρων*. Ἡ γραφὴ αὕτη ἔχει ὑποστῇ οὐκ ὀλίγας διορθώσεις εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν (βλ. ἀνωτ., σ. 185). Ἦτο ὁμως ἀναγκαία ἐνταῦθα ἡ παραποίησης τῆς ἐνιαίας παραδόσεως;

Κατ' ἀρχὴν τὸ ἀπλοῦν ῥῆμα *εἶρω*, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ παρ' Ὀμήρῳ μὲν μόνον εἰς παθητικὸν παρακείμενον², μεθ' Ὀμηρον δὲ εἰς ἐνεργητικὴν τε καὶ παθητικὴν φωνήν³, σημαίνει «συνάπτω, συνδέω». Ἀντιθέτως τὸ σύνθετον *παρείρω* (*παρά* + *εἶρω*) ἀπαντᾷ εἰς τρία (ἢ τέσσαρα) προσέτι χωρία ἐν τῇ ἐλληνικῇ γραμματείᾳ⁴ καὶ δὴ μετὰ τῆς αὐτῆς σημασίας, ἥτοι «παρενείρω, παρεισβάλλω» (λατιν. *insero*)⁵.

Ἀλλὰ καὶ τὸ σύνθετον τοῦτο *παρείρω*, ἀποδιδόμενον κατὰ λέξιν, σημαίνει ὡσαύτως (*παρά* + *εἶρω* = συνάπτω =) «παρα-συνάπτω (= συνάπτω ἢ συνδέω τι πλησίον ἄλλου =), συνδέω, προσδένω, προσαρτῶ»⁶. Ἡ σημασία αὕτη ἀρμόζει πλήρως εἰς τὸ ἐν λόγῳ χωρίον:

1. Ὁ νοῦς τοῦ χωρίου: «... καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τοὺς κακοὺς ἢ ἀκαταλλήλους πρὸς οἰκισιν ἢ διαμονὴν (τοὺς καθιστῶντας δύσκολον τὴν οἶκ. ἢ διαμ.) αἰθρίους καὶ δυσόμβρους πάγους, τ.ἔ. τοὺς ἐν αἰθρία (αἰθρία καίρῳ) καὶ τοὺς ἐν (σκοτεινῷ, νεφελώδει) βροχερῷ καιρῷ (τοὺς μετὰ βροχῶν καὶ κατὰ τὰς βροχοπτώσεις ἢ χιονοπτώσεις) ἐνσκήπτοντας (ἐπικρατοῦντας) παγετούς».

2. Πρβλ. Ὀμήρ. ο 460 «*χρύσειον ὄρμον ἔχων, μετὰ δ' ἡλέκτροισιν ἔεργο*» καὶ σ 296 «*χρύσειον, ἡλέκτροισιν ἑρμένον, ἠέλιον ὧς*» (πρβλ. καὶ Ε 89).

3. Πρβλ. π.χ. Πινδ. Ν. 7,77 «*εἶρεν στεφάνους ἐλαφρόν, ἀναβάλεο*...» καὶ Ἀπολλ. Ῥόδ. 3,868 «*ἥ τέ οἱ ἀμβροσίῳσι περὶ στήθεσσιν ἔεργο*». Βλ. καὶ κατωτ. τὴν ὑποσημ. 4.

4. Πρβλ. Αἰσχύλ. ἀποσπ. 281,3 «*μίαν παρείρας πλεκτάνην χεῖμαρρον*||», Ξενοφ. Συμπ. 6,2 «*μεταξὺ τοῦ ὅμας λέγειν οὐδ' ἂν τρίχα, μὴ ὅτι λόγον ἂν τις παρείρειε*» καὶ Πολύβ. 18,18,13 «*λοιπὸν οὐτ' ἐπιλαβέσθαι παρείραντα τὴν χεῖρα δυνατόν*» (πρβλ. καὶ Ἀθήναιον Ε 190 α «*οὐ γὰρ ὡς πρόβλημα προτείνει, ἀλλ' ἐπιχαρίτως παρείρας ὁ Μενέλαος, ἐπειδὴ ἤκονσε τῶν ἐπαίων, τὸ μὲν εἶναι πλούσιος οὐκ ἀρνείται*»).

5. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι, ἐπειδὴ οὐδὲν τῶν τριῶν τούτων χωρίων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς παράλληλον ἢ σχετικὸν πρὸς τὸ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενον, διότι ἀκριβῶς ἡ σημασία αὕτη «παρενείρω, παρεμβάλλω» τοῦ ῥ. *παρείρω* ἐν αὐτοῖς δὲν ἀρμόζει εἰς τὴν ἐν λόγῳ φράσιν τοῦ Σοφοκλέους, διὰ τοῦτο προφανῶς οἱ πλείστοι τῶν περὶ τὸ χορικὸν τοῦτο ἀσχοληθέντων κατέφυγον εἰς τὴν πολλαπλὴν διορθώσιν τοῦ παραδεδομένου ῥήμ. τύπου *παρείρων*.

6. Οὕτω μεταφράζει καὶ ὁ Σταματάκος τὸ ῥ. *παρείρω*, ἥτοι «παρενείρω, προσδένω πλησίον, προσαρτῶ, παρασυνάπτω», ὅστις ὁμως ἐξηγεῖ ἄλλως τὴν ἐν λόγῳ φράσιν (ἀλλὰ μετὰ τινος ἀμφιβολίας), ἥτοι «*ἀόμους παρείρων φαίνεται ὅτι σημ.: παραθέτων διατάξεις (παρτηρήσεις περὶ) τῶν νόμων*».

368 «νόμους παρείρων χθονὸς
θεῶν τ' ἔνορκον δίκαν | ὑψίπολις»,

ἦτοι «ὕψιπολις εἶναι ὁ συνδέων (κατὰ ποιητικὸν τρόπον ἐκφράσεως ἀντὶ «ὁ τιμῶν, ὁ σεβόμενος, ὁ τηρῶν») ὁμοῦ ἢ ἀπὸ κοινοῦ (παρὰ) τοὺς τε νόμους τῆς πολιτείας (πόλεως) καὶ τὴν ἔνορκον δίκην τῶν θεῶν». Ἡ χρῆσις δὲ τοῦ ῥήματος τούτου ἐνταῦθα ἦτο τὰ μάλιστα σκόπιμος :

Ὁ Κρέων, ἐκφρων ὢν ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ φύλακος, ὅτι ὁ νεκρὸς ἐτάφη καὶ ὅτι ὁ δράστης παραμένει ἄγνωστος, καὶ νομίζων, ὅτι ἡ «ῥβρις» (στ. 309) αὕτη διεπράχθη ὑπὸ (τινος πολίτου ἢ) πολιτῶν δωροδοκία τῶν φυλάκων, ἀπειλεῖ δι' αὐστηρῶν ποινῶν καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δέ, ἐὰν δὲν ἀποκαλύψωσι καὶ δὲν παραδώσωσιν αὐτῷ τὸν δράστην (στ. 223 - 331). Ὁ δὲ χορὸς, παρακολουθῶν τὸν διάλογον τοῦτον μεταξὺ Κρέοντος καὶ φύλακος καὶ ἐν μεγίστῃ ἐκπλήξει διατελῶν διὰ τὸ γεγονός, ὅτι παρὰ τὴν κατὰ τὸν φύλακα πάντοτε συνεχῇ ἐπιτήρησιν καὶ ἄγρυπνον φρουρήσιν τοῦ νεκροῦ ὁ ἐνεργήσας τὴν ταφήν αὐτοῦ δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὸς παρ' οὐδενός, παρεμβαίνει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ διερωτᾶται εὐλόγως, «μή τι καὶ θεήλατον τοῦργον τόδ'» (στ. 278 - 279). Ὁ Κρέων ὁμῶς ἀπορρίπτει μετ' ἀγανακτήσεως τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, θέτων τὸν χορὸν μετ' αὐστηράς ἐπιπλήξεις καὶ βαρείας κατ' αὐτοῦ φράσεις (στ. 280 κέξ.) πρὸ τοῦ ἀμειλίκτου ἐρωτήματος : «πότερον ὑπεριτιμῶντες (sc. οἱ δαίμονες, οἱ θεοὶ) ὥς εὐεργέτην || ἐκρυπτον αὐτόν, ὅστις ἀμφικίονας || ναοὺς πυρώσωσιν ἤλθε κἀναθήματα || καὶ γῆν ἐκείνων καὶ νόμους διασκεδῶν ; || ἢ τοὺς κακὸς τιμῶντας εἰσορᾷς θεοὺς ; || οὐκ ἔστιν. . . » (στ. 284 - 289). Εἰς τοῦτο φαίνεται, ὅτι ἐπέισθη καὶ ὁ χορὸς, διὸ καὶ ἐν τῷ ἀμέσῳ μετὰ τὸν εἰρημένον διάλογον μεταξὺ φύλακος καὶ Κρέοντος ἀκολουθοῦντι πρώτῳ στασίμῳ τοῦ δράματος, ἀφοῦ ἐξάρη οὗτος κατ' ἀρχὴν τὸ δαιμόνιον καὶ τὴν «δεινότητα» τοῦ ἀνθρώπου, ἀπαριθμῶν ἐκπληκτικούς τινας ἄθλους αὐτοῦ (στ. 332 - 364), προσθέτει ἐν συνεχείᾳ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, εἰ καὶ ἔχει πρὸς τούτοις «ὑπὲρ ἐλπίδα» καὶ τὴν ἱκανότητα ἐπινοήσεως τέχνης (τεχνῶν), ῥέπει ἄλλοτε μὲν πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἄλλοτε δὲ πρὸς τὸ κακὸν (στ. 365 - 367), θέλων διὰ πάντων τούτων νὰ δεῖξῃ ἀκριβῶς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἱκανὸς δι' ὅλα, τ.ἔ. δεινὸς διὰ πᾶν θαυμαστόν τε καὶ ἐκπληκτικὸν καλὸν ἢ κακὸν ἔργον. Οὕτω δὲ ὁ χορὸς δέχεται ἐμμέσως, ὅτι ἡ ἐνεργηθεῖσα ταφή τοῦ νεκροῦ εἶναι ὄντως ἔργον (τοῦ ἐνίοτε πρὸς τὸ κακὸν ῥέποντος) ἀνθρώπου (ἢ ἀνθρώπων, πολιτῶν), συμφωνῶν ἐν προκειμένῳ πρὸς τὸν Κρέοντα. Ἀλλὰ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ χορὸς, ἀναλογιζόμενος προφανῶς, ὅτι τοῦτο μὲν ὁ δράστης παρέβη διαταγὴν τοῦ ἄρχοντος, τ.ἔ. νόμον τῆς πόλεως (διέπραξεν ἐπομένως κακὴν τινα πρᾶξιν), τοῦτο δὲ ὁ νεκρὸς εἶναι ἄνθρωπος, δικαιούμενος κατὰ τοὺς ἀγράφους θεῖους νόμους ¹

1. Πρβλ. π.χ. Σοφοκλ. Ἄντιγ. 450 - 460.

τῆς νενομισμένης ταφῆς, οἰονδήποτε κακὸν καὶ ἂν ἔπραξεν οὗτος (ἄλλως τε ὁ θάνατος, τ.ἔ. ἡ ἀπώλεια τῆς ζωῆς αὐτοῦ, εἶναι ἤδη λίαν ἱκανὴ τιμωρία αὐτοῦ), ἄλλαις λέξεσι, βλέπων ὁ χορὸς ἀναμφιβόλως, ὅτι ὁ μὲν δρᾶστης, λαβὼν ὑπ' ὧν μόνον τοὺς θεοὺς νόμους, προέβη εἰς τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ, παραβάς οὕτω τὴν διαταγὴν τοῦ ἄρχοντος (τ.ἔ. τὸν νόμον τῆς πόλεως), ὁ δὲ ἄρχων ἀντιθέτως ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τοῦ νόμου τῆς πόλεως (τ.ἔ. τῆς διαταγῆς αὐτοῦ) ἀπηγόρευσε τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ, παραβάς οὕτω τοὺς θεοὺς νόμους, καὶ ὅτι οὕτω δικαιολογοῦνται μερικῶς μόνον ἄμφότεροι οὗτοι (ἄρχων καὶ δρᾶστης), πλήρως ὅμως οὐδεὶς τούτων, ἀναφέρεται ἐν προκειμένῳ διὰ πάντα ταῦτα οὐ μόνον εἰς τὸν Κρέοντα¹, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν δρᾶστην καὶ γενικώτερον εἰς τὸν ἄνθρωπον - πολίτην τῆς πόλεως, λέγων (ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, σ. 215) τάδε :

368 «νόμους παρείρων χθονὸς
θεῶν τ' ἔνορκον δίκαν | ὑπίπολις».

Ἦτοι «ὡπίπολις εἶναι ὁ πολίτης ἐκεῖνος (ὁ Κρέων ἢ ὁ δρᾶστης, ὁ οἰοσδήποτε ἄρχων εἴτε ἀρχόμενος), ὁ ὁποῖος² τηρεῖ (τιμᾷ, σέβεται) ὁ μ ο ὕ καὶ τοὺς νόμους τῆς πόλεως καὶ τὴν ἔνορκον δίκην τῶν θεῶν» (καὶ οὐχὶ ἀντιθέτως ὁ τηρῶν ἢ σεβόμενος τοὺς μὲν καὶ ἀμελῶν ἢ καταφρονῶν τῆς δέ)³. Ἄλλως εἰπεῖν, ὁ ποιητὴς ἐχρησιμοποίησεν ἐνταῦθα τὸ ἔχον συνδετικὴν ἔννοιαν ῥῆμα τοῦτο *παρείρων* ἀκριβῶς, ἵνα ἐκφράσῃ ἐντονώτερον καὶ σαφέστερον τὴν ἀνάγκην ἢ ἔτι μᾶλλον τὸ χρέος καὶ τὸ καθήκον τοῦ σεβασμοῦ (τῆς τηρήσεως) ὁ μ ο ὕ «τῶν τε νόμων τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐνόρκου δίκης τῶν θεῶν» ἐκ μέρους παντὸς πολίτου, ὅστις εἶναι ἢ θέλει νὰ εἶναι ὑπίπολις.

Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ παραδιδομένη γραφὴ *παρείρων* συμφωνεῖ ἀπὸ ἐπόψεως νοήματος (καὶ μέτρου) πλήρως τοῖς συμφραζομένοις. Διὰ τοῦτο ἀντιπαρερχόμεθα τὰς εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν γενομένας πολλὰς καὶ ἀνεπιτρέπτους διορθώσεις αὐτῆς, δεδομένου μάλιστα, ὅτι ὁ Dain διετήρησε αὐτήν — καὶ ὁρθῶς κατὰ τὰ ἀνωτέρω — ἐν τῇ κειμένῳ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ (Coll. Budé).

“Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τελευταίαν ὑπὸ ἐξέτασιν γραφήν, εἰς μὲν τοὺς

1. Οὕτω π.χ. ὁ Μιστριώτης (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 134, ὑποσημ. 4), ὁ ὁποῖος πρὸς τούτους ἐδέχθη καὶ τὴν ὑπὸ ἄλλων προταθεῖσαν διόρθωσιν *γεραίρων* ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου *παρείρων*.

2. Ἡ μετοχὴ *παρείρων* ἐνταῦθα εἶναι ἀναφορικὴ ἢ ὑποθετικὴ.

3. Οὕτω λοιπὸν οὔτε ὁ Κρέων εἶναι *ὡπίπολις*, ἐφ' ὅσον παρέβη τοὺς θεοὺς νόμους, ἀπαγορεύσας τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ, οὔτε ὁ δρᾶστης, ἐφ' ὅσον παρέβη ἀντιθέτως τὸν νόμον τῆς πόλεως, θάψας τὸν νεκρόν, οὔτε οἰοσδήποτε ἄλλος πολίτης, μὴ σεβόμενος τούτους ἢ ἐκεῖνους τοὺς νόμους.

ἀρχαιοτέρους κώδικας L καὶ P (τοῦ 10ου αἰ. καὶ τινας νεωτέρους, βλ. ἀνωτ., σ. 184, ὑποσημ. 1) παραδίδεται ἡ εὐκτική *ἔρδοι*, εἰς δὲ τὸν νεώτερον A (τοῦ 13ου αἰ. καὶ τινας ἔτι νεωτέρους) ἀντιθέτως ἡ ὀριστική *ἔρδει*. Βεβαίως οἱ ἐκδότηαι Pearson (Oxford) καὶ Dain (Coll. Budé), στηριζόμενοι ἴσως (μεταξὺ ἄλλων καὶ) ἐπὶ τῆς ἀρχαιοτέρας παραδόσεως, ἔχουσιν ἐν τῷ κειμένῳ *ἔρδοι*. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Müller εἰς τὴν (πλέον σύγχρονον) πραγματείαν αὐτοῦ θεωρεῖ ἐνταῦθα προτιμητέαν τὴν ὀριστικὴν *ἔρδει*¹, κρίνομεν σκόπιμον, ὅπως ἀσχοληθῶμεν διὰ βραχέων καὶ περὶ τὴν γραφὴν ταύτην :

Ὅς εἶδομεν ἀνωτέρω (σ. 214 κέξ.) κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς γραφῆς *παρεῖ-
ρων*, ὁ χορὸς, λαβὼν ὑπ' ὄψιν τοὺς τε νόμους τῆς πόλεως καὶ τὴν ἔνορκον
δίκην τῶν θεῶν καὶ ἀναφερόμενος εἰδικῶς τε καὶ γενικῶς εἰς τὸν
(ἄρχοντα ἢ ἀρχόμενον) ἄνθρωπον - πολίτην, ἐδήλωσεν ἀπεριφράστως, ὅτι
ὑψίπολις εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος σέβεται ὁμοῦ τοὺς τε θεοὺς καὶ τοὺς
ἀνθρωπίνους νόμους. Ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα μνημονεύει ἀντιθέτως τὸν
ἄπολιν, λέγων, ὅτι «*ἄπολις ὅτω τὸ μὴ καλὸν | ξύνεστι τόλμας χάριν*», ἥτοι
ὅτι «*ἄπολις εἶναι ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον συνυπάρχει (ξύνεστι !)* τὸ
μὴ καλὸν (ὁ ὁποῖος δηλαδὴ μετέχει οὐ μόνον τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ
μὴ καλοῦ, τ.ἔ. τοῦ κακοῦ) ἔνεκα θρασυτήτος».

Ἐκ τῆς μνημονεύσεως τοῦ ἐνὸς ἀμέσως κατόπιν τοῦ ἄλλου τῶν δύο
τούτων ἀντιθέτων ἐπιθέτων «*ὑψίπολις - ἄπολις*» καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς αὐτόθι ὑπὸ
τοῦ χοροῦ παρεχομένης διασαφήσεως τῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου προκύπτει,
ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ «*τὸ μὴ καλὸν*» (ὅπερ εἶναι περιληπτικός ἐνικός)
σημαίνει γενικῶς «*πᾶσαι αἱ κακαὶ πράξεις*» καὶ ὅτι τοιαῦται πράξεις εἶναι
ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀντιβαίνουνσι πρὸς τοὺς νόμους τῆς πόλεως ἢ πρὸς τὴν
ἐνορκον δίκην τῶν θεῶν (ἢ ἀκόμη πρὸς τε τοὺς μὲν καὶ τὴν δέ)². Κατ' ἀκο-
λουθίαν καὶ διὰ τῆς φράσεως ταύτης (ἀφορώσης εἰς τὸν *ἄπολιν*, ὁμοίως
ὡς διὰ τῆς προηγουμένης, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, σ. 215 κέξ., τῆς ἀφορώσης
εἰς τὸν *ὑψίπολιν*) ἀναφέρεται ὁ χορὸς γενικῶς καὶ πρὸς τὸν Κρέοντα
(ὅστις ἠγνόησε τοὺς θεῖους νόμους, ἀπαγορεύσας διὰ διαταγῆς αὐτοῦ τὴν
ταφὴν τοῦ νεκροῦ) καὶ πρὸς τὸν δράστην (ὅστις παρέβη νόμον τῆς πόλεως,
ἐπιμεληθεὶς μάλιστα ἐν προκειμένῳ ἐνὸς ἐχθροῦ ὄντος τῆς πόλεως νεκροῦ)
καὶ πρὸς πάντα ἄλλον πολίτην γενικώτερον (ὅστις ἤθελε εἶναι ὑπὸ τὴν
ἐννοίαν ταύτην *ἄπολις*, τ.ἔ. ἤθελε πράττει ὁμοίως «*τὸ μὴ καλόν*», καταφρο-
νῶν τῶν νομίμων ἢ τῆς πόλεως ἢ τῶν θεῶν ἢ ἀμφοτέρων). Εἰς τοῦτο συμφω-
νεῖ πλήρως καὶ ὁ προσδιορισμὸς «*τόλμας χάριν*», ὁ ὁποῖος ἀφορᾷ ὡσαύτως

1. Πρβλ. Müller (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 96) : «Übrigens ist, da die Tat schon geschehen ist und beurteilt wird, ἔρδει der Möglichkeitsform ἔρδοι vorzuziehen».

2. Ὁ Μιστριότης παρατηρεῖ ἀντιθέτως, ὅτι ἐνταῦθα «ὁ ποιητὴς προσωποποιεῖ τὸ μὴ καλὸν» (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 135, ὑποσημ. 3).

καὶ εἰς τὸν ἄρχοντα Κρέοντα (ὅστις ὑπερέβη τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ καὶ ἀντεποιήθη ἀπολύτου καὶ αὐθαίρετου ἐξουσίας, ἅτε ἀψηφῶν τοὺς θεῖους νόμους καὶ οὐδὲνα δεχόμενος περιορισμὸν ἐκ τούτων τῆς ὑπερ-ἐξουσίας αὐτοῦ) καὶ εἰς τὸν δράστην (ὅστις προέβη εἰς τὴν εἰρημένην πράξιν, ἀψηφῶν ἀντιθέτως τὸν νόμον τῆς πόλεως καὶ διεκδικῶν οὕτω ἀπόλυτον ἐλευθερίαν δράσεως) καὶ εἰς οἰονδήποτε ἄλλον πολίτην (ὅστις ἤθελεν ἐπιδεικνύει τοιαύτην θρασύτητα, διαπράττων ὁμοίως κακὴν τινὰ πράξιν, τ.ἔ. ἀντιβαίνουσιν πρὸς τὸ θεῖον ἢ τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον). Ὅτι δὲ ὁ χορὸς ἐνταῦθα διὰ τῆς φράσεως ταύτης ἀναφέρεται γενικώτερον εἰς πάντα πολίτην (εἴτε ἄρχων εἶναι οὗτος εἴτε ἀρχόμενος εἴτε δράστης εἴτε ἄλλος τις) δεικνύει σαφέστατα καὶ ἡ ἀναφορική ἀντωνυμία «ὅτῳ» (ὅστις = ὅστισδήποτε, ὁποιοσδήποτε, ὅποιος, πᾶς ὅστις). Κατὰ πάντα λοιπὸν ταῦτα ἀπολις εἶναι καὶ ὁ Κρέων καὶ ὁ ἄγνωστος δράστης καὶ πᾶς ἄλλος πολίτης, ἄρχων ἢ ἀρχόμενος, τ.ἔ. «ὅτῳ τὸ μὴ καλὸν ξύνεστι τόλμας χάριν»¹. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ἀκολουθῶν ἀναθεματισμὸς τοῦ χοροῦ κατὰ τοῦ ἀπόλιδος ἀφορᾷ ὡσαύτως γενικῶς εἰς πάντα τοιοῦτον πολίτην, τ.ἔ. εἰς ὁποιοδήποτε ὑπὸ τὴν ὥς ἄνω ἐννοίαν ἀπολιν². Ἐκ τῆς γενικῆς δὲ ταύτης ἐννοίας τοῦ χωρίου προκύπτει, ὅτι ὀρθότερα ἐνταῦθα εἶναι ἡ εὐκτική καὶ ὅτι τὸ τάδε ἀναφέρεται εἰς «τὸ μὴ καλόν», σημαίνον ἀκριβῶς «τὸ μὴ καλόν, τὰ μὴ καλὰ», ἥτοι

375 «ὅς τὰδ' ἔρδοι»³.

Οὕτω δὲ ἡ ἀναφορική αὕτη πρότασις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «ὅτῳ τὸ μὴ καλὸν ξύνεστι τόλμας χάριν», τ.ἔ. ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ «ἀπολις»⁴.

1. Οὕτω κατὰ τὸ κείμενον καὶ κατὰ τὴν θέσιν τοῦ χοροῦ ἐν τῇ μέχρι τοῦδε ἐξελίξει τοῦ ἔργου. Ἐὰν ἀντιθέτως διὰ τὸν ποιητὴν ὑπίπολις εἶναι ὁ ἄγνωστος δράστης (τ.ἔ. ἡ Ἀντιγόνη) καὶ ἀπολις ὁ Κρέων, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Müller (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 85 «Das mit den beiden antithetischen Bildungen ausgesprochene Urteil des Chors verkehrt nun aber dasjenige des Dichters, für den der unbekannte Täter ὑπίπολις, dagegen Kreon ἀπολις ist»), τοῦτο οὐτε ἀπορρίπτεται οὐτε ἀποδεικνύεται.

2. Ἴσως ἡ ἀντιστροφή αὕτη νὰ εἶχεν ἄλλο περιεχόμενον (στρεφόμενον κυρίως κατὰ τοῦ Κρέοντος) ἢ ἴσως ὁ χορὸς νὰ μὴ ἐχάροι ἐνταῦθα τοιούταχιστον εἰς τὸν ἀναθεματισμὸν τοῦτον (βλ. ἐπομένην ὑποσημείωσιν), ἐὰν ἐγνώριζεν, ὅτι δράστης εἶναι ἡ ἀδελφή τοῦ νεκροῦ, ἡ Ἀντιγόνη, δι' ἣν μᾶλλον θὰ ἡσθάνετο συμπάθειαν (ὅπερ πράττει εἰς τοὺς ἀμέσως ἐπομένους στίχους 376 κέξ., ὅταν βλέπῃ τὸν φύλακα ἄγοντα τὴν Ἀντιγόνην δεσμίαν ἐνώπιον τοῦ Κρέοντος). Ἀλλ' οὕτως ἡθέλησεν ὁ ποιητής.

3. Ὁ νοῦς ὁλοκλήρου τοῦ χωρίου 373 κέξ. «μήτ' ἐμοὶ παρέστις | γένοιτο μήτ' ἴσον φρονῶν | ὅς τὰδ' ἔρδοι» : «εἴθε νὰ μὴ γίνῃ οὔτε σύνοικός μοι οὔτε πολιτικῶς ὁμόφρων ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἤθελε πράττει ταῦτα, τ.ἔ. τὰ μὴ καλὰ» (δηλαδή κατὰ παράβασιν τῶν νόμων ἢ τῆς πόλεως ἢ τῶν θεῶν ἢ ἀμφοτέρων). Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι τὸ «παρέστις» ἀφορᾷ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸ «ἴσον φρονῶν» εἰς τὸν δημόσιον βίον (πρβλ. π.χ. Müller, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 85, Μιστριώτην, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 135, ὑποσημ. 4 κ.ά.).

4. Κατὰ ταῦτα κακῶς ἀμφισβητεῖ ὁ Müller τὴν σχέσιν ταύτην, δεχόμενος μάλιστα

Τέλος παρατηρητέον, ὅτι διὰ τοῦ γενικοῦ τε καὶ ἐιδικοῦ τούτου νοήματος τῆς ἀντιστροφῆς ταύτης καὶ τὰ φραζόμενα ἐνταῦθα συνδέονται λογικῶς πρὸς τὰ προηγούμενα, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς «δεινότητος» καὶ τῶν ἄλλων τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει, καὶ ὁ χορὸς ἐν προκειμένῳ (ἐκπροσωπῶν τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ) λαμβάνει, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἔργου, πλέον συγκεκριμένην θέσιν ἔναντι τῶν διαδραματιζομένων, ἀναφερόμενος ἐιδικώτερον εἰς τὸν ἄνθρωπον - πολίτην, τ.ἔ. εἰς τε τὸν Κρέοντα καὶ τὸν ἄγνωστον εἰσέτι δράστην καὶ κατ' ἐπέκτασιν εἰς πάντας τοὺς πολίτας τῆς πόλεως, πρὸς οὓς παρουσιάζει τοὺς δύο τύπους πολιτῶν, τὸν ὑπόλιον καὶ τὸν ἄπολιον. Ἄλλαις λέξεσιν, ὁ χορὸς ἐξ ἀφορμῆς τῶν δύο τούτων περιστατικῶν, ἥτοι 1) τῆς παραδόξου ταφῆς τοῦ νεκροῦ, ἡ ὁποία πράγματι ἐπετευχῆθη παρὰ τὴν φρουρήσιν αὐτοῦ, καὶ 2) τῶν πράξεων τῶν δύο συγκεκριμένων προσώπων τοῦ δράματος, τοῦ ἄρχοντος Κρέοντος καὶ τοῦ ἀρχομένου δράστου, οἱ ὅποιοι, πειθόμενοι ἄλλος ἄλλῳ νόμῳ, ἐπεφύλαξαν ἕκαστος δι' ἑαυτὸν τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας καὶ τῆς αὐθαιρέτου ἐλευθερίας δράσεως, ἀναφέρεται κατ' ἀρχὴν γενικῶς εἰς τὸν δαιμόνιον ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἀπαριθμεῖ συγκεκριμένους τινὰς ἐκκληκτικούς ἄθλους καὶ τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζει διὰ τοῦτο ὡς τὸ δεινότερον ὄν τῆς φύσεως, ἀναζητῶν οὕτως ἐξηγήσιν τινα τοῦ πρώτου ὡς ἄνω περιστατικοῦ, ἥτοι τοῦ παραδόξου καὶ ὡς θαύματος θεωρουμένου γεγονότος τῆς ταφῆς (ἣν ἐξηγήσιν καὶ εὐρίσκει, λαμβάνων ἀκριβῶς ὑπ' ὄψιν αὐτὰ ταῦτα τὰ λοιπὰ ἐκκληκτικά καὶ ἀξιοθαύμαστα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικώτερον τὴν δαιμονίαν αὐτοῦ φύσιν)· καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀντιστροφῇ ἀναφέρεται (ὁ χορὸς) ἐιδικώτερον εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ὡς πολίτου καὶ διερευνᾷ τὰ ἐν τε τῷ ἰδιωτικῷ καὶ δημοσίῳ αὐτοῦ βίῳ καθήκοντα καὶ δικαιώματα αὐτοῦ, ἄλλως εἰπεῖν, τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας καὶ ἐλευθερίας αὐτοῦ (ὡς ἄρχοντος ἢ ἀρχομένου), ὑποδεικνύων ἅμα ὡς παράδειγμα πρὸς μίμησιν μὲν τὸν ὑπόλιον, πρὸς ἀποστροφὴν δὲ τὸν ἄπολιον, ὅπερ καὶ ὁ ἴδιος ὄντως πράττει διὰ τοῦ ἀναθεματισμοῦ τοῦ τελευταίου. Αὕτη εἶναι καθ' ἡμᾶς καὶ ἡ σημασία τοῦ ἐν λόγῳ χορικοῦ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ ἔργου καὶ ἡ θέσις τοῦ χοροῦ ἔναντι τῶν εἰρημένων περιστατικῶν κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἐξέλιξιν τοῦ ἔργου¹.

διὰ τοῦτο τὴν διόρθωσιν τοῦ τὰδ' εἰς τᾶδ' (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 96) : «Da τὰδ' ἔρδει mit ὧν ξύνεστι nicht zusammengeht, also τὰδε keinen exakten Bezug hat, so ist GLEDITSCHS τᾶδ' notwendig ; die respondierende Silbe -πεφρ- 363 kann auch wie in περιφραδῆς 356 lang gemessen werden».

1. Περὶ τῶν ποικίλων δυσχερειῶν καὶ δὴ καὶ τῶν ἀντιμαχομένων ἀπόψεων, ἃς ἔχει προκαλέσει εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν τὸ χορικὸν τοῦτο ὡς πρὸς τὴν σημασίαν καὶ θέσιν αὐτοῦ ἐν τῷ ἔργῳ, καὶ ἀκόμη περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἰδεῶν τούτων τοῦ ποιητοῦ κλπ. βλ. π.χ. εἰς Friedländer, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 60, Müller, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 87, A. Lesky, Die

“Ὅθεν τὸ κείμενον ὁλοκλήρου τοῦ χορικοῦ, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς παρούσης ἐρεῦνης, ἔχει ὧδε :

«πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἀν- θρώπου δεινότερον πέλει τοῦτο καὶ πολλοῦ πέραν πόντου χειμερῖον γότῳ χωρεῖ, περιβρυχίοισιν περῶν ὑπ’ οὔδμασιν, θεῶν τε τὰν ὑπερτάταν, Γ᾽αν ¹ ἄφθιτον, ἀκαμάταν ἀποτρύεται ἰλλομένων ἀρότρων ἔτος εἰς ἔτος ἱππεῖα γένει πολέονα.	στρ. α’ 333 335 337/338 340
κουφονόων τε φῦλον ὀρ- νίθων ἀμφιβαλὼν ἄγει ² καὶ θηρῶν ἀγρίων ἔθνη πόντου τ’ εἰναλίαν φύσιν σπεύρασι δικτυοκλώστοις περιφραδῆς ἀνήρ· κρατεῖ δὲ μαχαναῖς ἀγραύλου ³ θηρὸς ὀρεσσιβάτα, λασιαύχενά θ’ ἵππον ἐξέτε’ ἀμφὶ λόφον ζυγῶ οὐρεῖόν τ’ ἀκμήτα ταῦρον.	ἀντιστρ. α’ 345 347/348 350
καὶ φθέγμα καὶ ἀνεμόεν φρόνημα καὶ ἀστυνόμους ὀργὰς ἐδιδάξατο καὶ δυσάλων πάγων τὰ αἶθρια καὶ δύσομβρα φεύγειν βέλη	στρ. β’ 353/355

griechische Tragödie, Stuttgart 1964³, σ. 137 κέξ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, Die tragische Dichtung der Hellenen, Göttingen 1964², σ. 115 κέξ. (ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

1. Οὕτω χωρίζει τὸν ἱαμβικὸν τοῦτον στίχον (3 **ια θα**) ὁ Thomamüller (ἐνθ’ ἄνωτ., σσ. 74 - 75), ὃν θεωρεῖ ὡς μετάβασιν ἀπὸ τῶν προηγουμένων αἰολικῶν μέτρων (... **γλ | φερ** |) εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας λυρικοὺς δακτύλους (διὰ τοὺς συμβολικοὺς χαρακτηρισμοὺς τῶν ἐπὶ μέρους μέτρων, ὡς π.χ. **ια, γλ** κλπ., πρβλ. B. S n e l l, Μετρικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ποιήσεως, μετάφρ. Ἀ ν α σ τ. Ἀ λ ε ξ. Ν ι κ ή τ α, Ἀθήναι 1969, σ. 17 κέξ. καὶ 64 κέξ.).

2. Κακῶς θέτει κόμμα μετὰ τὸ ἄγει ὁ Dain (Coll. Budé), διότι τὸ «ἀμφιβαλὼν ἄγει», ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 187, ὑποσημ. 1), ἀνήκει ὁμοῦ καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας φράσεις «φῦλον ὀρνίθων καὶ θηρῶν ἀγρίων ἔθνη... τ’ εἰναλίαν φύσιν», ἡ δὲ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν σύνδεσις τούτων διὰ τοῦ «καί... τε» δὲν ἐπιτρέπει στίξιν.

3. Οὕτω βεβαίως ὁ Thomamüller κατὰ τὸν μετρικῶς ἀντίστοιχον ἐν τῇ στροφῇ στίχον 337/338 (βλ. ἀνωτ. τὴν ὑποσημ. 1).

παντοπόρος· ἄπορος ἐπ' οὐδὲν ἔρχεται τὸ μέλλον — "Αἶδα μόνον φεῦξιν οὐκ ἐπάξεται —, ¹ νόσων δ' ἁμαχάνων φρυγὰς ξυμπέφρασται.	360
σοφόν τι τὸ μαχανόν τέχνας ὑπὲρ ἐλπίδ' ἔχων τοτὲ μὲν κακόν, ἄλλοτ' ἐπ' ἐσθλὸν ἔρπει ² . νόμους παρείρων χθονός θεῶν τ' ἔρορκον δίκαν ³ ὕψιπολις· ἄπολις ⁴ , ὅτω τὸ μὴ καλόν ξύνεστι τόλμας χάριν. μήτ' ἐμοὶ παρῆστιος γένοιτο μήτ' ἴσον φρονῶν, ὃς τάδ' ἔρδοι» ⁵ .	ἀντιστρ. β' 365/367 370 375

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞ. ΝΙΚΗΤΑΣ

1. Ἡ παρένθεσις κατὰ τὸν Thomamüller (ἐνθ' ἄνωτ.) — καὶ ὀρθῶς, διότι ἡ φράσις αὕτη, ὡς ἀφορῶσα εἰς ὃ, τι δὲν θὰ ἐπιτύχη ὁ ἄνθρωπος, ἀποτελεῖ ἐξ α ἰ ρ ε σ ι ν ἐν σχέσει πρὸς τὰ συμφραζόμενα, ἐνθα μνημονεύεται ἀντιθέτως, ὃ, τι ἔχει ἤδη ἐπιτύχει ὁ ἄνθρωπος.

2. Διὰ τὴν τελείαν στιγμὴν μετὰ τὸ ἔρπει βλ. π.χ. εἰς Friedländer (ἄνωτ., σ. 185, ὑποσημ. 1), σ. 60. Ἀντιθέτως ἐσφαλμένως θέτουσι κόμμα ἄλλοι, ὡς π.χ. ὁ Pearson (Oxford) καὶ ὁ Dain (Coll. Budé), ἢ ἄνω στιγμὴν, ὡς π.χ. ὁ Μιστριώτης (ἐνθ' ἄνωτ.), διότι οἱ τρεῖς οὗτοι στίχοι χωρίζονται κατὰ τὸ νόημα σαφῶς ἀπὸ τῶν ἐπομένων.

3. Πρβλ. π.χ. Friedländer (ἄνωτ., σ. 185, ὑποσημ. 1), σ. 60 καὶ Dain (Coll. Budé) — δὲν εἶναι ἀπαραίτητον ἐνταῦθα τὸ κόμμα (πρβλ. π.χ. Μιστριώτην), ὡπσοδήποτε ὁμοῦς ἐσφαλμένως θέτει ἄνω στιγμὴν ὁ Pearson (Oxford).

4. Τινὲς θέτουσι κόμμα ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω μετὰ τὸ φρονῶν, χωρίζοντες οὕτω τὰς ἀναφορικὰς προτάσεις (πρβλ. π.χ. Thomamüller, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 76, Μιστριώτην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 135 κλπ.).

5. Διὰ τὴν μετρικὴν ἀνάλυσιν τοῦ χορικοῦ βλ. π.χ. εἰς U. v. Wilamowitz-Moellendorf, Griechische Verskunst, Berlin 1921 (ἀνατύπ. Darmstadt 1962), σ. 516 κέξ., W. Kraus, Strophengestaltung in der griechischen Tragödie (Österreichische Akademie der Wissenschaften, philos. - histor. Kl., S.B., 231. Bd., 4. Abh.), Wien 1957, σ. 124 κέξ., Friedländer (ἄνωτ., σ. 185, ὑποσημ. 1), σ. 56 κέξ., Thomamüller (ἄνωτ., σ. 184, ὑποσημ. 4), σ. 74 κέξ., Müller (ἄνωτ., σ. 184, ὑποσημ. 3), σ. 80 κέξ. καὶ (ἐν μέρει) εἰς Korzeniewski (ἄνωτ., σ. 188, ὑποσημ. 1), σ. 163 κέξ. — Ἐρμηνευτικὰς παρατηρήσεις κλπ. ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ χορικοῦ βλ. π.χ. εἰς Friedländer (ἐνθ' ἄνωτ.), σ. 58 κέξ., H. J. Mette, Die Antigone des Sophokles, Hermes 84, 1956, σ. 129 κέξ., Müller (ἐνθ' ἄνωτ.), σ. 83 κέξ., Σεμιτέλον (ἐνθ' ἄνωτ.) καὶ Μιστριώτην (ἐνθ' ἄνωτ.).